

VÄGEN UR NEUROSEN

Om Psykoanalytisk neuropsykoterapia

av

Palle Villemoes

2. uplaga

1994

Redigeret til Adobe og netudgivelse af Harald Villemoes

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INNEHÅLLSFÖRTECKNING	2
FÖRORD	3
I MISS LUCY R.	4
II DEN PSYKISKA APPARATEN	19
III DORA	35
IV EFTERSKRIFTER OM ÖVERFÖRINGEN	68
V NEUROSENS TEORI	89
VI ROBERT ERIKSSON.....	108
VII TEKNIKEN.....	118
VIII STRATEGIN	130
LITTERATUR	142

FÖRORD

Det finns en uppsjö av böcker om neuropsykoterapi, så varför ännu en? En del av förklaringen ligger i det faktum att de som anordnar utbildning av psykoterapeuter har så svårt för att välja böcker till litteraturlistan. De riktigt bra böckerna är gärna lite äldre och slutsålda från förlaget, som inte heller har planer på en nytryckning. En annan förklaringsaspekt kan vara att psykoterapeuter ska utveckla en egen stil, vilket alltså också gäller lärarna, som därför när de kommer i den positionen att de ska sammanställa en litteraturlista, inte hittar en enda bok som helt igenom täcker ämnet. Man tvingas ta med ett flertal böcker som eleverna bara behöver läsa vissa delar av. En tredje faktor är böckers notoriska oförmåga att vara *up to date*.

Denna bok skiljer sig på ett avgörande sätt från tidigare böcker genom att den endast till hälften är skriven av författaren. De första fyra kapitlen är till största delen översättningar av originaltexter, som psykoterapistuderanden erfarenhetsmässigt sällan får bekanta sig med. Dessa originaltexter utgör eller återspeglar den psykoanalytiska metodens grunder och framväxt och de är skrivna av Sigmund Freud och av Jacques Lacan. Översättningarna är författarens. Andra hälften av boken innehåller de aktuella slutsatser för neuropsykoterapin som kan dras av dessa skrifter.

En sådan uppläggning är betydligt lättare att senare göra aktuell igen när föråldrandet inom några månader efter tryckningen hinner ikapp verket.

Med denna bok hoppas författaren, som också är lärare i psykoterapi, att ha lyckats med att göra det ännu svårare för kollegerna att sammanställa sina litteraturlistor.

Härnösand januari 1993

Andra upplagan 1994

I denna andra upplaga har tryckfel rättats, och översättningen av Lacans genomgång av överföringen i Dora-fallet på sidorna 86 - 97 har reviderats i samarbete med Françoise Rouques.

Härnösand november 1994

I MISS LUCY R.

La Salpêtrière i Paris var redan på Freuds tid ett gammalt sjukhus. Det fungerade som hospital och ålderdomshem för fattiga kvinnor. Dess mest kände läkare är Jean Martin Charcot som levde mellan 1825 och 1893. Under de sista tjugo åren av sitt liv utgav Charcot ett flertal läroböcker i medicin, böcker som blev kurslitteratur i flera länder. Året 1882 hade Charcot även blivit professor i neurologi och på La Salpêtrière påvisade han att hysteri, som var en vanlig åkomma på institutionen, inte bara kunde hävas med hypnos, utan även inducerades genom hypnos.

Fram till 1800-talets mitt var psykologin en gren av filosofin, varför läkare som var intresserade av mentala fenomen beskrev och förklarade dessa utifrån en medicinsk referensram. Fastän de flesta medicinare under sin utbildning gick kortare kurser i filosofi så hade de sitt intresse annorstädes, och den tekniska utvecklingen och de fysiologiska upptäckterna gav läkarvetenskapen en hög prestige, samtidigt som filosofins inflytande var på tillbakagång. Under Charcots aktiva tid hade mikroskopet utvecklats så man nu kunde se hjärnans mikroskopiska uppbyggnad, och man satte stora förhoppningar till att mentala fenomen skulle visa sig ha en neurologisk förklaring. Charcot var exempelvis med om att förfina Rombergs redogörelse för den luetiska åkomman tabes, men det skulle dröja till tio år efter Charcots död innan Chaudinn och Hoffman upptäckte orsaken till neurologen, nämligen spirochetan.

Charcots psykologiska intresse var närmast av det slag som vi idag kallar beteendevetenskapligt, och i förklaringen av fenomenen återgick Charcot och hans samtida kolleger förr eller senare till det centrala nervsystemet. En psykisk apparat tänkte man sig inte, utan man använde sig av en begreppsapparat med mycket gamla anor, som exempelvis vilja, medvetande och olika affekter.

Charcots upptäckt att man kunde inducera hysteriska symptom, som ju härmade neurologiska störningar, var en sensation. Det tydde på att människans själsliga liv ägde en självständighet som den medicinska vetenskapen annars var frestad att hänvisa till metafysiken.

I oktober 1885 kom Freud till Paris på ett resestipendium för att studera hos Charcot och lära sig hans hypnosbehandling av hysteriker. Charcot tog sig an den unge läkaren från Wien och Freud bjöds hem till Charcot vid flera tillfällen.

Förutom insikter i hypnosens tog Freud också intryck av Charcots enkla och klara framställningskonst. Ett intryck som blev avsevärt mera bestående hos Freud än hypnosens verkningar.

De närmaste åren utprovade Freud hypnosens möjligheter. Också andra läkare i Wien var intresserade, även om de flesta var avvisande. När det gick så långt att Freud började påstå att det fanns manliga hysteriker minskade hans popularitet ytterligare. Stöd fick Freud hos den äldre och väletablerade Josef Breuer som själv höll på med hypnosbehandling. I samband med dessa försök gjorde de två männen nya upptäckter beträffande hysteris uppkomst. Det var inte bara en hypnotisör som kunde inducera hysteriska symptom, utan omständigheter i livet kunde få samma inverkan.

Det är nu nästan hundra år sedan Freud och Breuer publicerade sina undersökningar av uppkomsten och behandlingen av hysteriska symptom. Bokens titel är Studien über Hysterie och den kom ut 1895. Författarna hade upptäckt att hysteriska symptom i många fall hade en utlösande orsak. Ofta kom patienten inte ihåg händelsen som ledde till symptomens uppkomst och det blev då nödvändigt att hypnotisera patienten för att minnet skulle dyka upp, men då blev det också möjligt att påvisa sambandet på ett övertygande sätt.

Nedan följer nu ett förkortat referat av de inledande teoretiska övervägandena och därefter en översättning av Freuds redogörelse för miss Lucy R.s sjukhistoria och behandling, historien om Miss Lucy R. är den tredje av bokens fallbeskrivningar.

I den traumatiska neurosen är ju traumat uppenbart, men Freuds och Breuers rön visade att även till synes ideopatiska symptom började i samband med ett trauma. De funna sambanden kunde vara olika beskaffade. Plågsamma känslor som väcktes under en måltid men som undertrycktes, kunde ge upphov till illamående och kräkningar i månader framöver, här var samtidigheten en länk. I andra fall var förbindelsen mera symbolisk, som när en neuralgi följer på en mental smärta eller kräkning på en moralisk avsky.

Man fann således en uppkomstmekanism för hysterin som var analog till den som gäller för traumatisk neuros. Medan traumat i den senare åkomman var en dramatisk och skrämmande upplevelse så var traumat vid hysterin snarare psykiskt. Dessutom var det inte så ovanligt att man i stället för ett enstaka trauma hittade ett antal partiella traumata som utgjorde en grupp och som hängde samman som delkomponenter i en lidandets historia. I ytterligare andra fall var det en i sig skenbart likgiltig omständighet som genom sitt sammanträffande med den egentliga verksamma påfrestningen fick dignitet såsom trauma och behöll denna tyngd även i fortsättningen.

Det kausala förhållandet mellan det avgörande psykiska traumat och det hysteriska fenomenet är, påpekar Freud, inte så enkelt att traumat fungerar som en utlösande faktor för ett symptom som därefter lever sitt eget liv. Vi får snarare anta att det psykiska traumat, eller minnet av traumat, verkar som en främmande kropp som länge efter sitt inträngande ska ses som en verksam faktor. Beviset för detta fann vi i ett högst anmärkningsvärt fenomen som på samma gång gav våra rön en viktig praktisk betydelse.

Vi fann nämligen, fortsätter Freud, till vår omedelbara stora överraskning att varje enskilt hysteriskt symptom genast och för gott försvann när vi lyckades bringa minnet av den föregående händelsen och därmed också den tillhörande affekten till full klarhet, och den sjuke så utförligt som möjligt beskrev händelsen och gav uttryck för affekten. Hågkomst utan affekt var nästan undantagslöst ineffektiv.

Som förklaring till hur minnet av traumat får bestående inverkan när våra minnen annars så uppenbart bleknar med tiden, anför Freud vikten av att avreagera sig (abreagieren) i tårar och hämnd. En kränkning som inte på detta sätt kan rensas ut får en bestående skadeverkan såsom 'reminiszenz'.

Men även när ett psykiskt trauma inte till fullo avreageras har en normal person möjlighet att låta minnet ingå i det stora komplex av associationer där det kommer i förbindelse med andra upplevelser som kanske motsäger det. Vid ett olycksfall förknippas minnet av faran kanske med räddningen och den åtföljande tryggheten.

Därefter övergår Freud till att diskutera egenheten hos de minnen som har givit anledning till hysteriska fenomen. De är bestående och de behåller sin fräschör och sin fulla affektbetoning över lång tid, men de är inte till patientens förfogande. Antingen fattas de helt i patientens föreställningsvärld, eller också förekommer de där på ett mycket summariskt sätt. Först vid utfrågning under hypnos inställer de sig, och då så levande som gällde de något som nyligen hade inträffat. De är så att säga undantagna från minnets vanliga blekningsmekanismer.

Detta undantag från blekning förklaras i sin tur av en uppsplittring av medvetandet. Det föreligger vid hysteri en tendens till dissociation i två former för medvetandetillstånd. De föreställningar som frånspaltas har det gemensamt att de är mycket intensiva och att de är associativt avskurna från resten av medvetandet. Här ser Freud en möjlig förklaring till en viss disposition hos hysterikern,

nämligen att de innan sjukdomens utbrott har en förmåga till dissociation, varvid affekten kan avskilja det patogena minnet med dess åtföljande somatiska manifestationer.

Den kurativa effekten hos den psykoterapeutiska metoden ligger i det faktum att den upphäver effekten av den föreställning som ursprungligen inte avreagerades, genom att ge affekten utlopp i tal och underställa föreställningen det normala medvetandets associativa korrektur, antingen genom att låta föreställningen ingå i det normala medvetandet eller genom läkarens suggestioner.

Denna metod har stora behandlingsmässiga fördelar, men den ändrar inte hysterikerns disposition för dissociation, medger Freud och fortsätter: Genom klarläggandet av hysterins mekanism har ytterligare ett steg tagits på den framgångsrika väg Charcot slog in på med sin förklaring och sin experimentella hämning av 'hysterotraumatiska förlamningar'. Men vi kan inte fördölja att det blott är det hysteriska symptomets mekanism som förståelsen har närmat sig, och inte hysterins inre orsak.

Av de följande sjukhistorierna är Breuer författare till den första och Freud till de följande fyra. Här följer den tredje i ordningen i översättning från tyska¹.

3. Miss Lucy R., trettio år (Freud).

Mot slutet av 1892 hänvisar en kollega i min bekantskapskrets till mig en ung dam som han vårdar för kronisk återkommande varig rinit. Som det senare visade sig var en röta i ethmoidalbenet orsak till besvärens envetenhet. På senare tid hade patienten vänt sig till honom med nya symptom, som den kunnige läkaren inte längre kunde hänföra till en lokal affektion. Hon hade totalt förlorat luktsinnet och förföljdes nästan oupphörligt av en eller ett par luktförnimmelser. Hon fann dessa mycket plågsamma och var dessutom sänkt i sin sinnesstämning, trött och klagade över tyngd i huvudet, minskad aptit och energi.

Denna unga dam, som bodde och arbetade som guvernant hos den verkställande direktören för en fabrik i Wiens utkant, besökte mig då och då på min mottagningstid. Hon var från England, späd till sin kroppsbyggnad, pigmentfattig, och fram till näsåkomsten hade hon varit frisk. Hennes första utsagor bekräftade läkarens uppgifter. Hon led av förstämning, trötthet och plågades av subjektiva

---

¹ Sigmund Freud & Josef Breuer, Studien über Hysterie, s. 85 - 100, Fischer Bücherei GmbH, 1977, Hamburg.

luktförnimmelser, av hysteriska symptom uppvisade hon en rätt tydlig allmän analgesi med intakt beröringssinne. Synfältet visade grovt undersökt (med handen) ingen inskränkning. Näshålan var helt och hållet analgetisk och reflexlös. Beröring kändes, men sinnesorganets varseblivning var upphävd både för specifika och för andra retningar (ammoniak, ättiksyra). Ändå var den variga riniten inne i en period av förbättring.

I första steget mot att göra sjukdomsfallet begripligt måste de subjektiva luktförnimmelserna såsom återkommande hallucinationer kunna tilldelas samma betydelse som bestående hysteriska symptom. Förstämningen var kanske den till traumat hörande affekten, och man borde kunna hitta en upplevelse som gjorde den lukt objektiv som nu hade blivit subjektiv, en upplevelse som borde vara traumat och som symboliserades i minnet som luktförnimmelser. Det var kanske korrektare att se de återkommande lukthallucinationerna, jämte den tillhörande förstämningen, som ekvivalenter till hysteriska anfall; återkommande hallucinationer var ju till sin natur olämpliga för rollen som bestående symptom. Sådana var det inte alls frågan om i detta rudimentärt utvecklade fall; det var emellertid nödvändigt att den subjektiva luktförnimmelsen uppvisade en sådan specialisering att vi kunde säga att den härstammade från ett alldeles bestämt reall objekt.

Denna förhoppning infriades genast. När jag frågade vilken lukt som mest förföljde henne fick jag svaret: som av vidbränd välling. Jag behövde alltså bara anta att det verkligen var lukten av vidbränd välling som hade förekommit i den traumatiskt verksamma upplevelsen. Att luktförnimmelser väljs som minnessymbol för traumer är förvisso rätt ovanligt, varför det bara återstod att ange en orsak till detta urval. Patienten var ansatt av en varig rinit, varigenom näsan och dess varseblivning befann sig i förgrunden för hennes uppmärksamhet. Om patientens levnadsförhållanden visste jag endast att i det hushåll, vars två barn hon hade hand om, fattades modern som hade avlidit i en svår sjukdom några år tidigare. Jag beslöt att göra lukten av 'vidbränd välling' till utgångspunkt för analysen. Historien om denna analys kommer jag att berätta så som den under gynnsamma förhållanden hade kunnat äga rum; i verkligheten sträckte sig det som skulle ha varit en enstaka sittning ut över flera, dels kunde patienten endast besöka mig på mottagningstider då jag endast hade liten tid att ägna henne varför ett enstaka vanligt mottagningsamtal drog ut över mer än en vecka, dels tillät hennes plikter henne inte att fara den långa vägen från fabriken särskilt ofta. Vi bröt alltså mitt i samtalet för att nästa gång åter ta upp tråden på det nämnda stället.

Miss Lucy blev inte somnambulent då jag försökte att försätta henne i hypnos. Jag avstod alltså från somnambulismen och genomförde hela analysen med henne i ett tillstånd som knappast överhuvudtaget skilde sig från det normala.

(Här utelämnas ett avsnitt på två sidor där Freud ingående redogör för hypnosens teori och möjligheter och dess betydelse för den katartiska metoden. Freud hade gjort den erfarenheten att bara det att trycka handen mot patientens panna och ge suggestionen: I det ögonblick då jag upphör med att trycka min hand mot Er panna kommer Ni att se någonting framför Er eller något infall far genom Ert huvud, - var tillräckligt effektivt.)

Då jag första gången använde mig av detta tillvägagångssätt (det var inte med miss Lucy R.) blev jag själv överraskad över att det genast gav mig det jag behövde, och jag får säga att det hittills knappast någon gång har lämnat mig i sticket. Förfarandet har alltid visat mig vilken väg min undersökning måste ta, och gjort det möjligt för mig att slutföra varje liknande analys utan somnambulism. Jag blev efterhand så djärv att jag till patienterna som svarade mig: 'Jag ser ingenting' eller 'Jag kommer inte på något' förklarade: det är inte möjligt. De hade förvisso kommit på det rätta men de trodde inte på att det kunde vara så, och förkastade det då. Jag kunde då upprepa proceduren så ofta de ville, de såg då varje gång samma sak. Jag fick varje gång rätt i sak, patienterna hade ännu inte lärt att låta kritiken vila, utan hade förkastat det uppdykande minnet eller infallet, då de uppfattade det som oanvändbart eller som en mellankommande störning, och sedan de hade berättat det, visade det sig varje gång att det var det rätta. Ibland fick jag också som svar, när jag efter tredje eller fjärde tryckningen hade tvingat fram berättelsen, 'Ja, det visste jag redan första gången, men genast ville jag inte säga det', eller 'Jag hade hoppats det inte skulle vara det.'

Det var en mödosam konst att utvidga det föregivna förträngda medvetandet, långt mödosammare än utforskningen under somnambulism, men den gjorde mig oberoende av somnambulismen och gav mig en insyn i det motiv som vanligen var utslagsgivande för 'glömskan' av minnen. Jag kan hävda att denna glömska ofta är avsiktlig, önskad. Den är alltid endast en skenbart lyckad sådan.

Kanske förefaller det mig ännu mera märkligt att man kan återkalla enligt uppgift för länge sedan glömda tal och datum genom ett sådant förfarande och således oförmodat visa på en sanningshalt i hågkomsten.

Det begränsade urval man har i sökandet efter tal och datum gör att man kan ta den bekanta satsen från läran om afasi till hjälp, att det att känna igen något utgör en mindre ansträngning för minnet än att spontant komma ihåg något.

Till en patient som inte kan påminna sig vilket år, vilken månad och dag en viss tilldragelse ägde rum, nämner man de årtal det kan röra sig om, de tolv månadernas namn, de trettioen talen för dagarna och försäkrar henne att hennes ögon självmant kommer att öppna sig vid de rätta talen och namnen, och att hon dessutom kommer att känna på sig vilka tal som är korrekta. I de allra flesta fallen bestämmer sig verkligen patienten för ett visst datum, och ganska ofta (således i fru Cäcilie M.'s fall) låter det sig medelst befintliga anteckningar från denna tid fastställa att datumet hade känts igen korrekt.

Vid andra tillfällen och hos andra patienter framkom också sammanhanget för de erinrade fakta, så att det således framkomna datumet blev oantastligt. Patienten anmärkte exempelvis när man framhöll det genom 'uträkning' uppkomna datumet för henne: 'Det är ju pappas födelsedag' och fortsatte sedan: 'Javisst, på pappas födelsedag inväntade jag just den tilldragelse vi talar om.'

Jag kan här endast antyda dessa temata. Den slutsats jag drog av alla dessa rön var den att den patogent verksamma upplevelsen med alla sina omständigheter tillförlitligt har fastnat i minnet, också när de förefaller vara glömda, då patienten saknar förmåga att dra sig dem till minnes.

Efter denna långa men oundvikliga utveckling återgår jag till berättelsen om miss Lucy R. Hon blev alltså vid försök med hypnos inte somnambulent, utan låg blott lugnt i någon grad av lättare påverkan, med ögonen slutna, minen något spänd, och utan att röra en lem. Jag frågade henne om hon kunde komma ihåg i vilket sammanhang luktförnimmelsen av den vidbrända vällingen hade uppstått. - O ja, det vet jag helt noga. Det var för två månader sedan, två dagar innan min födelsedag. Jag var med barnen i skolrummet och lekte matlagning med dem (två flickor), då skickades det in ett brev som brevbäraren just hade kommit med. Jag såg på poststämpeln och handstilen att brevet var från min mamma i Glasgow och ville öppna och läsa det. Då störtade sig barnen över mig, rev brevet ur min hand och ropade: Nej, du får inte läsa det än, det är säkert till din födelsedag, vi ska förvara det åt dig. Medan barnen således leker med mig, sprider sig plötsligt en intensiv lukt. Barnen hade lämnat den välling de kokade i sticket och den blev vidbränd. Sedan dess förföljer denna lukt mig, den finns egentligen hela tiden men blir starkare vid upprördhet.

Ser Ni scenen tydligt fram för Er? - Så klart som jag upplevde den. - Vad i den kunde uppröra Er så? - Det berörde mig att barnen var så kärleksfulla mot mig. - Var de inte alltid det? - Jo, men just då jag fick brevet från mamma. - Jag förstår inte hur barnens kärlek och brevet från mamma har kunnat utgöra en sådan kontrast som Ni tycks antyda. - Jag hade nämligen avsikten att resa till min mamma och då föll det mig så svårt att lämna dessa kära barn. - Hur är det med Er mamma?

Lever hon så ensam att hon skickade efter Er? Eller var hon sjuk vid den tidpunkten så Ni väntade på nyheter från henne? Nej, hon var sjuklig men inte egentligen sjuk och hon har en kvinnlig bekant hos sig. - Varför måste Ni då resa ifrån barnen? - Det hade blivit outhärdligt i huset. Hushållerskan, köksan och den franska guvernanten tycks ha fått för sig att jag förhävde mig i min ställning och de hade gaddat ihop sig i en liten intrig mot mig och baktalat mig inför barnens farfar, och inte hos någon av herrarna fick jag det stöd jag hade väntat mig när jag klagade till dem. Därför hade jag erbjudit herr direktören (barnens fader) min uppsägning, han svarade mycket vänligt att jag skulle tänka över saken i två veckor innan jag meddelade honom mitt definitiva beslut. I en sådan osäkerhet befann jag mig då; jag trodde jag skulle få lämna huset. Hittills har jag stannat. - Fanns det något annat än barnens kärlek som band Er till dem? - Ja, när hon låg för döden lovade jag deras mamma, som var en avlägsen släkting till min mamma, att jag skulle ta mig an småttingarna av alla krafter och att jag inte skulle lämna dem, utan ersätta deras mamma. Detta löfte bröt jag då jag sa upp mig.

Nu tycktes analysen av den subjektiva luktförnimmelsen helt klar; denna hade faktiskt varit objektiv, och mycket nära associerad med en upplevelse av en liten scen med motstridiga affekter som var oförenliga, det beklagliga i att lämna barnen och kränkningen som dock tvingade henne till detta beslut. Moderns brev påminde henne om skälet till detta beslut eftersom hon tänkte resa härifrån och dit. Affektkonflikten hade av ögonblicket upphöjts till ett trauma, och den därtill hörande luktförnimmelsen blev symbol för traumat. Det krävdes fortfarande en förklaring till att hon av alla scenens varseblivningar just valde en lukt som symbol. Jag var dock redan förberedd på att använda den kroniska åkomman i hennes näsa som förklaring. På min direkta fråga angav hon också att hon just vid denna tidpunkt även hade lidit av en så kraftig snuva att hon knappast kunde lukta någonting. Oset från den vidbrända vällingen varseblev hon dock i sin upprördhet, den trängde genom den organiskt betingade anosmin.

Jag slog mig inte till ro med den således uppnådda förklaringen. Den lät allt som allt rätt plausibel, men jag saknade något, en antagbar orsak till att denna följd av upprördhet och dessa motstridiga affekter genast måste leda till hysteri. Varför höll det hela sig inte inom det normala psykiska livets ramar? Med andra ord, varav rättfärdigades den här föreliggande konversionen? Varför kom hon inte ständigt ihåg scenen själv i stället för ett med den förknippat sinnesintryck som hon föredrog som symbol för minnet? En sådan fråga skulle vara oförsynt och överflödigt om det handlade om en gammal hysteri där en sådan konversionsmekanism var habituell. Denna flicka hade dock först vid traumat eller åtminstone i samband med sin lidandets historia ådragit sig hysteri.

Nu visste jag redan från analysen av liknande fall att om hysteri ska kunna vara nyförvärvad så är en psykisk betingelse härför oundgänglig, nämligen den att en föreställning trängs bort från medvetandet och således uteslutes från den associativa bearbetningen.

I denna avsiktliga bortträngning ser jag också orsaken till konversionen av summan av upprördhet, vare sig den är total eller partiell. Den sammanlagda upprördheten som inte kan behandlas genom psykisk association hittar desto lättare den felaktiga vägen till en kroppslig innervation. Orsaken till själva bortträngningen kan endast vara en olustkänsla, ofördragsamheten hos den idé som ska trängas bort, med jagets förhärskande föreställningsmassa. Den bortträngda föreställningen hämnas dock genom att bli patogen.

Jag drog alltså slutsatsen att miss Lucy R. i något skede hade förfallit till hysterisk konversion, att det bland förutsättningarna för detta trauma måste finnas en som hon avsiktligt ville hålla i oklarhet, som hon ansträngde sig för att glömma. Sammanförde jag kärleken till barnen och ömheten mot den andra personen i hushållet så medger detta endast en tydning. Jag hade modet att meddela patienten denna tydning. Jag sa till henne: 'Jag tror inte att det är samtliga skäl för Er ömhet för de båda barnen; jag förmodar snarare att Ni är förälskad i Er husbonde, direktören och utan att veta det hyser Ni faktiskt förhoppningen att inta moderns plats, och därav kommer det sig att Ni har blivit så snarstucken mot tjänstefolket, som Ni annars har umgåtts fredligt med i flera år. Ni fruktar att de ska lägga märke till Era förhoppningar och att Ni ska hånas för dem.' Hennes svar hade hennes fåordiga stil: Ja, jag tror det är så. - När Ni nu visste om att Ni älskar direktören, varför har Ni inte talat om det för mig? - Jag visste det ju inte, eller snarare, jag ville inte veta det, jag ville slå det ur huvudet och inte tänka mera på det, jag tror också det har lyckats mig på senare tid. Varför vill Ni inte vidgå denna böjelse? Skämdes Ni över att älska en man? - O nej, jag är inte så oförståndigt pryd, för känslor är man överhuvudtaget inte ansvarig. Det var bara plågsamt för mig att han var den husbonde i vars tjänst jag stod, i vars hus jag bodde och inför vem jag inte kunde känna samma oberoende som inför andra. Då jag är en fattig flicka och han en rik man ur en fin familj skulle man ju skratta åt mig om man anade någonting.

Nu möter jag inget motstånd mot att belysa upprinnelsen till denna böjelse. Hon berättade att hon under åren hade levt obekymrad i huset och uppfyllt sina plikter utan att ansättas av någon ouppfylld önskan. Men en gång började den allvarlige, upptagne och i annat fall mot henne så reserverade husbonden ett samspråk med henne om den krävande barnuppfostran. Han var mjukare och hjärtligare än vanligt och talade om för henne hur mycket han räknade med henne i omsorgen om sina moderlösa barn, och tittade då på henne på ett särskilt sätt ... I detta ögonblick började hon älska honom och sysselsatte sig gärna med den glada förhoppning som han hade väckt med ett

enda samtal. Nu blev det inte alls någon fortsättning, trots hennes ivriga väntan kom det ingen ytterligare stund med förtroligt tankeutbyte varför hon beslöt sig för att slå saken ur hågen. Hon gav mig helt rätt i att blicken i samband med samtalet snarare gällde hans avlidna hustru, och hon var också helt klar över att hennes böjelse var helt utsiktslös.

Jag förväntade mig efter detta samtal en ordentlig förändring i hennes tillstånd, något som dock uteblev i första taget. Hon var fortsatt nedtryckt och förstämd; en hydropatisk kur som jag samtidigt lät henne genomgå piggade upp henne en smula på morgonen, lukten av vidbränd välling hade inte helt försvunnit, men var mera sällsynt och svagare; som hon sa så kom den bara när hon var mycket upprörd.

Fortbeståndet av denna minnessymbol låter mig anta att den utöver huvudscenen även hade ålagts att representera de många små sidotraumata, så vi forskade efter allt som annars kunde stå i förbindelse med scenen med den vidbrända vällingen, gick genom teman med de husliga friktionerna, farfars uppträdande med mera. Därvid försvann känslan av lukt ännu mer. Det inträffade nu också ett längre avbrott förorsakat av förnyade sjukdomssymptom från näsan, vilket ledde till upptäckten av rötan i etmoidalbenet.

När hon återkom berättade hon också att hon till jul hade fått så många gåvor av de två herrarna och även av husets tjänstefolk, som om alla ansträngde sig för att försonas och hos henne sudda bort minnet av de senaste månadernas konflikter. Detta uppenbara tillmötesgående hade dock inte gjort något intryck på henne.

När jag nu för andra gången frågade om lukten av vidbränd välling fick jag upplysningen att den nästan helt hade försvunnit, men i stället plågades hon av en annan och snarlik lukt, som utav cigarrök. Denna hade också funnits tidigare, men dold av vällinglukten. Nu framträdde den rent.

Jag var inte särskilt tillfreds med resultatet av min terapi. Det hade alltså inträffat det man alltid lägger en blott symptomatisk behandling till last, man hade tagit bort ett symptom bara för att ett nytt ska inta den lediga platsen. Emellertid tog jag mig beredvilligt an det analytiska undanröjandet av den nya minnessymbolen.

Denna gång visste hon dock inte varifrån den subjektiva luktförnimmelsen stammade, vid vilket viktigt tillfälle den var objektiv. 'Det röktes dagligen hos oss', menade hon, 'jag vet verkligen inte om den rök jag känner syftar på något speciellt tillfälle.' Jag envisades bara med att hon under trycket av

min hand skulle försöka att erinra sig. Jag har redan berättat att hennes hågkomster hade en plastisk livlighet, att hon var 'visuell'. Och medan jag tryckte dök det faktiskt upp en bild för henne, i början dröjande och bitvis. Det var i husets matsal där hon tillsammans med barnen väntade på att husbonden skulle komma hem från fabriken till middag. - Snart sitter vi alla runt bordet: husbonden, fransklärarinnan, hushållerskan, barnen och jag. Det var alltså som det brukar vara. - Titta nu närmare på bilden så den utvecklas och specialiseras. - Ja, det finns en gäst också, huvudbokföraren, en äldre herre som älskade barnen som vore de hans egna barnbarn, men han kommer så ofta till middag att det inte var något speciellt med det. - Ha tålmod blott, se på bilden, det kommer säkert att hända någonting. - Det händer ingenting. Vi reser oss från bordet, barnen ska ta adjö och som vanligt gå med oss upp på andra våningen. - Nu då? - Det finns dock en särskild händelse, nu ser jag scenen. När barnen ska ta adjö vill huvudbokföraren kyssa dem. Husbonden far upp och skriker åt honom: 'Kyss inte barnen.' Detta ger mig ett sting i hjärtat, och eftersom husbonden redan röker fastnar cigarröken i minnet.

Detta var alltså den andra och djupare liggande scenen som verkade som trauma och lämnade en minnessymbol efter sig. Hur kom det sig att scenen fick denna inverkan? - Jag frågade: Vilken ligger tidigast, denna scen eller den med den vidbrända vällingen? Den sista scenen är den tidigaste, och det skiljer nästan två månader mellan dem. - varför gav faderns avvärijande Er ett sting i hjärtat? Tillrättavisningen riktades ju inte till Er. - Det var ju inte rätt att fara ut så där mot en äldre herre som också var en kär vän och därtill gäst. - Ni blev alltså stött över husbondens häftiga sätt? Kanske blev Ni generad å hans vägnar, eller Ni tänkte kanske att när han av så liten anledning kan bli så mot en gammal vän och gäst, hur ska han då bli mot mig om jag blir hans fru? - Nej, så är det inte. - Men det var på grund av häftigheten? - Ja, med anledning av kyssandet av barnen, det hade han inte behövt. Och nu dök under tryckandet av min hand minnet av en annan och äldre scen upp, som var det egentliga verksamma traumat och som också hade lånat traumatisk effekt till scenen med huvudbokföraren.

Det hade ytterligare någon månad innan hänt det att en bekant dam kom på besök, som vid avskedet kysste bägge barnen på munnen. Fadern som stod bredvid behärskade sig mycket för att inte säga något till damen, men sedan hon hade gått bröt hans vrede över den olyckliga tilldragelsen ut. Han talade om för henne att han gjorde henne ansvarig om någon kysste barnen på munnen, det var hennes plikt att inte tolerera det och hon var försumlig om hon lät det ske. Händet en gång till skulle han anförtro barnens uppfostran till någon annan. Det var på den tiden då hon trodde sig vara förälskad och väntade på en upprepning av det första vänliga samtalet. Denna scen knäckte hennes förhoppning. Hon sa till sig själv: Om han av så ringa anledning, och en som

jag dessutom är oskyldig till, kan fara ut mot mig och komma med sådana hotelser, då har jag misstagit mig, han kan inte ha haft några varmare känslor för mig. I så fall hade han haft vett att visa hänsyn. - Det var uppenbarligen minnet av denna plågsamma scen hon påmindes om när huvudbokföraren ville kyssa barnen och blev tillrättavisad av fadern.

Då miss Lucy kom på återbesök två dagar efter denna sista analys måste jag fråga henne vad glädjande som hade hänt henne.

Hon var som förvandlad, log och bar huvudet högt. Ett ögonblick tänkte jag att jag hade felbedömt förhållandet och att det av barnens guvernant skulle bli en direktörens brud. Men hon förjagade mina antaganden: 'Det har absolut ingenting hänt. Ni känner mig bara inte, Ni har bara sett mig sjuk och nedstämd. Jag som alltid är så munter. När jag vaknade igår morse var tyngden över mig borta och sedan dess har jag mått bra.' - Och vad tror Ni om Era utsikter i hushållet? - Jag är helt klar över att jag inte har några utsikter och kommer inte att vara olycklig för det. - Kan Ni nu också komma överens med folket i huset? - Jag tror min känslighet var den största orsaken. - Är Ni fortfarande förälskad i direktören? - Jag älskar honom visserligen, men det gör mig inte längre någonting. Man kan ju tänka och känna vad man vill inom sig.

Jag undersökte nu hennes näsa och fann att smärt- och reflexkänsligheten nästan helt hade återkommit, hon urskilde också lukter, fast osäkert och endast när de var intensiva. Jag får alltså lämna det därhän i vilken utsträckning anosmin berodde på sjukdomen i näsan.

Hela behandlingen sträckte sig över nio veckor. Fyra månader senare mötte jag tillfälligtvis patienten i vår sommarort. Hon var munter och bekräftade att hon fortfarande befann sig väl.

Epikris.

Den här berättade sjukhistorien vill jag inte undervärdera fastän den handlar om en mindre och lättare hysteri som endast förfogar över få symptom. Det förefaller mig snarare lärorikt att även en sådan, som neuros betraktad usel sjukdom, behöver så många psykiska förutsättningar, och genom ingående värdering av sjukhistorien har jag försökt framställa den som förebild för en typ av hysteri,

nämligen den form av hysteri som genom en därtill ägnad upplevelse också kan förvärfvas av en person som annars inte är hereditärt belastad.

Jag talar väl att märka inte om en hysteri som skulle vara oberoende av varje disposition; en sådan finns sannolikt inte, utan om den form för disposition som vi först talar om när en person har blivit hysterisk, innan dess har den inte låtit tala om sig. Neuropatisk disposition, såsom man vanligen uppfattar den, är någonting annat; den går det att fastställa före insjuknandet genom en viss grad av ärftlig belastning eller genom summan av individuella psykiska abnormiteter. Ingen av dessa moment hade så vitt jag har erfarit påvisats hos miss Lucy. Hennes hysteri bör alltså betecknas som förvärvad och den förutsätter ingenting annat än en till synes mycket utbredd läggning - den att ådra sig hysteri, vars karakteristika vi ännu bara är på spåret. I sådana fall faller ju tyngdpunkten på traumats natur, naturligtvis i förbindelse med personens reaktion på traumat. Det framstår som ett oavvisligt villkor för förvärvandet av hysteri, att det mellan jaget och en däri inträdande föreställning består en ofördragsamhet. Jag hoppas att på annan plats kunna visa hur olika neurotiska störningar använder sig av olika förfaringssätt när jaget ger sig in på att befria sig från en sådan ofördragsamhet. Det hysteriska slaget av försvar - för vilket det också krävs en särskild läggning - består i konversionen av upprördheten till en kroppslig innervation, och vinsten ligger i att den oaccepterade föreställningen trängs bort från jagmedvetandet. Således behåller jagmedvetandet den genom konversionen uppkomna reminiscensen - i föreliggande fall den subjektiva luktförnimmelsen - och för undan affekten som mer eller mindre tydligt knyter an till denna reminiscens. Den situation som därmed har anordnats är det inte längre möjligt att ändra, eftersom det motsägelsefulla, som hade krävts för ett erkännande av affekterna, genom bortträngning och konversion har upphävts. På så sätt motsvarar den mekanism hysterin alstrar å ena sidan en akt vid moralisk osäkerhet, å andra sidan fungerar den som en skyddsåtgärd som står jaget till buds. Det finns en hel del fall där man måste medge att försvaret mot växande upprördhet genom produktion av hysteri också i vissa skeden kan vara det mest ändamålsenliga; oftare kommer man dock till slutsatsen att ett större mått av moraliskt mod hade varit till fördel för individen.

Det egentliga traumatiska momentet är i enlighet härmed det vars motsägelsefullhet jaget tränger bort från sig och därmed fastställer en förvisning av den motsägelsefulla föreställningen. Genom en sådan förvisning omintetgörs den senare inte, utan trängs blott bort i det omedvetna; äger detta tillvägagångssätt en gång rum så är härmed inrättad en kärn- eller kristalliseringsmittpunkt för bildandet av en från jaget skild psykisk grupp, kring vilken allt det som mottagandet av den motstridande föreställningen hade som förutsättning, hädanefter kan samlas. Spaltningen av medvetandet i detta fall av förvärvad hysteri är alltså velat och avsiktlig, åtminstone ofta inledd

genom en viljeakt. Egentligen sker något annat än vad individen avsåg; hon ville upphäva en föreställning som om den inte ens hade anlänt, det lyckas henne dock bara att psykiskt isolera den. I vår patients historia motsvaras det traumatiska momentet av den scen där direktören ger henne skulden för kyssandet av barnen. Denna scen blir dock i första taget utan synlig effekt, kanske började förstämningen och känsligheten med detta, jag vet ingenting härom - de hysteriska symptomen uppstod först senare i moment som man kan beteckna som 'auxiliära', och som man skulle kunna karakterisera med att i dem flyter de två isärhållna psykiska grupperna tidsmässigt samman såsom i det utvidgade somnambulenta medvetandet. Det första av dessa moment, det där konversionen ägde rum, var i miss Lucys fall scenen vid bordet då huvudbokföraren ville kyssa barnen. Här spelade det traumatiska minnet in så hon uppträdde som om hon inte hade gjort sig av med allt vad hennes böjelse för husbonden angick. I andra sjukhistorier faller dessa olika moment samman, konversionen sker omedelbart under inverkan av traumat.

Det andra auxiliära momentet upprepade ganska noga mekanismen hos det första. Ett starkt intryck återställer övergående medvetandets enhet, och konversionen tar sig samma väg som den som i första hand hade öppnats för den. Det är intressant att det sist uppkomna symptomet täcker över det första så att detta inte klart uppfattas förrän det senaste symptomet har avlägsnats. Anmärkningsvärt förefaller mig också den omkastning av ordningsföljden vara, som också analysen måste foga sig i. I en rad fall har jag erfarit samma sak, de senare uppkomna symptomen täcker över de första, och först det som analysen sist tränger fram till innehåller nyckeln till allihopa.

Terapin består här i det tvång som föreningen av den frånsplattade psykiska gruppen med jagmedvetandet genomdriver. Resultatet går underligt nog inte parallellt med mängden av arbetsinsats; först när sista biten är avklarad inträder plötsligt boten.

*Här slutar Freuds redogörelse för fallet miss Lucy R.,
och därmed också denna översättning ur Studien över
Hysterie.*

Det framgår att Freud håller på att lämna hypnosens och övergå till suggestion om uppmaning till koncentration medan han håller sin hand mot patientens panna. Tekniken innehåller även riktade utfrågningar om detaljer i sjukhistorien. Snart skulle Freud även överge dessa inslag av envetet sökande till förmån för att låta patienten associera fritt kring sina infall. Dels hade någon patient talat om för honom hur störande det var med envetna efterforskningar, dels började Freud bli mer och mer övertygad om att associationerna, hur fritt de än lämnades, var styrda av någonting i patientens

mentala liv. Detta 'någonting' var identiskt med eller nära förknippat med, det omedvetna, som upptog Freuds uppmärksamhet alltmer. Och vad nu detta omedvetna var, så skulle det få friare spelrum om personen ifråga inte påverkades utifrån av sinnesintryck eller hypnos.

Det att Freud vågade lita till något så skenbart slumpmässigt och okontrollerbart som patientens nyckfulla infall, sammanhänge med hans fasta tro på kausaliteten. Vad som än föll patienten in, så berodde det på någonting, så infallen var alltså inte alls fria i meningen att de var obundna som en följd av tärningskast. Infallen var styrda av någonting som ägde rum på en annan scen, vartill vi inte hade tillgång, utom på det indirekta sättet som Freud höll på att utveckla, nämligen genom en dechiffring av patientens 'fria' associationer.

Att mentala fenomen sinsemellan skulle hänga samman på ett sätt som efter en dechiffring kommer att framstå som både meningsfullt och logiskt, var emot den tidens gängse vetenskapliga uppfattning. Man ville se människans psykiska liv som ett epifenomen till hjärnans aktivitet, och allt annat misstänkliggjordes såsom hörande till den metafysik man just med eftertryck hade lagt bakom sig. Att Freud litade mera på sina erfarenheter från patientarbetet än på de vetenskapliga auktoriteterna vittnar om hans äkta vetenskapliga attityd.

Nu börjar ännu en av Freuds långsamt framväxande 'snilleblixtar' ta form. Är inte drömmar den mest fria formen för infall? Under sömn är ju såväl perception som viljemässig motorik upphävd. Visserligen består drömmen av något annat än de ord man efter uppvakandet använder för att berätta drömmen, men den omvandlingen kan behandlas som en mycket mera konstant faktor än själva drömhistorierna som antas uppkomma under inverkan av samma instans som den som styr de fria associationerna.

Studien över Hysterie blev inte särskilt väl mottagen i medicinska kretsar. Inom andra vetenskapliga områden var intresset större. Ernest Jones² berättar i sin Freudbiografi om en recension i Wientidningen Neue Freie Presse december 1895. Den var av en professor i litteraturhistoria vid namn Alfred von Bergner. Bland annat skrev han: 'Vi börjar ana att det en dag kan bli möjligt att närma sig den mänskliga personlighetens innersta hemligheter.' Och han fortsätter: 'Själva teorin är faktiskt ingenting annat än den psykologi som används av poeter.' En förutsägelse vars träffsäkerhet har bekräftats i våra dagar.

---

2 Ernest Jones, The Life and Work of Sigmund Freud, s. 224, Penguin Books 1977, Middlesex.

II DEN PSYKISKA APPARATEN

I motsats till den biologiska apparaten kan den psykiska inte lokaliseras. Den är, säger Freud, snarare en temporal anordning än en spatial. Den psykiska och den biologiska apparaten är principiellt olika, de tillhör två skilda diskussionsområden som inte kan använda varandras argument. Likväl inverkar de på varandra. De hysteriska symptomen använder sig av somatisk innervation och man kan påvisa att transmittersystem i det centrala nervsystemet påverkas vid omfattande psykiska störningar.

Det är den psykiska apparaten som är arbetsgivare åt den biologiska, som i sin tur är att se som en resonanslåda eller ett medium för de psykiska arbetskraven på samordning, interaktion och urskiljning.

För att åskådliggöra förhållandet mellan de två systemen kan man som analogi använda televisionen. Sändare/mottagaresystemet motsvarar då den biologiska apparaten och programmen den psykiska. Man kan inte genom att undersöka TV-mottagaren få någon uppfattning om programmen, och inte heller lära sig TV-teknik genom att titta på TV. Skulle TV-apparaten börja bli defekt, då kan bild- och ljudkvaliteten försämrats, men det är ändå fullt möjligt att följa förloppet i ett program, intill en viss punkt då apparaten har blivit så defekt att man inte längre säkert kan urskilja personerna eller höra tillräckligt av vad som sägs. På samma sätt förhåller det sig med det centrala nervsystemet. Det behöver inte vara anatomiskt perfekt för att fylla sin uppgift som reflexorgan, men skadas det utöver en viss gräns så uppstår det symptom som man brukar sammanfatta under beteckningen demens. Hjärnan är liksom levern överdimensionerad för de krav den normalt utsätts för, och den har således en god reservkapacitet. Vid skador kan hjärnan i stor utsträckning omfördela arbetet mellan sina olika områden och på så sätt kan en avsevärd kompensering ske.

Medan perception sker via sinnesorganen så är det vi kallar varseblivning lokaliserad till den psykiska apparaten. Bilder och scener hör inte hemma i biologin. Visserligen lär man sig att det på näthinnan bildas en förminskad och uppochnervänd bild av det man tittar på, men fortsättningen i synnerven består enbart av nervimpulser. Man behöver inte heller percipera bilder för att 'se' sådana. Läser man en berättelse kan man tydligt se det hela framför sig, fast det på näthinnan endast flimrar förbi små uppochnervända bokstäver. Det finns i den biologiska apparaten, så att säga, ingen som ser.

Freuds arbete med den psykiska apparaten sammanhänger med hans intresse för strukturen för och determineringen av associationerna. Det var uppenbart för honom att de var styrda även när man avstod från att intervensera i dem, och i Drömydning kartlade han just hur de styrdes. Redan här började von Bergners vision att slå in. De huvudsakliga mekanismerna för associationerna var förtätning och förskjutning, vilket i lingvistiskt språkbruk är metafori och metonymi, de centrala poetiska språkgreppen. Så om det förhåller sig som Freud påstår, då är det omedvetna strukturerat som ett språk.

Freuds teori om drömmens natur är att den representerar ett budskap som hör till det vakna livets kontext, men som på grund av censuren saknas där. På så sätt är drömmen släkt med det neurotiska symptomet, som ju dock befinner sig mitt i patientens livskontext, och inte som drömmen är ett avgränsat fenomen. Drömmen uppstår alltså på grund av censuren, nämligen som ett sätt att kringgå den. Det som inte kan representeras i ord framkommer i bildspråk under sömnen då jagets kritiska funktion är försvagad, men i form av förtätningens och förskjutningens omskrivning. Drömmen blir en ställföreträdande representation av något som Freud vill lokalisera i riktning mot drömmens outgrundliga centrum, dess navel, som är drömmens förbindelse med sitt upphov, sin omedvetna driftimpuls. Drömmen är önskeuppfyllelse, säger Freud. Och det framgår av ett avsnitt i kapitlet 'Glömska av drömmar' att han menar det tämligen bokstavligen, nämligen att språkets önskemodus, eller optativa modus som ingår i konditionalis, i drömmen framställs som ett faktum, som generell presens eller preterium. Att man senare, när man har vaknat, lätt glömmet bort vad man har drömt blir just ett argument för att den omedvetna censurfunktionen åter har blivit effektiv när den vakna kontexten har trätt i kraft. Censuren bör inte förväxlas med det motstånd som jaget kan uppvisa mot analysarbetet, och som Freud också ger exempel på i det nyss nämnda avsnittet i Drömydning.

Det var dessa rön Freud nu ville få in i sitt logiska schema över den psykiska apparaten som han förlade mellan perception och medvetande. Fastän han jämför den med reflexbågen, så är det endast fråga om en jämförelse, ty han säger också att man bör tänka sig en temporal anordning snarare än en rumslig sådan. Med temporal menas att varje enskild funktion i apparaten är en logisk följd av den föregående. Då blir gången bunden till en tidsföljd, och förloppet kan inte vara reversibelt. Topografisk och strukturell hypotes är egentligen sammanvävda här i Freuds mest utförliga modell.

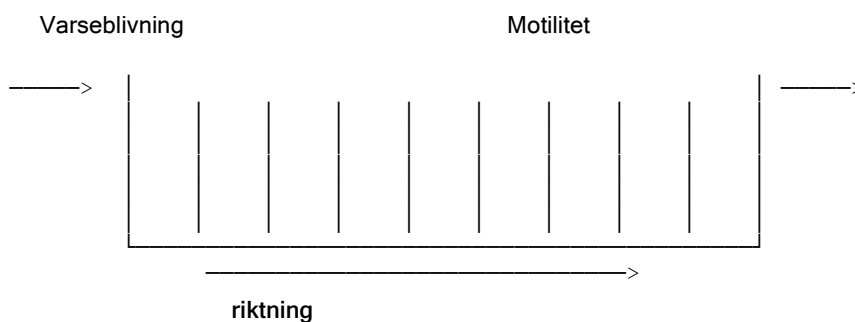
I sjunde kapitlet i *Drömtydning* säger Freud att vi bör³:

.....föreställa oss instrumentet som tjänar de psykiska presentationerna såsom något liknande ett sammansatt mikroskop, en fotografisk apparat eller dylikt. Den psykiska lokaliteten motsvarar då en plats inom en sådan apparat, där ett av förstadierna till bilden kommer till stånd.

Vi föreställer oss alltså den psykiska apparaten som ett sammansatt instrument, vars beståndsdelar vi kallar instanser eller för åskådlighetens skull system. Sedan förväntar vi oss att dessa system kanske ska ha en konstant rumslig orientering inbördes, ungefär som kikarens olika linssystem står bakom varandra. Strängt taget behöver vi inte anta en verklig rumslig anordning hos de psykiska systemen.

.....

Den psykiska apparatens allmännaste schema skulle alltså ha följande utseende:

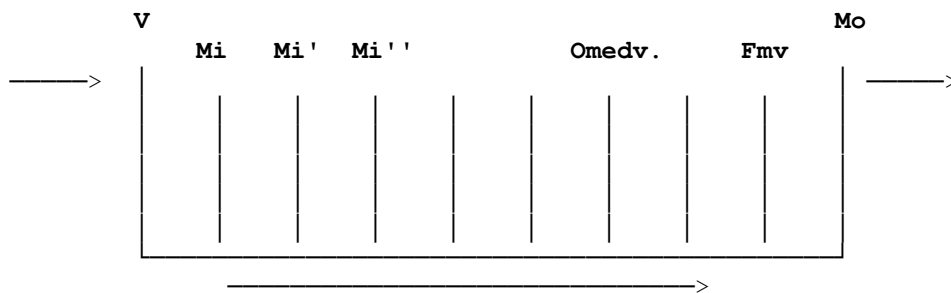
Detta är bara uppfyllelsen av det för oss länge kända kravet att den psykiska apparaten måste vara byggd som en reflexapparat. Reflexprocessen förblir förebilden också för varje psykisk presentation.

Vi har nu skäl att låta en första differentiering inträda vid den sensoriska slutpunkten. Av de varseblivningar som når oss kvarstannar i vår psykiska apparat ett spår som vi kan kalla minnesspår. Den funktion som hänför sig till detta minnesspår kallar vi "minne".

---

3 Sigmund Freud, *Drömtydning* Svensk övers. John Landquist, Bonniers 1958.

Om vi gör allvar av föresatsen att knyta de psykiska processerna till system, så kan minnesspåret bara utgöras av varaktiga förändringar hos systemets element. Men såsom redan påvisats av andra, uppstår tydliga svårigheter om ett och samma system noggrant ska bevara förändringar i sina element och ändå samtidigt alltjämt friskt och mottagligt möta nya anledningar till förändring. Enligt den princip som leder vårt försök ska vi därför fördela dessa båda uppgifter på olika system. Vi antar att det främre systemet i apparaten upptar varseblivningsretningarna men inte bevarar något av dem, alltså inte har något minne, och att bakom detta ligger andra system (M_i) som omsätter det första systemets momentana retningar i varaktiga minnesspår. I så fall skulle vår psykiska apparat se ut på följande sätt:

Vi vet redan att vi av de varseblivningar som inverkar på systemet V varaktigt behåller även något annat än deras innehåll. Våra varseblivningar visar sig också inbördes förbundna med varandra i vårt minne - framför allt om de ursprungligen inträffade samtidigt. Vi kallar detta faktum för association." -

(Freud ger nu exempel på andra minnessystem)

M_i' - förbindelse genom likhet.

M_i'' - andra former av sammanträffanden.

Därtill krävs - för att förklara drömmen - ytterligare två instanser: en kritiserande (F_{mv}) och en kritiserad ($omedv.$), och av dessa bör den kritiserande (F_{mv}) vara närmast medvetandet.

Här slutar citatet från drömytning.

Mellan Varseblivning och Medvetande och motorik förlägger Freud: Minne - Omedvetet - Förmedvetet.

Drömmarna, som ju uppstår när motorik och medvetande är upphävda, har i alla fall varseblivningskaraktär, varför man får anta en regressiv riktning under sömnen. Regressiv är att förstå i förhållande till den psykiska apparatens fixerade riktning, något som Freud sedan modifierade. Att drömtankarna blir till hallucinatoriska bilder, beror på karaktären av de första Mi'-systemen. Drömtankarna genereras däremot längre bak, i närheten av den omedvetna, som är den egentliga orsaken till drömmarna, orsaken kallar han: omedvetna önskningar. Bilderna väljs utifrån deras lämplighet för framställningen. De utgörs ofta av dagsrester, som i sin tur hämtas från det under dagen ofullbordade, det olösta, det avvisade och det indifferentia.

Några sidor längre fram föreslår Freud att man istället för 'medvetet' insätter 'jaget'. Det är i samband med att han diskuterar hur straffdrömmarna kan vara en önskeuppfyllelse. Freud inser nämligen att en dröm inte bara kan genereras ur omedvetna önskningar, utan även ur jagets reaktion på den omedvetna impulsen.

För man in jaget, då följer narcissismen med på köpet. Det är ju jaget som ger narcissismen dess form. Och narcissismen finns i en primär och en sekundär form, som har olika strukturella villkor.

Detta framgår inte riktigt ur Freuds modell av den psykiska apparaten, därför föreslår Lacan en vidareutveckling, där han även tar hänsyn till Freuds förkärlek för optiska analogier. Optiken är den enda vetenskap som syftar till att skapa en syntes, att åstadkomma objekt i form av bilder. De andra vetenskaperna försöker istället sönderdela i mindre och mindre partiklar i hoppet om att därmed komma närmare någonting. Optiken är alltså särskilt lämplig som analogi till jagets funktion, enligt Lacan.

Den övergripande frågan är den om varat. Att något finns är å ena sidan en banal självklarhet, å andra sidan svårförklarligt. Martin Heidegger börjar sitt verk om varat och tiden med ett citat från Platons Sofisterna: Du har uppenbart länge vetat vad du menar när du använder uttrycket vara. Vi som brukade anse att vi förstod det har börjat bli brydda.

Arbetet med den psykiska apparaten syftar till att få en logisk struktur på det sätt varpå vi uppfattar att världen och vi själva finns. Det är alltså om grundläggande existentiella frågor det handlar, vilket är något helt annat än epifenomen till någon organisk förändring i det centrala nervsystemet. I

grunden är antagandet om en psykisk apparat mindre metafysisk än epifenomenalismen, som lämnar de existentiella frågorna helt utanför.

Den psykiska apparaten sammanhänger alltså med frågor som: Vad finns? Om man uppmanas att rada upp det som existerar så är det alltid något annat än sig själv man utpekar. Även om man i ett visst övermod skulle börja med att påpeka att jag, jag finns ju, då inser man vid eftertanke att man därigenom bara har placerat in sig själv som ett objekt bland alla andra, och att existensutsagan yttras från ett annat håll än det objekt utsagan gäller. Människan är alltså en annan, det blir konsekvensen av själva strukturen av existensutsagan. Begreppet 'den andre' är alltså ett nödvändigt filosofiskt begrepp, inbyggt i det sätt varpå vi uppfattar varat.

Heidegger utarbetade omsorgsfullt hur detta överlämnande av varat till världen och människans nästa var beskaffat. Det 'egna' varat får karaktären av en härledning, vilket också kommer till uttryck i Sören Kierkegaards aforism: Livet levs framlänges, men förstås baklänges. Att man inte kan få något grepp om sin existens genom introspektion följer även av detta, och det är ett av grundargumenten för användandet av psykoanalys och psykoterapi i en strävan efter autenticitet.

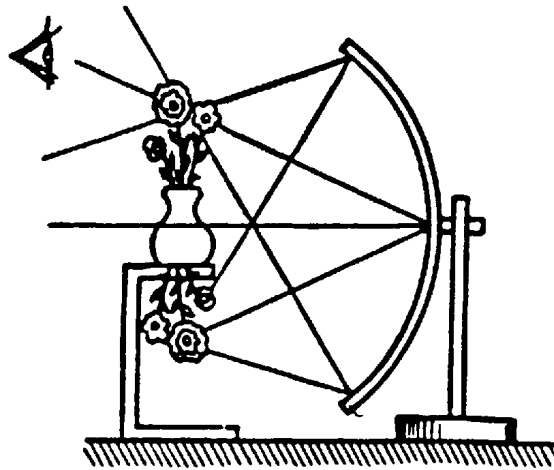
Det är ingen enkel sak att greppa de komplicerade sambanden mellan det synliga och det tänkta, mellan en naturvetenskaplig värld och en förmänskligad värld. Varför vår självuppfattning kräver ett smakråd, och varför vi lider mera om våra närmaste plågas än om samma öde skulle övergå oss själva. Det är av den anledningen det kan vara till hjälp med en pedagogisk analogi, åtminstone om den är både klurig och möjlig att komma ihåg. Lacans vidareutveckling av Freuds skiss över den psykiska apparaten erbjuder ett sådant hjälpmedel.

Först kan man konstatera att det som Freud lokaliserar till Mi', Mi'' osv. i sin skiss över den psykiska apparaten är associationsregler. Det förmedvetna, som träder i kraft i vaket tillstånd men som närmast upphävt under sömn, har stora likheter med grammatiken, om det nu inte när allt kommer omkring är samma sak. Osäkerheten ligger närmast i det faktum att grammatiken framställs lite olika i språkvetenskaperna. Man kan nu slå dessa olika minnesfunktioner samman till ett gemensamt språkligt fungerande system. Sedan tillkommer att Freud själv ville ersätta systemet: warnehmungsbewusstsein med jaget, så det gör Lacan i sitt pedagogiska experiment.

Tankegångarna finns i Séminaire I⁴, och hela konstruktionen bygger på ett klassiskt fysikexperiment. Med en konkavspegel kan man åstadkomma en verklig bild. En verklig bild är något som befinner sig på en bestämd plats och som ögat kan ställa in sig på. I motsats härtill är en virtuell bild något mycket mer illusoriskt. Det vi ser när vi tittar i en vanlig planspegel är en virtuell bild, vi ser den där den inte är, och den är omkastad och följer med oss när vi går.

I fysikexperimentet hade man förutom konkavspegeln en låda och en vas samt blommor. Medelst spegeln kunde man åstadkomma en bild av blommorna, så det såg ut som om de befann sig i vasen, fast de var gömda i lådan.

L'expérience du bouquet renversé

Figur 1

Denna del av experimentet tar hänsyn till Freuds kikareanalogi. Inuti en kikare uppstår en verklig bild av det man riktar kikaren emot, varefter denna bild förstoras medelst ett linsystem som fungerar som en lupp (så skulle man inte kunna göra med den bild som man ser i sin hallspegel). Den sfäriska spegeln vars uppgift är att reflektera ljusstrålarna motsvarar det centrala nervsystemet. Smärre defekter i denna spegel hindrar inte att det uppkommer en bild. Vasen står för kroppsbilden och vi uppfattar oss ju ofta såsom uppfyllda av något respektiva tomma och saknande. Blommorna ska vara drifterna, som ju i varseblivningen representeras av det vackra och attraktiva. Ögat,

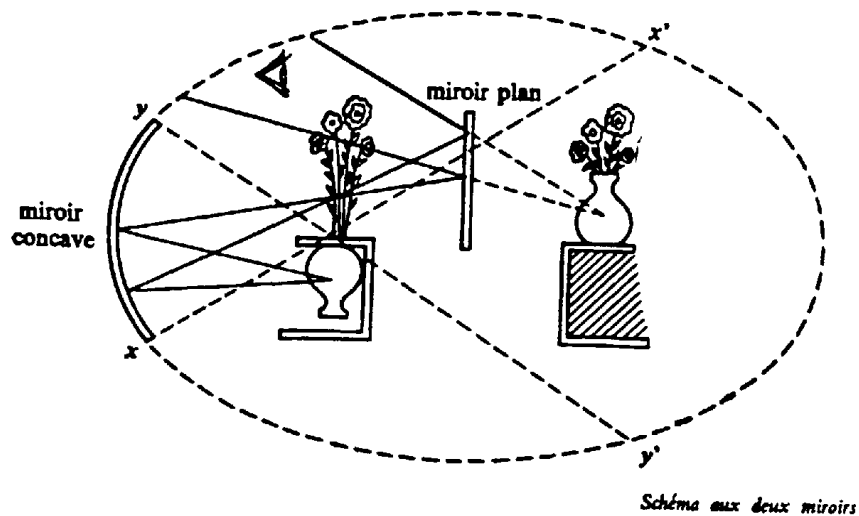
---

4 Jacques Lacan, Le Séminaire livre I, s. 91 - 93, Seuil 1975, Paris.

slutligen, står för subjektet, och dess lokalisation visar att det bara kan vara en annan som kan se den uppkomna helhetsbilden. Detta fenomen kan kanske illustrera att det bara är mamman som hos barnet kan se vad det ska bli. det är ett förhållande som i efterskott manifesterar sig i spegelfasen, där barnet mellan 6 och 36 månaders ålder fascinerar av sin spegelbild om mamman håller upp barnet framför en planspegel. Barnet delar då sin uppmärksamhet mellan spegelbilden och mamman som om det ville uttrycka: Var det det här du såg när du såg på mig. Barnet förespeglas en framtida perfektion.

Den första bilden måste kompletteras med en planspegel om ögat ska kunna få sin anatomiska plats, och behålla en bild av vasen och blommorna. Den reala bilden ersätts nu av en virtuell bild, en som syns där den inte finns. Man kan nu se sig hos andra och inte minst kan man se sin perfektion där, vilket barnets reaktion framför hallspegeln tydde på. Och det är en specifik mänsklig reaktion. Även de högt utvecklade aporna saknar detta förhållningssätt till speglar.

Alltså sätter Lacan en planspegel framför apparaten och nu har man följande konstruktion:

Figur 2

Planspegeln ersätter Freuds Mi' Mi'' ... och det omedvetna och förmedvetna, sammanfattat som språksystemet, som ju är en specifik mänsklig instans.

Den första och inkompleta figuren visar den primära narcissismen, där bilden fungerar som en mall för kroppen vilket är ett villkor för kroppens utveckling. Ensamma burfåglar som saknar visuella förebilder stannar i sin utveckling. Får en sådan burfågel tillgång till en spegel normaliseras utvecklingen. Det senare schemat visar att för människan kastas narcissismen in i en dialektik som gör människan till en principiell annan. Någon annan ser oss bättre än vi själva, någon annans plåga är värre än den egna, någon annan kan bli tillhållet för vår perfektion (blommorna). Den hegelska tesen att människans begär är den andres begär får här ett visuellt förtydligande, det är hos den andre som människan först erkänner sitt begär, vilket är tydligt i rivalitets- och konkurrenssituationer. Även i en så enkel scen som när någon är på väg till kiosken och upptäcker en annan blivande kund som tycks vara ett par steg närmare målet. Den andre är således en strukturell instans, som kan exemplifieras av olika personer i olika tider.

Planspegeln - språket - fungerar som en speglade vägg. Den andra människan befinner sig på andra sidan om denna vägg varför vi inte riktigt kan nå varandra. Antingen närmar vi oss varandra i dialogen, men kommer inte längre än till väggen, eller också försöker vi med såkallad icke-verbal kommunikation, men missar då det personliga mötet. Jaget är frustrerande. Narcissus tog antagligen till den enda lösningen, men hann knappast veta om det.

Schemat med de två speglarna är mest till för att åskådliggöra problematiken. Lacan använder sedan en mycket enklare bild, som ger varats principiella struktur utan att släta över svårigheterna. Lacan 'förklarar' detta schema i olika sammanhang och med olika ord.

Först citeras från Séminaire II⁵:

Jag skulle idag vilja föreslå er ett litet schema, för att illustrera de problem som uppkommer med jaget och den andre, språket och talet.

Detta schema vore inte ett schema om det presenterade en lösning. Det är inte heller en modell. Det är ingenting annat än ett sätt att fasthålla idéerna, vilket behövs på grund av en ofullständighet i vår diskursiva tankeverksamhet.

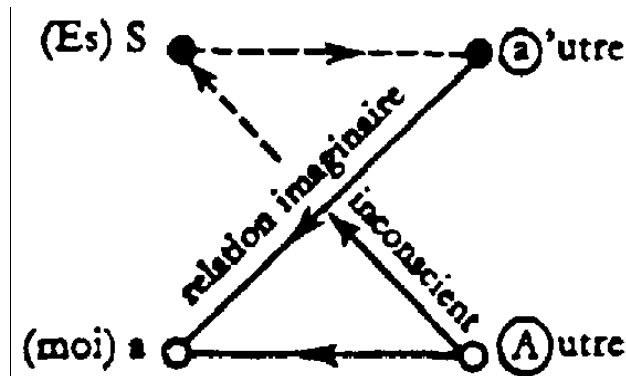
Eftersom ni redan är bekanta härmed, har jag inte upprepat det som skiljer det imaginära från det symboliska.

---

5 Jacques Lacan, Le Séminaire livre II, s. 284 - 288, Seuil 1978, Paris.

Vad vet vi om jaget? Är jaget realt?, är det en måne, eller är det en imaginär konstruktion? Vi ska utgå från den tanke, som jag sedan länge har pluggat in i er, att det inte finns någon möjlighet att fatta något som helst av den analytiska dialektiken, om vi inte antar att jaget är en imaginär konstruktion. Det tar inte bort någonting från det arma jaget, det att det är imaginärt - jag vill till och med påstå att det är det som är bra med det. Hade det inte varit imaginärt så hade vi inte varit människor, vi hade varit månar. Det innebär inte att det räcker att vi har detta imaginära jag för att vi ska vara människor. Vi kunde också vara denna intermediära sak som kallas en galning. En galning är just en sådan som håller fast vid detta imaginära, rätt och slätt.

Det är det här det handlar om:

Figur 3

S, det är bokstaven S, men det är också subjektet, det analytiska subjektet, det vill säga inte subjektet i dess helhet. Man använder mycken tid på att försöka få oss att tappa fotfästet genom att säga att man ser det som en helhet. Varför skulle det vara helt? Vi vet inget sådant. Har ni någonsin mött några sådana varelser? Det är måhända ett ideal. Jag har för min del aldrig sett någon. Jag, är inte hel. Ni inte heller. Om man vore hel, då stannade var och en kvar på sitt håll, hel, man vore inte här, tillsammans, för att försöka organisera sig, som man säger. Det är subjektet, inte i sin helhet, utan i sin upptakt. Som vanligt vet det inte vad det säger. Om det visste vad det sa, då fanns det inte där. Utan där, längst nere till höger.

Naturligtvis är det inte där det träffas - det är aldrig fallet - ens vid analysens slut. Det träffas i a, och det är av den anledningen det är ett jag. Det kan ha för sig att det är detta jag som är subjektet, allt finns ju från det hållet, och det har ingen möjlighet att slippa därifrån. Det som analysen därutöver lär oss, det är att jaget är en form som är helt grundläggande för objektens konstituering. I synnerhet blir det i form av den speglade andre, som det ser det som vi på strukturella grunder kallar dess like. Denna den andres form har den allra största förbindelse med dess jag, den kan fås att täcka det, och vi skriver det a'.

Det var alltså spegelplanet, den symmetriska världen av ego och av homogena andra. Det är nödvändigt att därifrån särskilja ett annat plan, som vi kallar språkets vägg.

Det är utifrån den ordning som definieras av språkets vägg som det imaginära fattar sin falska verklighet. Jaget så som vi uppfattar det, den andre, geliken, alla dessa föreställningar är objekt. De är förvisso inte homogena med månar - och det riskerar vi hela tiden att glömma. Men de är i hög grad objekt, eftersom de benämns så i ett organiserat system, vilket är denna språkets vägg.

När subjektet talar med sina medmänniskor, talar det i det gemensamma språket, som tar de imaginära jagen för något inte bara existerande, utan för något reallt. Utan att kunna veta vad som finns i det område där dialogen konkret rör sig, så har det att göra med ett visst antal personer a', a". För så vitt subjektet sätter dem i relation till sin egen bild, så blir de som han talar med också de som han identifierar sig med.

Detta innebär att det är nödvändigt att inte bortse från vårt grundantagande, det som hör till oss, analytiker - vi tror att det finns andra subjekt än vi, att det finns autentiska intersubjektiva relationer. Vi skulle inte ha någon som helst anledning att anta detta om vi inte hade haft vittnesmål om det som karakteriserar intersubjektiviteten, nämligen att subjektet förmår vilseleda oss. Det är det avgörande beviset. Jag påstår inte att det är den enda grunden för det andra subjektets realitet, men det är beviset för det. Med andra ord, vi riktar oss i själva verket till några A₁, A₂, som är de som vi inte känner, de verkliga Andra, de sanna subjekten. De befinner sig på den andra sidan av språkets vägg, där jag i princip aldrig kan nå dem. Egentligen är det dem jag vänder mig till varje gång jag uttalar ett sant ord, men jag når bara a', a", genom reflexion. Jag syftar alltid till de sanna subjekten, och jag får nöja mig med skuggor. Subjektet är skilt från de Andra, de verkliga, av språkets vägg.

Om nu talet grundar sig på den Andres existens, på den sanna, så är språket gjort för att återförvisa oss till den objektiverade andre, till den andre av vilken vi kan göra vad vi önskar, häri inräknat att tro att den är ett objekt, det vill säga att den inte vet vad den säger. När vi använder oss av språket, spelar vår relation till den andre hela tiden på denna tvetydighet. Sagt på ett annat sätt, språket är i lika mån gjort för att grunda oss i den Andre som för att radikalt hindra oss från att förstå det. Och det är det som det handlar om i den analytiska erfarenheten. . . . .

. . . Subjektet vet inte vad det säger, och på goda grunder, eftersom det inte vet vad det är. Men det syns. Det syns på den andra sidan, på ett ofullkomligt sätt, som ni känner till, beroende på den fundamentala ofullkomligheten hos den speglade Urbilden, som inte bara är imaginär, utan även illusorisk. På detta faktum beror den förvanskade inriktning som den analytiska tekniken har tagit sedan en tid tillbaka.

. . . Subjektet möter i allt väsentligt sitt eget imaginära jag i form av analytikerns jag. I övrigt förblir detta jag inte bara imaginärt, ty analytikerns talade intervention ska uttryckligen uppfattas som ett möte mellan två jag, Som analytikerns projektion av precisa objekt. I detta perspektiv representeras och planeras analysen ständigt på ett objektivitetsplan. Vad det handlar om, så skriver man, är att få subjektet att gå ifrån en psykisk realitet till en verklig realitet, det vill säga till en måne som åter ska sättas ihop i det imaginära, och det, vilket man inte heller sticker under stol med, med analytikerns jag som modell. Man är såpass samlad att man uppmärksammar att det vare sig rör sig om att indoktrinera, eller att representera vad man bör ta sig till i världen. Det är helt klart att man verkar på det imaginära planet. Det är därför ingenting värderas högre än det man förlägger bortom det man betraktar som språkets illusion och inte dess vägg - det utsägligt upplevda.

Bland de kliniska exempel som har tagits med finns ett litet ett som är mycket trevligt, det om patienten som terroriseras av tanken att analytikern vet vad hon har i sin väska. Hon tror det på samma gång som hon inte tror det. Allt vad hon kan berätta förbises av analytikern till förmån för denna imaginära ängslan. Och plötsligt fattar man att det där är det enda viktiga - hon är rädd att analytikern ska beröva henne allt hon har i magen, det vill säga handväskans innehåll, som symboliserar hennes delobjekt. . . . .

. . . . Finns det inte en annan uppfattning om analysen, en som gör det möjligt att konkludera att den består av något annat än hopfogningen av subjektets grundläggande imaginära uppdelning?

Denna uppdelning existerar faktiskt. Den är en av de dimensioner som gör det möjligt för analytikern att verka genom identifikation, genom att ge sitt eget jag till subjektet. Jag ska bespara er detaljerna, men det är med säkerhet så att analytikern medelst en viss tolkning av motståndet, genom en viss reduktion av analysens totala erfarenhet till dess enbart imaginära element, kan komma fram till att på patienten projicera sitt analytikerjags olika karakteristika - Gud ska veta att de kan vara olika, och det på ett sätt som man återfinner i slutet av analyserna. Det Freud har lärt oss är just precis det motsatta.

När man utbildar analytiker är det för att de ska få sådana subjekt att deras jag ska kunna fattas. Det är analysens ideal, ett som väl att märka förblir virtuellt. Det finns aldrig något subjekt utan ett jag, ett fullt förverkligat subjekt, men det är vad man ska sträva efter att uppnå hos subjektet i analysen.

Analysen bör sikta mot uppkomsten av ett sant tal, ett som förenar subjektet med ett annat subjekt, på andra sidan av språkets vägg. Det är denna senare relation mellan subjektet och den verkliga Andre, den Andre som ger det svar man inte väntar sig, som definierar analysens slutpunkt.

Under den enda förutsättningen att analytikerns jag har godheten att inte befinna sig där, under den enda förutsättningen att analytikern inte blir en levande spegel, utan en tom spegel, sker allt det som sker under hela analysens förlopp mellan subjektets jag - det är alltid subjektets jag som talar, skenbart - och de andra. Hela gången i analysen består av en stegvis rubbning av denna relation, den som subjektet hela tiden kan uppfatta på andra sidan av språkets mur, den som är överföringen, och som tillhör subjektet, men som det inte kan känna igen sig i. Det handlar inte om att reducera denna relation, vilket man skriver, det handlar om att subjektet åtar sig relationen på dess plats. Analysen består i att få subjektet att bli medvetet om sina relationer, inte med analytikerns jag, utan med alla dessa Andre som är dess verkliga svaranden, dem som subjektet inte har känt igen. Det handlar om att subjektet steg för steg upptäcker vilken Andre det verkligen vänder sig till, fast utan att veta det, och att det stegvis tar på sig överföringsrelationerna på den plats där de finns, där det från början inte trodde att det befann sig.

Nu finns det enklare förklaringar, även hos Lacan. I Séminaire II på sidan 147 - 148 förekommer följande utläggning:

Vår förbindelse med språket bör vi fatta på den för oss mest konkreta, mest vardagliga nivån, den som hör till vår analytiska erfarenhet.

Det är det som det handlar om i det schema som utvecklar systemet genom att föra in det imaginära som sådant i det.

Det lilla optiska schema som jag visade er i fjol återfinns vi i den tredje etappen, i samband med teorin om narcissismen. Det förlägger systemet perception-medvetande dit där det bör finnas, det vill säga i hjärtat av jagets förvaring hos den andre, ty varje imaginär referens hos den mänskliga varelsen centreras till bilden av hennes nästa.

Äntligen tillåter det sista schemat oss att ge mening åt Bortom lustprincipen, och förstå vilket krav detta arbete motsvarar. Freud skrev det vid en tidpunkt då den analytiska tekniken började gå tillbaka, då man började tro att motstånd och omedveten innebörd förhöll sig till varandra som rätan till avigan, att det som fungerade enligt lustprincipen i den såkallade primära processen visade sig som realitet i den sekundära, och omvänt. Det är helt enkelt den klassiska uppfattningen om jaget, något uppgraderat av tanken att det kan omfatta en mängd saker i sina synteser. Freud vidhåller att det inte är så, att hela detta betydelsesystem inte finns i gubben, att jagets struktur inte är en syntes av dessa betydelser, tvärtom.

Jag ger er detta sista schema för att ni ska få en fingervisning om vad Freud vill tillföra med Bortom lustprincipen. Jag ska ta något som har att göra med våra senaste maskinella transmissionsmetoder, ett elektronrör. Alla som har grejat med en radio känner till detta - ett triodrör - när katoden värms upp börjar de små elektronerna att bombardera anoden. Om man nu sätter in någonting emellan så passerar elektronströmmen beroende på om detta laddas positivt eller negativt. Man kan enligt tycke styra moduleringen av strömmens passage, eller ännu enklare uttryckt, ett allt-eller-intetsystem.

Nåväl, motståndet är jagets imaginära funktion i sig - på detta beror flödet eller icke-flödet av det som överförs i den analytiska verksamheten. Schemat åskådliggör för det första att om det inte fanns någon mellankomst, något motstånd av jaget, någon effekt i form av gnidning, av belysning, av uppvärmning - vad ni nu vill - då skulle effekterna av kommunikationen på det omedvetnas nivå bli ogripbara. Men det visar er framför allt att det inte finns någon som helst förbindelse, vare sig av negativt eller positivt slag, mellan jaget och det omedvetnas tal, detta konkreta tal vari jaget badar och där det fyller sin funktion som hinder, som mellankomst, som filter. Det omedvetna har sin dynamik, sina tillflöden, sina egna vägar. Det kan undersökas till sin rytm, sin modulering, sina egna budskap, helt och hållet oberoende av att något avbryter det. I Bortom lustprincipen ville Freud få denna jagets imaginära funktion placerad rätt. ....

Här slutar citaten från Lacans seminarier.

I varseblivningen av världens objekt uppfattar vi något annat och mer än vad som i realiteten finns. Vasen tillskrivs blommor som vore det egenskaper. På så sätt kan man säga att vår relation till omvärlden styrs av en projektiv identifikation som ett normalvillkor. Det är vår språkliga strukturering som ansvarar härför. Eller rättare: Det måste vara språkets inverkan, eftersom man inte känner till någon annan 'naturligt' förekommande dialektisk struktur. Det omedvetna styr således vår världs fenomenologi, dess sätt att framträda för oss. Varje människa lever således i en egen värld, som visserligen i stort sett har samma reala underlag som andras värld, men där uppfattningen av underlaget skiljer sig avsevärt. Till exempel ser en hissfobiker annorlunda på en hiss än den som snarare har en tendens till torgskräck. Men även utan att vara en manifest neurotiker har varje människa sin egen uttolkning. Det är ur detta perspektiv man kan förstå Freuds intresse för den hysteriska läggningen, som han såg som ett villkor för att människan ska kunna ådra sig hysteri. En läggning som han inte kom åt med sin behandling av de hysteriska symptomen. Men om man kan få en bättre förståelse av den psykiska apparaten, då kanske man kan specificera vad denna speciella hysteriska läggning innebär, liksom vad som ligger till grund för de andra neuroserna. Att bortträngning var en huvudmekanism vid neuros hade Freud redan klart för sig, men det bortträngda återkom ju på olika sätt vid de tre neurosformerna, nämligen i symptomet, vare sig det utgjordes av fobi, hysteri eller tvång. Och det var själva symptombildningen som utgjorde bortträngningen, så det specifikt neurotiska borde ligga hos denna omvandlingsmekanism.

III DORA

Detta kapitel hör egentligen inte till själva boken. Det ingår snarare som ett faktaunderlag. Läsare som är bekanta med Dora-fallet kan gå vidare till nästa kapitel som innehåller Freuds och Lacans diskussion av överföringen. Att denna förkortade version av fallet ändå ges en plats som om det vore ett vanligt kapitel beror på att den som är mindre bevandrad i psykoanalytisk litteratur bör läsa Dorafallet just här för sammanhangets skull.

Dora började sin analys i oktober 1900 och avslutande den tre månader senare genom att avbryta behandlingen. Redogörelsen skrev Freud ned de första veckorna i januari 1901 och ändrade sedan ingenting, men lade till fotnoter och efterskrifter i över tjugo år. Fallet publicerades 1905.

Till Freuds mottagning kom Dora genom faderns försorg. Första gången i juni 1898 för ett enstaka besök då Freud kunde konstatera ett neurotiskt tillstånd hos flickan. Drygt två år senare kom en analys till stånd eftersom Dora hade fått nya besvär.

Freud gjorde inga anteckningar under sessionerna, det skulle, anger han, rubba patientens förtroende. De två drömmarna skrev han ned omedelbart efteråt för att fånga den exakta ordalydelsen. Men merparten skrevs först efter analysens slut.

Om resultatet säger Freud att det var ofullständigt i flera bemärkelser. Dels var det en kort behandling, vilket dock gör publikationen möjlig eftersom den inte blir så otympligt omfattande, samtidigt som det faktiskt går att hålla den i färskt minne, dels hade vissa av falllets problemområden knappast berörts alls medan andra bara hade klarlagts delvist.

För de läsare som har satt sig in i Studien über Hysterie vill Freud påpeka att analystekniken under de mellanliggande åren helt har revolutionerats. Medan arbetet tidigare utgick från symptomen och syftade till klara ut dem, det ena efter det andra, så tilläts patienten numera att själv välja sitt ämne för dagen. Så allt som skulle kunna belysa ett enskilt symptom kommer då fram bitvist och insprängt i olika andra sammanhang. Trots den eventuella nackdelen detta kan innebära så är den nya tekniken vida överlägsen den gamla, särskilt när det gäller att komma åt neurosens djupare struktur.

Freuds syfte med den föreliggande fallbeskrivningen är att påvisa den neurotiska störningens inre struktur och dess styrning av symptomen. Det konkreta analysarbetet redovisas därför bara i

samband med analysen av drömmarna, bortsett från något enstaka annat exempel. Detta utelämnande av tekniska detaljer betyder ändå inte så mycket, säger Freud sist i sitt förord, för just den del av det tekniska arbetet som är det svåraste, nämligen arbetet med överföringen, kom aldrig på tal under den korta behandlingstiden.

Följande redovisning av fallet Dora består av utdrag ur Freuds text såsom den föreligger i *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. I översättningen har den engelska versionens tendens till att ersätta vardagliga tyska ord med mera tekniska engelska motverkats, och stilen har närmats den som finns i *Studien über Hysterie*.

Här börjar Freuds text, först som referat, sedan som mera regelrätt översättning.

Dora är yngst av två syskon, hon har en broder som är ett och ett halvt år äldre. Fadern är den dominerande i familjen genom sin intelligens och vissa omständigheter i hans liv, omständigheter som utgör ramen för patientens barndom och insjuknande.

Vid behandlingens början var fadern knappt femtio, han var en ovanligt begåvad och aktiv man, manufakturhandlare i goda omständigheter. Hans dotter var mycket känslomässigt fäst vid honom, och av den anledningen tog hennes tidigt utvecklade kritiska sinne anstöt av en hel del av hans handlingar och egenheter.

Hennes tillgivenhet för honom ökade sedan han från hennes sjätte år hade genomlidit en del sjukdomar. Tuberkulos som gjorde att familjen måste bo i B för klimatets skull. När dottern var tio genomgick fadern en mörkerbehandling för näthinneavlossning. Hans svåraste åkomma visade sig två år senare i form av en attack av konfusion följt av symptom på paralyt och lättare mentala störningar. Då den behandling han erhöll inte hade någon verkan övertalade en vän honom till att resa till Wien och konsultera Freud, som ansåg att det rörde sig om en luetisk kärloffektion och behandlade honom för detta, varefter han tillfrisknade. På grund av denna lyckade behandling introducerade fadern fyra år senare dottern hos Freud, dottern hade under de gångna åren blivit uppenbart neurotisk. Två år därefter överlämnade fadern sin dotter till Freud för behandling. Hon var då 18 år gammal.

En äldre syster till fadern led av en svår psykoneuros, och efter ett olyckligt äktenskap dog hon i utmärslat tillstånd, vars natur aldrig klarades upp. En äldre broder till fadern var en ogift hypokondriker.

Dotterns sympatier hade alltid varit hos fadern och hans familj. Fadern som just nämndes hade blivit en modell för henne. Tvivelsutan var det från faderns sida hon hade fått sin intelligens och begåvning, men också sin disposition för sjukdom. Freud träffade aldrig modern.

Enligt beskrivningen var modern obildad och enfaldig. Hon koncentrerade sina insatser till hemmet, särskilt efter makens sjukdom. Hon utvecklade en "hushållspsykos" och var hela dagarna upptagen med att städa huset, möbler och redskap och hålla dessa rena - i en sådan grad att det blev omöjligt att använda dem eller ha något nöje av dem. Detta tillstånd, som man ofta kan finna spår av hos hemmafruar, påminner en ohjälpligen om tvångsmässig tvättning och andra former för tvångsmässig rengöring. Men sådana kvinnor (och detta gäller också patientens moder) är helt utan insikt i sin sjukdom, varför en grundläggande egenskap hos "tvångsneuros" saknas. Relationerna mellan flickan och hennes moder hade varit ovänliga i flera år. Dottern såg ned på sin moder, och kritiserade henne skoningslöst. Den äldre brodern höll sig utanför familjens dispyter, men drogs han in tog han moderns parti.

Vid 8 års ålder började Dora utveckla neurotiska symptom. Hon led tidvis av kronisk dyspnö som vid vissa tillfällen kraftigt förvärrades. Första attacken kom efter en utflykt till bergen och bedömdes som överansträngning. Husläkaren tyckte inte tveka ett ögonblick med att diagnosticera åkomman som rent nervös och utesluta varje organisk grund för dyspnön; men han ansåg tydligen att denna diagnos var förenlig med överansträngning som etiologi.

Den lilla flickan genomgick de vanliga barndomsinfektionerna utan bestående men. Som hon själv sa - och hennes ord dolde en djupare mening - så brukade hennes bror vara den första som fick en barnsjukdom, och i ganska lätt grad, varefter hon följde efter med en svårare form av den.

Från tolv års åldern började hon lida av ensidig huvudvärk av migräntyp, och av anfall av nervös hosta. I början kom dessa symptom alltid tillsammans, men de blev senare skilda åt och fick olika förlopp. Migränen blev mera sällsynt, och vid sexton års ålder var hon helt fri den. Men anfällen av tussis nervosa, som utan tvivel hade startat som en vanlig katarr, återkom under hela perioden. När hon vid arton års ålder kom till Freud för behandling hostade hon igen på ett karakteristiskt sätt.

Antalet attacker kunde inte fastställas. De varade från 3 till 5 veckor, vid ett tillfälle i flera månader. Det mest besvärande symptomet under första halvan av en attack, vid samtliga tillfällen de senaste åren, var fullständig förlust av rösten. Diagnosen hade för länge sedan fastställts som en nervös åkomma, men alla behandlingar, hydroterapi och lokal elektrisk retning, hade misslyckats. Det var under sådana omständigheter barnet hade utvecklats till en mogen ung kvinna med ett mycket självständigt omdöme, som hade vant sig vid att skratta åt läkarnas ansträngningar och till slut helt avstå från deras hjälp. Varje förslag att konsultera en ny läkare väckte hennes motstånd, och det vara bara hennes faders auktoritet som fick henne att alls komma till Freud.

Dora var nu i sin ungdoms första blomning - en flicka med ett intelligent och anmärkningsvärt utseende. Men hon var en källa till stora prövningar för sina föräldrar. Dåligt humör och en ändring i hennes karaktär hade nu blivit huvudinslag i hennes sjukdom. Hon var uppenbart missnöjd med både sig själv och sin familj; hennes attityd gentemot fadern var ovänlig, och hon stod på mycket dålig fot med sin moder, som var böjd att dra henne in i hushållsarbetet.

En dag blev föräldrarna mycket uppskrämda över att på hennes skrivbord hitta ett brev där hon tog avsked från dem eftersom, som hon uttryckte det, inte längre kunde stå ut med sitt liv. Fadern, som var rätt klurig, gissade att flickan inte hade någon allvarlig suicidönskan. Men han var ändå mycket skakad; och när hon sedan efter en ordväxling dem emellan fick sin första attack av medvetlöshet - en händelse som efteråt täcktes av minnesförlust - bestämdes att hon trots sitt motstånd skulle komma till Freud för konsultation.

Doras fader berättade för Freud att han och hans familj i B: hade blivit nära vänner med ett gift par som hade bott där i flera år. Fru K.. hade skött om honom under hans sjukdom och hade på så sätt gjort sig förtjänt av hans eviga tacksamhet. Herr K.. hade alltid varit vänlig mot Dora. Han hade tagit promenader med henne när de var hos dem och hade gjort små presenter till henne; ingen hade sett något fel i det. Dora hade månat mycket om familjen K..s två små barn, och hade blivit nästan som en mor för dem.

När Dora och hennes fader för två år sedan hälsade på hos Freud, var de just på väg att besöka herr och fru K.. som tillbringade sommaren vid en av sjöarna i alperna. Meningen var att Dora skulle vara flera veckor hos familjen K.., medan fadern skulle återvända hem efter enstaka dagar. Herr K.. hade då även varit där. När fadern förberedde sig på att åka iväg hade flickan plötsligt med största bestämdhet sagt att hon ville åka med honom. Det var först efter några dagar som hon kastade ljus över sitt märkliga beteende. Hon hade då berättat för sin moder - för att hon i sin tur skulle föra det

vidare till fadern - att herr K.. hade haft fräckheten att fria till henne när de var ute på en promenad efter en tur på sjön. Herr K.. hade ställts till svars av hennes fader och en onkel nästa gång de möttes, men han hade på det bestämdaste nekat till att han skulle ha gjort några närmanden som skulle kunna leda till ett sådant påstående. Och han fortsatte med att misstänkliggöra flickan genom att säga att han av fru K.. hade hört att hon bara intresserade sig för sex, och att hon brukade läsa Mantegazzas Physiology of Love och böcker av samma slag när hon var hos dem i deras hus vid sjön. Det troliga var, tillade han, att hon hade blivit överstimulerad av denna läsning och hade 'inbillat sig' hela den scen hon hade beskrivit.

När behandlingens första svårigheter hade övervunnits berättade Dora för mig om en tidigare episod med herr K., en episod som ännu bättre kunde räknas som ett sexuellt trauma. Hon var då fjorton år gammal. Herr K.. hade arrangerat det så att hon och hans hustru skulle möta honom en eftermiddag på hans affärslokal vid stortorget i B- så de kunde se kyrkfesten. Han övertalade emellertid sin hustru att stanna hemma, och skickade iväg sina kontorister så han var ensam när flickan kom dit. Då tiden för upptåget närmade sig bad han flickan vänta på honom vid dörren ut till trappan medan han stängde igen ytterlåset. Han återkom, men istället för att gå ut genom den öppna dörren tog han plötsligt tag i flickan och tryckte en kyss på hennes läppar.

Detta var med säkerhet just en situation som skulle kunna väcka distinkta känslor av sexuell upphetsning hos en flicka på fjorton som aldrig förr hade varit utsatt för närmanden. Men Dora fick vid tillfället en våldsam känsla av äckel, slet sig loss från mannen, och skyndade förbi honom ut till trappan och därifrån till ytterdörren. Icke desto mindre fortsatte hon att träffa herr K.. Ingen av dem nämnde någonsin den lilla scenen; och enligt vad Dora sa höll hon den hemlig till bekännelsen under behandlingen. Hon undvek dock en tid framöver att bli ensam med herr K.. Paret K.. hade just planerat en utflykt som skulle ta några dagar och som Dora skulle ha följt med på. Efter scenen med kyssen vägrade hon att ingå i sällskapet, utan att ge någon förklaring.

I denna scen - som är den andra i berättelsen, men den första i kronologin - var uppträdandet hos detta fjortonåriga barn redan helt och hållet hysteriskt. Jag vill utan tvekan betrakta en person som hysterisk, om ett tillfälle med sexuell upphetsning övervägande eller uteslutande väcker obehagliga känslor; och det oberoende av om personen var i stånd att åstadkomma somatiska symptom eller ej. Klarläggandet av mekanismen hos denna omkastning av affekt är en av de viktigaste och samtidigt det svåraste av problemen i neurosernas psykologi. Enligt min egen åsikt har jag fortfarande en bit kvar i att ha nått detta mål; och jag kan tillägga att jag inom ramen för denna skrift endast kommer att kunna framlägga en del av den kunskap jag har i ämnet.

För att se vad som är speciellt i Doras fall räcker det inte med att bara dra uppmärksamheten till omkastningen av affekt; det har också skett en förskjutning av känslan. I stället för den genitala känslan som en frisk flicka förvisso skulle ha känt under sådana omständigheter, greps Dora av obehagskänsla som hör till mukosan i övre delen av mag-tarmkanalen - nämligen avsmak. Stimuleringen av hennes läppar var utan tvivel av betydelse för att lokalisera känslan till denna speciella plats; men jag tror jag också kan särskilja en annan verksam faktor.

Den avsmak Dora kände vid detta tillfälle blev inte ett bestående symptom, även vid behandlingstillfället var det bara, så att säga, potentiellt närvarande. Hon åt dåligt och medgav en viss avsmak för mat. Å andra sidan hade scenen fått en annan följd efter sig i form av sensorisk hallucination som dök upp då och då och även gjorde sig påmind när hon berättade sin historia för mig. Hon påstod att hon fortfarande på övre delen av sin kropp kunde känna trycket av herr K..s omfamning. I överensstämmelse med vissa regler för symptombildning som jag har lärt mig, och genom att samtidigt ta i beaktande vissa andra av patientens egenheter som annars vore oförklarliga, - såsom hennes obenägenhet att gå förbi någon man som tycktes vara inblandad i ett ivrigt eller känslösamt samtal med en dam, - har jag i min egen tanke bildat mig följande rekonstruktion av scenen. Jag tror att hon under mannens passionerade omfamning inte bara kände hans kyss på sina läppar, utan även trycket från hans erigerade lem mot sin kropp. Denna varseblivning var uppskakande för henne; den avvisades från hennes minne, trängdes bort och ersattes av den oskyldiga känslan av tryck mot hennes bröstorg, vilket i gengäld fick en excessiv intensitet från dess bortträngda källa.

Här finner vi ännu en gång en förskjutning från nedre delen av kroppen till en övre. Å andra sidan var den kompulsiva delen av det beteende jag nämnde, format som om det härstammade från ett oförvanskat minne av scenen: hon tyckte inte om att gå förbi en man som hon uppfattade vara i ett tillstånd av sexuell upphetsning, eftersom hon ville undvika att ännu en gång se det somatiska tecken som åtföljde det.

Det är värt att lägga märke till att vi här har tre symptom - avsmaken, känslan av tryck kring övre delen av kroppen, och undvikandet av män som är inblandade i ett känslösamt samtal - som alla härstammar från en enskild erfarenhet, och det är bara genom att ta sambandet mellan dessa tre fenomen i anspråk som vi kan fatta på vilket sätt symptombildningen skedde. Avsmaken är symptom på bortträngning i den erogena orala zon, som i Doras fall, vilket vi ska få veta, var överbetonat under hennes barndom genom en sensuell sugningsvana. Trycket från den erigerade lemnen ledde

antagligen till analoga förändringar i det motsvarande kvinnliga organet, klitoris; och retningen av denna sekundära erogena zon överfördes genom förskjutning till det samtidiga trycket mot bröstkorgen och fixerades där. Hennes undvikande av män som möjligen kunde vara i ett tillstånd av sexuell upphetsning följer en fobis mekanism, dess syfte är att säkra henne mot varje återupplevelse av den bortträngda varseblivningen.

Det visade sig emellertid svårt att rikta patientens uppmärksamhet mot hennes relationer med herr K.. Hon påstod att hon hade gjort slut med honom. Det ytligaste skiktet av hennes associationer under sessionerna, och allt som hon lätt kunde bli medveten om, och som hon mindes att hon varit medveten om dagen innan, hade alltid förbindelse med hennes fader. Det var förvisso sant att hon inte kunde förlåta sin fader att han fortsatte sina förbindelser med herr K.. och särskilt med fru K.. Men hon såg dessa förbindelser i ett helt annat ljus än det hennes fader ville ha dem att framstå i. Enligt hennes åsikt fanns det inget tvivel om att det som band hennes fader till denna unga och vackra kvinna var en gemensam kärlekshistoria. Ingenting som kunde bidra till att bekräfta denna syn hade undkommit hennes varseblivning, som i detta sammanhang var mycket skarp; här fanns inga glipor i hennes minne. Deras bekantskap med familjen K.. hade börjat före hennes faders allvarliga sjukdom; men det hade inte blivit intimt förrän den unga kvinnan officiellt hade övertagit positionen som sköterska under denna sjukdomsperiod, medan Doras moder hade hållit sig borta från sjukrummet. Under första sommarsemestern efter hans tillfrisknande hade det hänt saker som måste ha öppnat allas ögon för den verkliga karaktären av denna 'vänskap'. De två familjer hade bokat en rad rum tillsammans på hotellet. En dag meddelade fru K.. att hon inte kunde behålla det sovrum hon hittills hade delat med ett av sina barn. Enstaka dagar efter hade Doras fader övergivit sitt sovrum, och de flyttade bägge in i två nya rum - rummen i ändan av korridoren, endast åtskilda av samma korridor, medan de rum de hade lämnat inte gav samma säkerhet mot störningar. Senare hade fadern, när hon hade förebrått honom beträffande fru K.., fått för vana att säga att han inte förstod hennes fientlighet och att hans barn tvärtom hade all anledning att känna tacksamhet mot fru K.. Hennes moder som hon hade bett om en förklaring på denna mystiska anmärkning hade berättat att hennes fader den gången hade varit så olycklig att han hade bestämt sig för att gå ut i skogen och ta livet av sig, och att fru K.. som hade blivit misstänksam, hade gått efter honom och med sin vädjan övertalat honom att leva vidare för familjens skull. Men Dora framhärdade naturligtvis, själv trodde hon inte på historien; utan tvivel hade de två setts tillsammans ute i skogen, och hennes fader hade därefter hittat på denna saga om sitt självmord som förklaring på deras rendezvous⁶.

---

6 Detta är en anknytningspunkt till hennes egen suicidönskan, som således kan betraktas som ett uttryck för en längtan efter en kärlek av samma slag.

När de hade återkommit till B-, hade hennes fader besökt fru K.. varje dag på bestämda tider, då hennes make var i sin affär. Alla hade pratat om det och öppet frågat henne om det. Herr K.. hade själv ofta beklagat sig bittert till hennes moder, fast han hade besparat henne själv för alla anspelningar på ämnet - något som hon tycktes tillskriva en finkänslighet hos honom. När de alla hade gått ut på promenad tillsammans, hade hennes fader och fru K.. alltid kunnat ordna det så att de hade blivit ensamma med varandra. Det fanns inget tvivel om att hon tog emot pengar från honom, för hon använde mer än hon någonsin skulle ha haft råd med ur egen ficka, eller ur sin makes. Dora tillade att hennes fader började köpa vackra presenter till fru K., och för att det skulle bli mindre misstänkt hade han samtidigt blivit extra frikostig mot hennes moder och henne själv. Och medan fru K.. tidigare hade varit invalid och även varit tvungen att tillbringa månader på nervsanatorium för att hon hade varit ur stånd att gå, hade nu blivit en frisk och aktiv kvinna.

Också efter att de hade lämnat B- (för att flytta till fabriksstaden), hade dessa nu mångåriga förhållanden fortsatt. Från tid till annan brukade hennes fader säga att han inte stod ut med det råa klimatet, och att han borde göra något åt det; han började hosta och klaga, tills han plötsligt gav sig iväg till B-, varifrån han skrev de mest uppmuntrande brev hem. Alla dessa åkommor var bara förevändningar för att träffa sin väninna igen.

Vid ett tillfälle under behandlingen blev henne fader igen sämre, och gav sig av till B- för flera veckors vistelse: och den skarpsynta Dora hade snart grävt fram att fru K.. hade gett sig iväg till samma ställe för att hälsa på sin släkt där. Det var då Dora var som mest kritisk mot sin fader: han var oärlig, han hade ett drag av falskhet i sin karaktär, han tänkte bara på sitt eget nöje, och han hade en förmåga att se saker i det ljus som passade honom bäst.

Jag kunde inte helt avfärda Doras karakteristik av sin fader; och i ett avseende var det lätt att se att hennes förebråelser var berättigade. När hon kände sig bitter var det för att hon greps av tanken att hon hade lämnats över till herr K.. som belöning för att han tolererade förhållandet mellan hans hustru och hennes fader; och hennes raseri över att hennes fader kunde använda henne på detta sätt kunde urskiljas bakom hennes tillgivenhet för honom. Andra gånger var hon helt medveten om att hon hade gjort sig skyldig till överdrifter när hon uttryckte sig på detta sätt. De två männen hade naturligtvis inte någon formell överenskommelse där hon behandlades som ett bytesobjekt; särskilt hennes fader skulle gripas av fasa vid ett sådant påstående. Men han var en sådan person som visste hur han skulle undvika ett dilemma genom att förfalska sin bedömning av ett av de motstridande alternativen. Om det hade påpekats för honom att det kunde innebära en fara för en uppväxande flicka att vistas i konstant och obevakat sällskap med en man som inte fick någon

tillfredsställelse hos sin egen hustru, skulle han säkert ha svarat att han kunde lita på sin dotter, att en man som herr K.. aldrig skulle innebära en risk för henne, och att hans vän var fri från sådana intentioner, eller att Dora fortfarande var ett barn och behandlades som ett sådant av herr K.. Men det var i realiteten så att sakerna befann sig i ett läge där var och en av de två männen undvek att dra några konklusioner av den andras beteende som skulle kunna bli besvärliga för de egna planerna. Herr K.. kunde skicka Dora blommor varje dag ett helt år när han var i närheten, han kunde ta varje tillfälle i akt att ge henne värdefulla presenter, och tillbringa all sin lediga tid i hennes sällskap, utan att hennes föräldrar fann något i hans uppträdande som hade karaktär av uppvaktning.

När en patient framlägger en sund och obestridlig argumentering i en psykoanalytisk behandling, brukar läkaren känna ett ögonblicks förvirring, och patienten kan dra fördel härav genom att fråga: "Detta är alltihop helt korrekt och sant, är det inte? Vad vill du ändra på, nu när jag har sagt dig allt?" Men det blir snart uppenbart att patienten begagnar sig av sådana tankar som analysen inte kan angripa i syfte att leda bort andra som är ivriga efter att undkomma kritiken och medvetandet. En kedja av förebråelser mot andra människor får en att misstänka existensen av en kedja av självförebråelser med samma innehåll. Allt man behöver göra är att vända varje enskild förebråelse tillbaka mot talaren själv. Det finns något odiskutabelt automatiskt i denna metod för självförsvar mot självförebråelser genom att rikta samma anklagelser mot någon annan. En modell härför finns i barnens *tu quoque*; om ett barn anklagas för att vara en lögnhals, kommer det utan ett ögonblicks tvekan att svara: "Det kan du vara själv". En vuxen person som vill återgälda ett okvädingsord skulle leta efter någon verklig svag punkt hos sin antagonist och skulle inte lägga huvudvikten vid en upprepning av samma innehåll. I paranoia blir projektionen av en förebråelse till en annan person utan någon ändring av innehållet och därför utan någon som helst hänsyn till realiteten, manifest såsom den process som utgör vanföreställningarna.

Doras förebråelser mot sin fader var 'kantade' eller 'uppsbackade' av självförebråelser av detta slag och med motsvarande innehåll i varje enskilt fall, vilket jag ska visa i detalj. Hon hade rätt i att hennes fader inte önskade att närmare granska herr K..'s beteende mot hans dotter, av rädsla för att bli störd i sin egen kärleksaffär med fru K... Men Dora hade själv gjort precis samma sak. Hon hade gjort sig till en medskyldig i historien, och hade från sina tankar strukit varje tecken som tenderade att visa på dess rätta karaktär. Det var först efter upplevelsen vid sjön som hennes ögon hade öppnats och hon började tillämpa hårda kriterier på sin fader. Under alla de föregående åren hade hon på alla möjliga sätt bistått i faderns relation till fru K.. Hon gick aldrig dit om hon trodde fadern

var där; utan eftersom hon visste att barnen i så fall hade skickats ut, styrde hon sina steg i en riktning där hon ville träffa dem, och tog dem med på en promenad.

Hennes andra anklagelse mot sin fader var att hans ohälsa endast var en förevändning och att han utnyttjade den i sina egna syften. Även denna anklagelse gömde ett helt avsnitt i hennes egen historia. En dag klagade hon över ett symptom som hon medgav var helt nytt, och som bestod i stickande smärtor i magen. "Vem kopierar du nu?" frågade jag, och fann att jag hade träffat mitt i prick. Dagen innan hade hon besökt sina kusiner, döttrar till en avliden faster. Den yngre systemen hade förlovat sig, och detta hade givit den äldre anledning till att insjukna med magsmärtor, och hon hade skickats iväg till Semmering⁷. Dora trodde att allt bara var avundsjuka från den äldre systemens sida; hon blev alltid sjuk när hon önskade sig något, och det hon önskade nu var att slippa bli vittne till systemens lycka⁸. Men Doras egna magsmärtor fastslog det faktum att hon identifierade sig med sin kusin, som enligt Dora var en simulant. Hennes skäl för denna identifikation var antingen att hon också avundades den lyckliga flickan hennes kärlek, eller att hon såg sin egen historia återspeglad hos den äldre systemen, som nyligen hade haft en kärlekshistoria som hade slutat olyckligt. Men hon hade också erfarit från fru K.. till vilken nytta en sjukdom kunde vara. Herr K.. tillbringade en del av året på resa. När han kom hem brukade han finna sin hustru vid dålig hälsa, fastän hon, så vitt Dora visste, hade mått ganska bra dagen innan. Dora insåg att makens närvaro gjorde hustrun sjuk, och att hon njöt av att vara sjuk så hon kunde slippa ifrån de äktenskapliga plikter som hon avskydde så mycket.

På detta ställe i diskussionen kom Dora plötsligt med en allusion till sina egna svängningar mellan god och dålig hälsa under sina första flickår i B- och jag tvingades på så sätt till att misstänka att hennes olika hälsotillstånd skulle antas vara beroende av någonting annat, på samma sätt som hos fru K.. (Det är den psykoanalytiska teknikens regel att en inre förbindelse som alltså är fördold tillkännager sin närvaro genom en beröring - en temporal närhet - av associationerna; precis som i skrift, om 'a' och 'b' sätts sida vid sida, betyder det att stavelsen 'ab' ska bildas av dem.) Dora hade haft ett stort antal hostattacker åtföljda av förlust av rösten. Kunde det vara så att närvaron eller frånvaron av den man hon älskade hade haft ett inflytande på uppkomsten och försvinnandet av symptomen på hennes sjukdom? Om det förhöll sig så borde det vara möjligt att upptäcka ett eller annat sammanträffande som kunde förråda detta faktum. Jag frågade henne vad den genomsnittliga längden hade varit på dessa anfall. 'Från tre till sex veckor, kanske.' Hur länge hade herr K.. varit

---

7 En fashionabel kurort i bergen, omkring 8 mil söder om Wien.

8 Något helt banalt mellan systrar.

borta? 'Tre till sex veckor det med', var hon tvingad att medge. Hennes sjukdom var därför en demonstration av hennes kärlek till herr K., precis som hans hustrus var en demonstration av hennes avsky. Man behövde bara anta att hennes uppträdande hade varit motsatsen till fru K.'s och att hon hade varit sjuk när han var borta och frisk när han kom tillbaka. Och det föreföll faktiskt att ha varit så, åtminstone under första delen av attackerna. Senare blev det utan tvivel nödvändigt att fördunkla sammanträffandet mellan hennes sjukdomsattacker och frånvaron av den man hon hemligt älskade, för att inte regelbundenheten skulle avslöja hennes hemlighet. Attackernas längd kvarstod då som ett spår av deras ursprungliga betydelse.

Jag kom på hur jag för länge sedan, medan jag arbetade på Charcot's klinik (1885-86), hade sett och hört om hur skrift i fall av hysterisk mutism kunde fungera som ersättning för talet. Sådana patienter var i stånd att skriva mera flytande, snabbare och bättre än andra eller bättre än de själva hade gjort tidigare. Det samma hade hänt med Dora. Under de första dagarna av hennes afoniattacker 'hade skrivning alltid blivit särskilt lätt för henne'. Egentligen behövdes ingen psykologisk förklaring av denna egenhet, som var uttryck för en fysiologisk ersättningsfunktion, framvingad av nödvändigheten; det var emellertid anmärkningsvärt att det var lätt att finna en sådan psykologisk förklaring. Herr K. brukade skriva långa brev till henne och skicka henne vykort. Det brukade bli så att bara hon var informerad om datum för hans återkomst, och att hans ankomst kom som en överraskning för hans fru. Dessutom är det knappast mindre självklart att en person vill brevväxla med en frånvarande vän som personen inte kan prata med, än att personen vill försöka uttrycka sig i skrift om personen har tappat sin röst. Så Doras afoni tillät följande symboliska tolkning. När den man hon älskade var bortrest slutade hon tala; talet hade förlorat sitt värde eftersom hon inte kunde tala med honom. Å andra sidan ökade betydelsen av skrivandet, som var det enda medel för kommunikation med honom i hans frånvaro.

Det hysteriska symptomet bär inte sin mening i sig, utan meningen har lånats ut till det, sålts till det, så att säga; och i varje enskilt fall kan meningen vara en annan, i överensstämmelse med naturen hos de undertryckta tankar som kämpar för att komma till uttryck. Där är emellertid en mängd faktorer verksamma för att göra relationerna mindre arbiträra mellan de omedvetna tankarna och den somatiska process som är till deras förfogande som uttrycksmedel, och som tenderar att begränsa dessa relationer till några få typiska former. För terapeutiska ändamål är de viktigaste determinanter de som ges av det påträffade psykiska materialet; Uppklaring av symptomen nås genom att se efter deras psykiska betydelse. När allt som psykoanalysen kan eliminera har rensats bort, har vi rätt att göra allahanda antaganden, som kan tänkas passa med fakta, beträffande symptomens somatiska basis - en basis som i regel är konstitutionell och organisk. Vi ska således i Doras fall inte nöja oss

med en psykoanalytisk tolkning av hennes hostattacker och afoni; utan vi ska också peka på den organiska faktor som var källan till den 'somatiska lämplighet' som satte henne i stånd att uttrycka sin kärlek till en man som periodiskt var bortrest. Och om förbindelsen mellan det somatiska uttrycket och det omedvetna mentala innehållet skulle överraska oss med att i detta fall vara en klurig tour de force, då ska vi bli lättade över att erfar att det lyckas skapa samma intryck i varje annat fall och vid varje tillfälle.

Jag har ställt in mig på att nu få höra att det inte är någon större fördel att av psykoanalysen få lära sig att nyckeln till hysterins problem inte kan hittas i 'en särskilt instabilitet i nervernas molekyler' eller i en benägenhet för 'hypnoida tillstånd' - utan i en 'somatisk lämplighet'. Men som svar på den invändningen kan jag säga att denna nya syn inte bara i någon grad har skjutit problemet längre bakåt, utan den har också i någon mån förminskat det. Vi behöver inte längre syssla med hela problemet, utan bara med den del av det som involverar den speciella karakteristik hos hysterin som skiljer den från andra psykoneuroser. De mentala skeendena i alla psykoneuroser tar sig fram långväga längs samma spår innan det blir fråga om någon 'somatisk lämplighet' som kan förse den omedvetna mentala processen med ett fysiskt utlopp. När en sådan faktor inte är för handen, vill något annat än ett hysteriskt symptom uppkomma ur den totala situationen; det kommer dock fortfarande att bli av motsvarande natur, en fobi kanske, eller en obsession - kort sagt ett psykiskt symptom.

Jag går nu tillbaka till anklagelsen om 'simulering' som Dora riktade mot fadern. Det blev snart klart att denna förebråelse svarade mot självförebråelser, inte bara beträffande hennes tidigare tillstånd av ohälsa, utan även beträffande nutid. På sådana punkter står läkaren vanligen inför uppgiften att gissa och fylla i vad psykoanalysen endast ger honom som antydningar och allusioner. Jag fick påpeka för patienten att hennes nuvarande tecken på ohälsa var lika framkallade av motiv och var lika tendentiösa som fru K.'s sjukdom, som hon så väl förstod, hade varit. Det kunde inte vara något tvivel om att hon hade ett syfte i sikte som hon hoppades nå med sin sjukdom. Detta syfte kunde inte vara annat än att skilja hennes fader från fru K.. Hon hade inte lyckats med det medelst böner och argument; kanske hoppades hon att lyckas genom att skrämma sin fader (här fanns hennes avskedsbrev), eller genom att väcka hans medlidande (här fanns hennes svimningsattacker), eller om allt detta var förgäves skulle hon åtminstone hämnas på honom. Hon visste mycket väl, fortsatte jag, hur fäst han var vid henne, och att han fick tårar i ögonen när någon frågade om hans dotters hälsa. Jag kände mig ganska övertygad om att hon skulle tillfriskna om bara fadern skulle tala om för henne att han hade offrat fru K.. av hänsyn till hennes hälsa. Men, tillfogade jag, jag hoppades att han inte skulle låta sig övertalas till att göra detta, ty då skulle hon lära sig vilket kraftfullt vapen

hon hade till hands, och hon skulle nog inte tveka om att vid varje framtida tillfälle ännu en gång göra användning av sin förmåga till ohälsa. Om hennes fader å andra sidan vägrade att ge efter för henne, var jag ganska säker på att hon inte skulle låta sig berövas sin sjukdom så lätt.

Jag ska förbigå detaljerna som visade hur rätt allt detta var, och jag ska istället tillägga några allmänna anmärkningar om den roll som sjukdomsskäl spelar i hysteri. Ett skäl för sjukdom måste skiljas skarpt från en läggning för sjukdom - från det material varav symptomen bildas. Skälen har ingen del i symptombildningen, och är faktiskt inte närvarande vid sjukdomens början. Skälen kommer i andra hand till symptombildningen; men det är först då skälen (motiven) har infunnit sig som sjukdomen till fullo anordnas⁹. Man kan räkna med deras närvaro i samtliga fall där det föreligger ett verkligt lidande som pågår över längre tid. Ett symptom kommer först in i patientens mentala liv som en ovälkommen gäst, det har allt emot sig, och det är därför det så lätt kan försvinna, till synes av på egen hand, under tidens gång. För det första kan det inte komma till användning i psykets vardagliga ekonomi; men ofta nog hittar det någon sekundär funktion. En eller annan psykisk underström kan finna en passande användning för symptomet, och på så vis lyckas det uppnå en sekundär funktion och förblir liksom förankrat i patientens mentala liv. Det är därför som vem som än försöker bota patienten till sin förvåning träffar på ett kraftfullt motstånd, som upplyser honom om att patientens intention att bli kvitt sina besvär inte helt var så allvarliga som det såg ut.¹⁰

---

9 [Tillagd fotnot 1923] Detta är inte helt riktigt. Påståendet att sjukdomsskälen inte finns vid sjukdomens början, utan endast kommer i andra hand, kan inte upprätthållas. Redan i nästa avsnitt nämns motiv för att vara sjuk som fanns före sjukdomens utbrott, och som delvis ansvarade för insjuknandet. Följaktligen kom jag på ett bättre sätt att redogöra för fakta, genom att införa en distinktion mellan primär och sekundär sjukdomsvinst. Motivet till en sjukdom är naturligtvis alltid att tillförsäkra någon form för vinst. Det som följer efter i senare satser i avsnittet syftar på sekundärvinsten. Men i varje neurotisk åkomma måste en primär vinst också erkännas. Att bli sjuk involverar för det första besparing för en psykisk ansträngning; sjukdomen dyker upp som den ekonomiskt mest passande lösningen när det finns en mental konflikt (vi talar om "flykt in i sjukdom"), även om det ineffektiva i en sådan flykt mestadels blir uppenbar i ett senare skede. Detta element i primärvinsten kan beskrivas som det interna eller det psykologiska, och det är så att säga det konstanta. Men utöver detta kan externa faktorer (som det är fallet med den kvinna (i textens följande avsnitt) som är förtryckt av sin man) bifoga skäl till att bli sjuk; och dessa utgör då de externa elementen i primärvinsten. (Distinktionen mellan primär och sekundär sjukdomsvinst diskuteras utförligt av Freud i Lektion 24 i orientering i psykoanalys (1916-17), sv. övers. s. 311, fastän den påpekades tidigare, i hans skrifter om hysteriska attacker (1909a, sektion B), där termen "flykt in i sjukdom" också användes. Vid en tidpunkt, långt senare, återkom han till ämnet ännu en gång (i Hämning, symptom och ångest 1926, ssk. i kap. III). Den aktuella redogörelsen av förhållandet är emellertid kanske hans klaraste. - Jmf. också senare s. 272.)

10 En författare, som också råkar vara läkare - Arthur Snitzler - har uttryckt denna kunskapsdel mycket korrekt i sin (pjäs) Paracelsus.

Det är i bekämpningen av sjukdomsskålen den svaga punkten i alla terapeutiska åtgärder av hysteri ligger. Detta gäller rätt generellt, och det gäller även för psykoanalysen. Ödet har det lättare i detta avseende, det behöver inte befatta sig med patientens konstitution eller med hennes patologiska material; det behöver bara avlägsna ett skäl till att vara sjuk, och patienten botas temporärt eller kanske permanent från sin sjukdom. Det är inte få mirakelkurer och spontanläkningar av symptom som vi läkare skulle berövas, om vi oftare fick en insyn i de mänskliga intressen som patienterna döljer för oss! I ett fall har en viss tidsperiod gått till ända; i ett annat har hänsynen till en viss annan person upphört att gälla; i ett tredje har situationen fundamentalt förändrats genom yttre händelser - och hela störningen, som hittills har visat den största envetenhet, försvinner i ett enda slag, tillsynes av egen kraft, men i verkligheten för att den har berövats sitt starkaste motiv, ett av de syften som den har haft i patientens liv.

Motiv som stöttar patienten i att vara sjuk kan troligen hittas i alla till fullo utvecklade fall. Men hos somliga är motiven helt och hållet interna - såsom begär efter självbestraffning, alltså missräkning och botgörelse. Man kommer att finna det mycket enklare att lösa det terapeutiska problemet i sådana fall än i fall, där sjukdomen är relaterad till uppnåendet av ett yttre mål.¹¹ I Doras fall var målet tydligen att röra sin faders hjärta och skilja honom från fru K..

Eftersom hon fortsatte med att upprepa klagomålen mot sin far med en tröttsam monotoni, och då hennes hosta samtidigt höll i sig, kom jag på tanken att detta symptom kunde ha en mening i förbindelse med hennes far. Därtill kom att den förklaring som jag hittills hade erhållit långt ifrån nådde upp till de krav jag var van att ha på sådana förklaringar. I enlighet med en regel som jag gång på gång har fått bekräftat av erfarenheten, fastän jag ännu inte har försökt att upphöja den till en generell princip, så innebär ett symptom en representation - en realisering - av en fantasi med ett sexuellt innehåll, det vill säga det innebär en sexuell situation. Det vore bättre att uttrycka det så att åtminstone en av symptomens meningar är representationen av en sexuell fantasi, men att ingen sådan begränsning läggs på innehållet av dess andra meningar. Envar som ger sig in på psykoanalytiskt arbete kommer snabbt att upptäcka att ett symptom har mer än en mening och samtidigt tjänar som representation för ett flertal omedvetna mentala processer. Och jag skulle vilja tillfoga att enligt min uppfattning vill en enstaka omedveten mental process eller fantasi knappast någonsin räcka för produktionen av ett symptom.

---

11 [Senare fick Freud emellertid en helt annan syn på de behandlingsmässiga svårigheterna vid fall med omedvetet begär efter självbestraffning. Se f. ex. kap. V i Jaget och Det'et (1923).]

Det visade sig snart ett tillfälle till tolkning av Doras nervösa hosta på detta sätt medelst en fantiserad sexuell situation. Hon påstod ännu en gång att fru K.. bara älskade hennes far för att han var en förmögen man. Vissa detaljer i hennes sätt att uttrycka sig (något jag här utelämnar, liksom de flesta andra rent tekniska detaljer i analysen) fick mig att inse att bakom denna fras låg dess motsats gömd, nämligen att hennes far var en oförmögen man. Detta kunde endast avse en sexuell betydelse - att hennes far, som man, var oförmögen, var impotent. Dora bekräftade denna tolkning utifrån vad hon visste; varefter jag påpekade den motsägelse hon hamnade i om hon å ena sidan vidhöll att hennes fars relation till fru K.. var en vanlig kärlekshistoria, och om hon å andra sidan påstod att hennes far var impotent, eller med andra ord ur stånd att vidmakthålla en sådan affär.

Hennes svar visade att hon inte alls behövde medge någon motsägelse. Hon visste mycket väl, sa hon, att det fanns mera än ett sätt att uppnå sexuell tillfredsställelse. (Källan till detta kunskapsområde var dock igen omöjlig att spåra.) Jag frågade henne så om hon syftade till bruket av andra organ än de genitala i samlagssyfte, och hon svarade bekräftande. Jag kunde då fortsätta med att säga att hon i så fall borde tänka på just de delar av kroppen som hos hennes själv var irriterade, - svalget och munhålan. Visserligen ville hon inte höra talas om ett så långtgående steg i erkännandet av hennes egna tankar; och om symptomen skulle få möjlighet att dyka upp, så var det förvisso viktigt att hon inte hade saken helt klar för sig. Men den oundvikliga konklusionen var att med sin krampaktiga hosta, som, vilket var vanligt, skyldes på en kittling i halsen, föreställde hon sig en scen med sexuell tillfredsställelse per os mellan de två människor vars kärleksaffär så oupphörligen upptog hennes sinne.

De mindre frånstötande av såkallade sexuella perversationer är mycket utbredda i hela befolkningen, som alla andra än medicinska ämnesförfattare väl känner till. Eller också skulle jag hellre säga att de också vet det; det är bara så att de är nogga med att glömma det i samma ögonblick som de tar till pennen för skriva om det. Så det är ingenting att förundras över att denna snart 19-åriga hysteriska flicka, som hade hört om förekomsten av detta slag av sexuell umgänge (att suga på det manliga organet), skulle utveckla en omedveten fantasi av detta slag och ge det uttryck medelst en irritation i svalget och hosta. Det hade inte heller varit särskilt märkvärdigt om hon hade kommit fram till en sådan fantasi utan att blivit upplyst av yttre källor - något som jag med bestämdhet har observerat förekomsten av hos andra patienter. Ty i hennes fall bidrog ett anmärkningsvärt faktum med den nödvändiga somatiska förutsättningen för ett sådant oberoende bildande av en fantasi som kunde sammanfalla med en pervers praxis. Hon mindes mycket väl att hon under barndomen hade varit tumsugare. Hennes far mindes också att han hade fått henne från denna vana sedan den hade

bestått intill hennes fjärde eller femte år. Dora själv hade en tydlig bild av en scen från hennes tidiga barndom, där hon satt på golvet i ett hörn och sög på sin vänstra tumme och samtidigt med högra handen drog i sin broders örsnibb medan han satt lugnt bredvid henne. Här har vi ett fall av den kompletta formen för självtillfredsställelse genom sugande, så som det också har beskrivits för mig av andra patienter, som sedan har blivit känslösa eller hysteriska.

Vid ett annat tillfälle kom Dora till mig på sitt uslaste humör efter att ha varit glad och pigg i flera dagar. Hon kunde inte ge någon förklaring till detta. Hon kände sig så avog idag, sa hon; det var hennes farbrors födelsedag, och hon kunde inte förmå sig till att gratulera honom, varför visste hon inte. Min tolkningsförmåga var tämligen låg denna dag; jag lät henne fortsätta prata, och då mindes hon plötsligt att det också var herr K..s födelsedag - ett faktum som jag inte försummade att använda mot henne. Och därefter var det inte svårt att förklara att varför den vackra presenten hon hade fått på sin födelsedag för enstaka dagar sedan inte hade gjort henne glad. En present fattades, och det var herr K..s, den present som helt enkelt en gång var den mest uppskattade av dem alla.

Icke desto mindre framhärdade Dora med att avvisa min invändning lång tid framåt, tills det avgörande beviset för dess korrekthet kom i dagen mot analysens slut.

Jag måste nu ge mig in på att granska ytterligare en komplikation som jag säkert inte skulle ge något utrymme om jag hade varit en författare som höll på att skapa ett mentalt tillstånd som detta för en roman, i stället för att vara en läkare i full gång med att dissekera det. Det element jag nu måste syfta på kan bara tjäna till att fördunkla och suddas ut den skiss av en enastående poetisk konflikt som vi har kunnat tillskriva Dora. Detta element skulle med all rätt falla offer för en skribents censur, ty när allt kommer omkring förenklar och abstraherar denne när han uppträder som psykolog. Men i verklighetens värld, den som jag försöker återge här, är motivens sammanblandning, de mentala aktiviteternas anhopning och sammansmältning - med ett ord, överdeterminering - regeln.

Ty bakom Doras övervärderade tankegång som var upptagen av hennes faders relation med fru K.., gömde sig en känsla av svartsjuka som hade denna dam som sitt objekt - alltså en känsla som endast kunde baseras på Doras tillgivenhet för någon av hennes eget kön. Det har länge varit känt och ofta pekats på att pojkar och flickor vid puberteten, även i det normala fallet, visar klara tecken på förekomsten av en affektion för människor av samma kön. Ett romantiskt och sentimentalt vänskap med en av skolkamraterna, åtföljd av överenskommelser, kyssar, löften om evig

korrespondens, och med svartsjukans hela register, är den vanliga förelöparen till en flickas första allvarliga passion för en man. Under gynnsamma omständigheter torkar därefter den homosexuella känslotrömmen ut. Men om en flicka inte blir lycklig i sin kärlek till en man, börjar strömmen ofta igen fyllas av libido under senare år för att växa till större eller mindre grad av intensitet. Om man utan svårighet kan härleda så mycket från en frisk person, och om vi tar med i beräkningen det som redan har sagts om den hos neurotikerna mera utvecklade kärnan av perversion, då kan vi vänta oss att hos dessa senare också finna en tämligen kraftig homosexuell förinställning. Det bör faktiskt vara så; ty jag har ännu aldrig kommit igenom en enda analys av en man eller en kvinna utan att måst räkna med en icke föraktlig underström av homosexualitet. När den sexuella libidon som riktas mot män, hos en kvinna eller en flicka, kraftigt har undertryckts, finner man vanligen, att den libido som riktas mot kvinnor, som ersättning har förstärkts och även i viss mån blivit medveten.

Jag ska inte här komma längre in på detta viktiga ämne, som är särskilt oombärligt för förståelsen av hysteri hos män, ty Doras analys tog slut innan det kunde kastas ljus över denna sida av hennes mentala liv. Men jag skulle vilja påminna om barnjungfrun som jag redan har nämnt (utelämnat i denna förkortade text), och med vem Dora först hade njutit av att dela nära tankar med, tills hon hade upptäckt att hon var omtyckt och uppskattad för sin faders, och inte för sin egen skull; varefter hon hade tvingat bort barnjungfrun.

Hon brukade också påfallande ofta och med ett särskilt eftertryck uppehålla sig vid berättelsen om en annan egendomlighet som tycktes oförklarlig för henne själv. Hon hade alltid stått på särskilt god fot med den yngre av sina två kusiner - den flicka som senare hade förlovat sig - och hade delat alla slags hemligheter med henne. Då hennes fader, första gången efter det att Dora hade avbrutit sin vistelse vid sjön, skulle fara tillbaka till B-, hade hon naturligt nog vägrat att följa med honom. Denna kusin hade i stället blivit ombedd att åka med honom, och hon hade accepterat erbjudandet. Från och med då hade Dora känt en kyla mot henne, och hon var själv överraskad över att märka hur likgiltig hon hade blivit för henne, fastän hon, som hon medgav, hade ytterst liten anledning till klagomål mot henne. Dessa exempel på känslighet hade fått mig att undra hur hennes relation till fru K.. hade varit innan brytningen. Jag erfor då att den unga kvinnan och den knappt vuxna flickan i flera år hade varit mycket intima med varandra. När Dora bodde hos familjen K.. brukade hon dela sovrum med fru K., och maken brukade sova någon annanstans. Hon hade blivit hustruns förtrogna och rådgivare i alla hennes äktenskaps svårigheter. Det fanns ingenting de inte hade talat om. Medea var ganska nöjd med att Creusa blev vän med hennes två barn; och hon gjorde sannerligen ingenting för att interferera i relationen mellan flickan och barnens fader. Hur Dora lyckades med att bli kär i den man varom hennes omtyckta väninna hade så mycket dåligt att berätta, är ett intressant

psykologiskt problem. Vi kommer inte att vara långt från att lösa det när vi inser att tankar i det omedvetna fortlever mycket komfortabelt sida vid sida, och att även motsatser samsas utan gräl - ett sakernas tillstånd som ofta nog även består i det medvetna.

När Dora talade om fru K., brukade hon lovorda hennes 'beundransvärda vita kropp' i tongångar som var mera passande för en älskare än för en besegrad rival. En annan gång berättade hon för mig, mera sorgsen än vred, att hon var övertygad om att de presenter hennes fader hade med till henne var valda av fru K., ty hon kände igen dennas smak. Ännu en annan gång påpekade hon att hon, uppenbart genom fru K.s mellankomst, som present hade fått några smycken som var exakt lika några hon hade sett i fru K.s ägo, och som hon då högljutt hade önskat sig. Jag kan verkligen generellt säga att jag aldrig hörde henne säga ett hårt eller argt ord om damen, fastän hon utifrån sina övervärderade tankar borde ha sett henne som den främsta orsaken till sina olyckor. Hon tycktes uppträda inkonsekvent; men hennes skenbara inkonsekvens var just en manifestation av en komplicerande känslöström. Ty hur hade denna kvinna som Dora så entusiastiskt beundrade behandlat henne? Efter det att Dora hade framfört sin anklagelse mot herr K., och hennes fader hade skrivit till honom och bett om en förklaring, hade herr K. i första taget svarat med att hävda sin högaktning för henne och föreslagit att han skulle komma till fabriksbyn för att klara upp varje missförstånd. När hennes fader några få veckor efter talade med honom i B-, var det inte längre fråga om någon uppskattning. Tvärtom talade herr K. nedsättande om henne, och framlade som sitt trumfkort den tanken att ingen flicka som läste sådana böcker och som var intresserad av sådana saker skulle kunde räkna med en mans respekt. Fru K. hade alltså förrått henne och hade förtalat henne; ty det hade bara varit hos henne hon hade läst Mantegazza och diskuterat förbjudna ämnen. Det var en upprepning av det som hade hänt med barnjungfrun: fru K. hade inte tyckt om henne för hennes egen skull utan för hennes faders. Fru K. hade offrat henne utan ett ögonblicks tvekan så hennes relation med hennes fader inte skulle störas. Denna förödmjukelse träffade henne kanske närmare och hade större patogen effekt än den andra som hon använde som skärm för den, - det faktum att hon hade offrats av sin fader. Pekade inte den envishet varmed hon upprätthöll en delvis amnesi beträffande källorna till sin förbjudna kunskap, direkt på vilken emotionell betydelse anklagelsen mot henne hade, och följaktligen även på betydelsen av hennes väninnas förräderi?

Jag tror därför inte att jag misstar mig när jag antar att Doras övervärderade tankar, som handlade om hennes faders relation till fru K., inte bara var ämnade att undertrycka hennes kärlek till herr K., som vid ett tillfälle blev medveten, utan också att dölja hennes kärlek till fru K., som i djupare mening var omedveten. Den övervärderade tankegången var i direkt motsatsförhållande till den senare känslöströmmen. Hon intalade sig oupphörligen att hennes fader hade offrat henne för denna

kvinnor, och demonstrerade högeligen att hon tyckte illa om att hon hade tagit fadern i besittning; och på så sätt dolde hon för sig själv det omvända faktum, som var att hon missunnade sin fader fru K..s kärlek, och att hon inte hade förlåtit kvinnan hon älskade den desillusionering hon hade åstadkommit genom sitt förräderi. Kvinnans svartsjukekänslor var i det omedvetna länkade till en svartsjuka som kunde ha upplevts av en man. Dessa maskulina, eller mera korrekt, gynaecophila känslor ska ses som typiska för hysteriska flickors omedvetna erotiska liv.

Den andra drömmen.

Några få veckor efter den första drömmen kom den andra drömmen, och när den var avhandlad avbröts analysen. Denna dröm kan inte göras helt så begriplig som den första, men den gav en önskvärd bekräftelse på ett antagande som hade blivit nödvändigt beträffande patientens mentala tillstånd, den fyllde en lucka i hennes minne, och den gjorde en djup insikt i ursprunget till ett annat av hennes symptom möjlig.

Dora beskrev drömmen på följande sätt: 'Jag gick omkring i en by jag inte känner. Jag såg gator och torg som var obekanta.¹² Sen kom jag in i ett hus som jag bodde i, gick till mitt rum och hittade ett brev från mamma där. Hon skrev att eftersom jag hade lämnat hemmet utan mina föräldrars vetskap så hade hon inte velat skriva och berätta att far var sjuk. "Nu är han död och om du vill¹³ kan du komma hem". Jag gick mot järnvägsstationen [Bahnhof] och frågade minst hundra gånger: "Var är järnvägsstationen?" Jag fick hela tiden svaret: "Fem minuter bara." Därefter såg jag en tät skog framför mig, jag gick in i den och jag frågade en man som jag mötte. Han sa till mig: "Två och en halv timme till."¹⁴ Han erbjöd sig att gå med. Men jag avböjde och fortsatte ensam. Jag såg stationen framför mig, men kunde inte ta mig dit. Samtidigt hade jag den där vanliga känslan av ångest som man får i en dröm när man inte kan röra sig framåt. Sen var jag hemma. Jag måste ha rest under tiden, men det vet jag ingenting om. Jag gick in i portierens utrymme, och frågade efter vår våning. Tjänsteflickan öppnade dörren för mig och svarade att mamma och de andra redan var på kyrkogården ["Friedhof"].'¹⁵

---

¹² Till detta gjorde hon i det följande ett viktigt tillägg: 'Jag såg ett monument på ett av torgen.'

¹³ Här kom ett tillägg: 'Där fanns ett fråge-tecken efter detta ord, alltså: "vill?".'

¹⁴ När hon upprepade drömmen sa hon: "Två timmar".

¹⁵ I nästa session kom Dora med två tillägg till detta:-'Jag såg mig själv mycket tydligt gå upp för trappan,' och 'Efter att hon hade svarat gick jag till mitt rum, men inte alls ledsen, och började läsa en stor bok som låg på läsbordet.'

Tolkningen av denna dröm fortskred inte utan en viss svårighet. Som följd av de säregna omständigheter varunder analysen avbröts - omständigheter som sammanhängde med innehållet i denna dröm - klarades den inte helt och hållet upp. Det är också orsaken till att jag inte på varje punkt är lika säker på i vilken ordningsföljd jag drog mina slutsatser. Jag vill börja med att omnämna vilket ämne den aktuella analysen sysslade med på den tidpunkt då drömmen kom emellan. Sedan en tid hade Dora själv väckt en del frågor beträffande förbindelsen mellan vissa av hennes handlingar och de motiv som antogs ligga bakom dem. En av dessa frågor var: 'Varför sa jag i flera dagar ingenting om scenen vid sjön när den väl hade inträffat?' Hennes andra fråga var: 'Varför berättade jag då plötsligt om den för mina föräldrar?' Dessutom tycktes mig hennes känsla av att ha blivit djupt kränkt utav herr K.. i allmänhet behöva en förklaring, särskilt då jag började inse att herr K.. själv inte betraktade sitt frieri till Dora som ett blott och bart frivolt försök till förförelse. Att hon berättade episoden för sina föräldrar uppfattade jag som ett steg hon tog sedan hon hade kommit under inflytande av ett sjukligt behov för hämnd. Jag är böjd att tycka att en normal flicka skulle klara av en sådan situation på egen hand.

Jag ska presentera det material som producerades under analysen av denna dröm, i den något slumpmässiga ordning som jag kommer ihåg det.

Hon gick ensam runt i en främmande by och såg gator och torg. Dora försäkrade mig att detta förvisso inte var B-, som jag först gissade, utan en by som hon aldrig hade varit i.

Det föll sig naturligt att föreslå att hon kunde ha sett några bilder eller fotografier och tagit drömbilderna från dessa. Efter denna min anmärkning kom tillägget om monumentet på ett av torgen och omedelbart därefter hennes insikt om dess källa. Vid jultiden hade hon från en tysk hälsoort fått sig tillskickat ett album som innehöll vyer från byn; och dagen innan drömmen hade hon tagit fram det för att visa det för någon anhörig som bodde hos dem. Det hade lagts i en ask som egentligen var avsedd för bilder, och hon kunde inte genast hitta igen det. Hon sa därför till sin moder: 'Var är asken?'¹⁶ En av bilderna var av ett torg med ett monument. Gåvan hade skickats till henne av en ung maskinist, som hon en gång hade en kort bekantskap med i fabriksbyn. Den unge mannen hade tagit tjänst i Tyskland, för att snabbare bli självförsörjande; och han tog varje tillfälle i akt att

---

¹⁶ I drömmen sa hon: 'Var är stationen?' Lik-heten mellan de två frågorna fick mig att dra en slutsats som jag genast ska komma in på.

påminna Dora om sin existens. Det var lätt att gissa att han avsåg att en vacker dag komma som friare, när hans ställning hade förbättrats. Men det skulle ta sin tid och kräva väntan.

Att strosa runt i en främmande by var överdeterminerat. Det ledde tillbaka till en av de upphetsande orsakerna från föregående dag. En yngre kusin till Dora hade kommit på besök över helgerna, och Dora skulle visa honom runt i Wien. Denna orsak var sannerligen helt likgiltig för henne. Men hennes kusins besök påminde henne om hennes eget första korta besök i Dresden. Vid det tillfället hade hon gått omkring, och missade naturligtvis inte att besöka det berömda tavelgalleriet. En annan (manlig) kusin till henne, som var med dem och som kände till Dresden, ville fungera som guide och visa henne runt i galleriet. Men hon avböjde och gick ensam, och gjorde halt framför en tavla som gjorde intryck på henne. Hon stannade två timmar framför den Sixtinska Madonnan, trollbunden i tyst beundran.

När jag frågade henne vad som i den grad hade tilltalat henne i tavlan, kunde hon inte ge något klart svar. Till sist sa hon: 'Madonnan.'

Det fanns inget tvivel om att dessa associationer verkligen hörde till det material som ingick i bildandet av drömmen. De innehöll delar som återkom oförändrade i drömmen ('hon avböjde och fortsatte ensam' och 'två timmar'). Jag ska genast säga att 'bilder' var en knutpunkt i drömtankarnas nätverk (bilder i albumet, bilderna i Dresden). Jag skulle också, med avseende på en senare undersökning, vilja framhålla 'Madonna-temat', jungfrumodern. Men det som var mest iögonfallande i den första delen av drömmen var att hon identifierade sig med en ung man. Denne unge man vandrade runt på en främmande plats, han försökte nå ett mål, men han hölls tillbaka, han behövde tålmod och skulle vänta. Om hon i allt detta hade tänkt på maskinisten, hade ett passande mål varit upptagenheten av en kvinna, av henne själv. Men istället var det - en station [Bahnhof]. Icke desto mindre tillät förbindelsen mellan frågan i drömmen och den fråga som hade ställts i det verkliga livet, oss att ersätta 'station' med 'ask'.¹⁷ En ask och en kvinna, begreppen börjar överensstämma bättre.

Hon frågade hundratals gånger... Detta förde till en annan inspirationskälla för drömmen, och denna gång till en som inte var lika obetydlig. Kvällen innan hade de haft gäster, och efteråt bad hennes fader henne hämta konjak, han kunde inte somna om han inte fick lite konjak. Hon bad sin moder om nyckeln till serveringsskåpet; men hennes moder var djupt engagerad i konversation, och

---

¹⁷ ['Schachtel' ,det ord som användes för 'ask' av Dora i frågan, är ett nedsättande ord för 'kvinna'.]

svarade inte förrän Dora i tilltagande otålighet hade ropat: 'Jag har redan frågat dig hundratals gånger om var nyckeln är.' I verkligheten hade hon naturligtvis endast upprepat frågan omkring fem gånger.¹⁸

'Var är nyckeln?' förefaller mig vara den manliga motsvarigheten till frågan 'Var är asken?' De är således frågor som hänvisar till - genitalia.

Dora fortsatte med att berätta att under just denna familjesammankomst hade någon skålat med hennes fader och hade uttryckt hoppet att han måtte få fortsätta njuta av god hälsa många år fram osv. En märklig ryckning uppkom därvid i hennes faders trötta ansikte, och hon förstod vilka tankar han höll för sig själv. Stackars sjuke man! vem kunde säga hur långt liv han skulle få?

Detta för oss till innehållet i brevet i drömmen. Hennes fader var död, och hon hade flyttat hemifrån av egen vilja. I samband med detta brev påminde jag Dora om det avskedsbrev som hon hade skrivit till sina föräldrar eller åtminstone hade satt ihop med tanke på dem. Detta brev hade haft syftet att skrämma hennes fader, så att han skulle ge upp fru K.; eller hur som helst hämnas på honom om han inte kunde förmås att göra slut. Vi har här att göra med hennes död eller hennes faders död (Jmf. 'kyrkogård' senare i drömmen). Blir det mycket fel om vi antar att den situation som utgjorde drömmens fasad var en fantasi om hämnd mot hennes fader? Känsloerna av medlidande med honom, som hon kom i håg från dagen innan, skulle helt stämma härmed. Enligt fantasin hade hon lämnat hemmet och givit sig ut bland främmande, och hennes faders hjärta hade brustit av sorg och längtan efter henne. På så sätt hade hon hämnats. Hon förstod mycket klart vad det var hennes fader behövde när han inte kunde somna utan ett glas konjak.¹⁹

Vi ska anteckna Doras strävan efter hämnd som ett nytt element att ta i beaktande i varje följande syntes av hennes drömtankar.

---

¹⁸ I drömmen förekommer antalet fem i omnämmandet av tidsperioden 'fem minuter'. I min bok om tolkning av drömmar har jag givit åtskilliga exempel på hur siffror som uppträder i drömtankarna kan behandlas i drömmar. Vi finner ofta att de tas ut ur deras sanna kontext och sätts in i en ny.

¹⁹ Det kan inte finnas någon tvivel om att sexuell tillfredsställelse är det bästa sömnmedlet, precis som sömnlöshet nästan alltid är en följd av brist på tillfredsställelse. Hennes fader kunde inte sova för att han var utestängd från sexuellt samlag med den kvinna han älskade. (Jämför i detta sammanhang frasen som diskuteras just nedanför: 'Jag har inget utbyte av min hustru.')

Men brevets innehåll måste vara god för någon ytterligare determinering. Vad var roten till orden 'om du vill?' Det var på denna punkt som tillägget av ett frågetecken hade kommit för Dora, och hon kände då igen dessa ord såsom ett citat ur det brev från fru K., som hade innehållit en inbjudan till L-, orten vid sjön. I detta brev hade ett frågetecken placerats, på ett ovanligt sätt, alldeles i mitten av en mening, efter de inskjutna orden 'om du har lust att komma'.

Här kommer vi alltså tillbaka till scenen vid sjön och det därtill hörande problemet. Jag bad Dora beskriva scenen i detalj för mig. Först åstadkom hon inte mycket som var nytt. Herr K.'s inledning hade varit rätt allvarlig; men hon hade inte låtit honom avsluta vad han ville säga. Så snart hon hade fattat andemeningen av hans ord hade hon slagit honom i ansiktet och sprungit iväg. Jag frågade hur han faktiskt uttryckte sig. Dora kunde bara minnas ett av hans vädjanden: 'Du vet att jag har inget utbyte av min hustru.'²⁰ För att inte behöva se honom igen ville hon gå tillbaka till L-till fots, genom att gå runt sjön, och hon hade frågat en man som hon mötte, hur långt det var. När han svarade att det tog 'Två och en halv timme', hade hon givit upp tanken och i alla fall gått tillbaka till båten, som strax därefter avgick. Herr K. hade också varit med och han kom fram till henne och bad henne förlåta honom och inte nämna händelsen för någon. Men hon hade inte svarat. - Jo, skogen i drömmen hade varit precis som skogen vid sjöns strand, den skog där scenen som hon just hade beskrivit ägde rum.

Men hon hade sett precis samma täta skog dagen innan, på en bild i en separatutställning. I tavlans bakgrund fanns nymfer.²¹

I detta skede ändrades en viss misstanke jag hade till visshet. Bruket av orden Bahnhof och Friedhof för att representera de kvinnliga genitalia var i sig slående, men orden syftade också till att rikta min nyväckta nyfikenhet mot det på samma sätt uppbyggda ordet Vorhof - en anatomisk term för ett särskilt område av de kvinnliga genitalia. Detta kunde ha varit blott och bart missriktad påhittighet. Men nu när det tillkom 'nymfer', synliga i bakgrunden av en 'tät skog', var det inte längre möjligt att tvivla. Här fanns en symbolisk geografi av sex! 'Nymphae', är som bekant för läkare, men inte för lekmän (och även för de förra är termen ovanlig), namnet på labia minora, som befinner sig bakom en 'tät skog' av pubeshår. Men någon som använder så tekniska termer som 'vestibulum' [vorhof] och 'nymphae' måste ha hämtat sin kunskap från anatomiska textböcker eller något

---

²⁰ Dessa ord kommer att göra det möjligt för oss att lösa ett av våra problem.

²¹ Här möter vi för tredje gången 'bild'(vyer i en by, Dres-dengalleriet), men i en mycket mera betydelse-full förbin-delse. På grund av det som finns i tavlan (skogen, nymfena), vänds 'bild' till 'Weibsbild' (kvinns).

uppslagsverk - en vanlig tillflykt för ungdomar när de grips av sexuell nyfikenhet. Om denna tolkning var riktig dolde det sig därför bakom den första situationen i drömmen en fantasi om deflorering, fantasin om en man som försöker tvinga fram en väg in i de kvinnliga genitalia.²²

Jag informerade Dora om de slutsatser jag hade kommit fram till. Det intryck de gjorde på henne måste ha varit starkt, ty det dök omedelbart upp en bit av drömmen som hon hade glömt: hon gick lugnt till sitt rum, och började läsa en tjock bok som låg på hennes läsbord.²³ Eftertrycket låg här på de två detaljerna 'lugnt' och 'tjock' i förbindelse med 'bok'. Jag frågade huruvida boken var i uppslagsverksformat, och hon sa att det var den. Nu är det så att barn aldrig läser lugnt om förbjudna ämnen i ett uppslagsverk. De gör det i ångest och bävan, med en orolig blick över axeln för att se om någon skulle komma. Föräldrar är rätt mycket i vägen när detta slags läsning pågår. Men denna obekväma situation hade förbättrats radikalt, tack vare drömmens förmåga till önskeuppfyllelse. Doras fader var död, och de andra hade redan gått till kyrkogården. Hon kunde lugnt läsa vad hon ville.

Betydde inte detta att ett av hennes motiv för hämnd var en revolt mot hennes föräldrars tvång? Om hennes fader redan var död kunde hon läsa och älska som det passade henne.

Först kom hon inte ihåg att hon någonsin skulle ha läst någonting i ett uppslagsverk; men därefter medgav hon att hon faktiskt fick en minnesbild av ett tillfälle av detta slag, fastän det var av helt oskyldig natur. Vid tidpunkten då den faster som hon tyckte så mycket om, hade varit så svårt sjuk och det redan hade bestämts att Dora skulle fara till Wien, hade ett brev från en annan onkel anlant, som talade om att de inte kunde fara till Wien, eftersom en av hans söner, alltså en kusin till Dora, hade blivit mycket dålig i appendicit. Dora hade därefter slagit upp symptomen på appendicitis

---

²² Defloreringsfantasin utgjorde situationens andra kom-po-nent. Betoningen av svårigheten med att komma framåt och den ångest som upplevdes i drömmen pekade på den vikt dröm-maren var benägen att lägga vid sin jungfrudom - något det allude-rades till på annan plats medelst den Sixtinska Madon-nan. Dessa sexuella tankar gav en omedveten grundton åt önsknin-garna (som kanske endast hölls hemliga) beträffande friaren som väntade på henne i Tyskland. Vi har redan insett hämndfantasin såsom den första komponenten i samma situation i drömmen. Dessa två komponenter sammanfaller inte helt och hållet, utan bara delvis. Vi ska i det följande upptäcka spåren av en tredje och ännu viktigare tankeräcka.

²³ Vid ett annat tillfälle sa hon istället för 'lugnt' 'inte det minsta ledsen' - Jag kan citera denna dröm som ett nytt bevis för riktig-heten av ett påstående som jag gjorde i min Drömtyd-ning nämligen att de delar av en dröm som först glöms bort och endast efterhand återkommer i minnet ofelbarligen är de viktigaste utifrån förståelsen av drömmen. På samma ställe i boken fortsatte jag med att dra slutsatsen att glöm-skan av drömmar också ska förstås som en effekt av endo-psykiskt motstånd.

i ett uppslagsverk. Av det hon läste kom hon fortfarande ihåg magsmärtornas karakteristiska lokalisering.

Jag mindes då att Dora kort efter fasterns död hade haft en attack av något som antogs vara appendicit. Hittills hade jag inte vågat räkna denna åkomma till hennes hysteriska skapelser. Hon berättade för mig att hon under några av de första dagarna hade haft hög feber och känt den smärta i magen som hon hade läst om i uppslagsverket. Hon hade fått kalla omslag, men hade inte kunnat ha dem. Andra dagen hade hon fått mens, åtföljd av svåra smärtor. (Eftersom hennes hälsa var dålig var hennes menstruationer mycket oregelbundna.) Hon brukade då också ständigt lida av förstoppning.

Det var inte möjligt att betrakta detta tillstånd som helt och hållet hysteriskt. Fastän hysterisk feber utan tvivel förekommer, tycks det ändå vara för ogrundat att förpassa febern som åtföljde denna tveksamma sjukdom till hysterin i stället för till någon då verksam organisk orsak. Jag höll just på att överge spåret, då hon själv hjälpte mig på väg genom att framkomma med sitt sista tillägg till drömmen: hon såg sig själv gå upp för trappan.

Naturligtvis utkrävde jag en särskild anledning till detta. Dora invände att hon hur som helst måste gå upp för trappan om hon ville komma till sitt rum som låg på övre våningen. Det var lätt att skjuta denna invändning åt sidan (den var troligen ändå inte allvarligt menad), genom att påpeka att om hon i sin dröm hade kunnat resa från en obekant stad till Wien utan att nyttja järnvägen, då borde hon vara i stånd att hoppa över några trappsteg. Hon fortsatte då med att berätta att hon efter appendiciten inte kunde gå ordentligt, utan hade dragit högra foten efter sig. Detta tillstånd hade suttit i länge, och av den anledningen hade hon varit särskilt glad om hon kunde undvika trappor. Till och med nu släpade högra foten ibland. De läkare hon hade konsulterat på sin faders inrådan hade varit mycket förvånade över denna högst ovanliga följd efter appendicitis, särskilt då magsmärtorna inte hade återkommit och inte på något sätt var förknippade med släpandet av foten.²⁴

---

²⁴ Vi måste anta förekomsten av vissa somatiska förbindelser mellan de smärtsamma abdominala känningar som be-tecknas som 'ovarial neuralgi' och störningar i rörelseapparaten i samma sidas ben; och vi måste i Doras fall anta att den somatiska förbindelsen fick en tolkning av ett särskilt uträknat slag, det vill säga att det hade täckts över av och satts i tjänst hos en särskild psykologisk mening. Läsaren hänvisas till mina analoga bemärkningar i förbindelse med analysen av Doras hostsymptom och med relationen mellan katarr och aptit-förlust.

Här har vi alltså ett verkligt hysteriskt symptom. Febern kan ha varit organiskt bestämd - kanske genom ett av de ofta förekommande attacker av influensa som inte lokaliseras till någon bestämd del av kroppen. Icke desto mindre var det nu fastställt att neurosen hade gripit tillfället och använt sig av det för att komma till tals. Dora hade i detta syfte givit sig en sjukdom som hon hade läst om i uppslagsverket, och hon hade straffat sig själv för att fördjupa sig i dess sidor. Men hon var tvungen att inse att straffet rimligen inte kunde stämma med läsningen av den oskyldiga artikeln i fråga. Det måste ha påförts som resultat av en förskjutningsprocess, efter att ett annat tillfälle av mera skuldbelagd läsning hade associerats med det aktuella; och det skuldbelagda tillfället borde ligga dolt i hennes minne bakom det samtidiga oskyldiga tillfället.²⁵

Det kunde kanske fortfarande vara möjligt att upptäcka arten av de ämnen hon hade läst om vid det andra tillfället.

Vad var i så fall meningen hos detta tillstånd, i detta försök att simulera en perityphlit? Resttillståndet efter åkomsten, släpandet av ett ben, stämde inte alls med perityphlit. Det borde tvivelsutan stämma in bättre med den hemliga och förmodade sexuella meningen i den kliniska bilden; och om den klarades, skulle den i sin tur kunna kasta ljus över den mening vi var på jakt efter. Jag letade efter en metod för att kunna närma mig denna gåta. Tidsperioder hade omnämnts i drömmen; och tid är förvisso aldrig något likgiltigt i biologiska skeenden. Jag frågade därför Dora när denna attack av appendicit hade ägt rum; om den hade kommit före eller efter scenen vid sjön. Varje svårighet löstes med en gång av hennes distinkta svar: 'Nio månader senare.' Tidsperioden är tillräckligt karakteristisk. Den föregivna attacken av appendicit hade således gjort det möjligt för patienten att, utifrån hennes begränsade repertoar (smärtorna och menstruationen), realisera en förlossningsfantasi²⁶ Dora var naturligtvis medveten om betydelsen av denna tidsperiod, och kunde inte bestrida möjligheten av att hon vid det aktuella tillfället hade läst om havandeskap och förlossning i uppslagsverket. Men vad var det för något med hennes släpande av benet efter sig? Jag kunde nu riskera en gissning. Det är på detta sätt folk går, när de har vrickat en fot. Så hon hade gjort ett 'felsteg': vilket förvisso var sant om hon skulle föda barn nio månader efter scenen vid sjön. Men det fanns ytterligare ett krav på uppfyllelse som jag måste insistera på.

Jag är övertygad om att ett symptom av detta slag endast kan uppkomma där det finns en infantil prototyp. Hela min hittillsvarande erfarenhet har lett mig till att hålla fast vid ståndpunkten att

---

²⁵ Detta är ett rätt så typiskt exempel på det sätt varpå symptom uppstår ur retningsorsaker som synes vara helt utan förbindelse med sexualiteten.

²⁶ Jag har redan påpekat att merparten av hysteriska symptom, när de har utvecklats till fulla, representerar en tänkt situation från sexual-livet - såsom scener från sexuellt samlag, graviditet, förlossning, etc.

hågkomster som härstammar från intryck från senare år, inte äger den erforderliga tyngd som krävs för att de ska etablera sig som symptom. Jag vågade knappt hoppas att Dora skulle förse mig med det material som jag behövde från hennes barndom, ty faktum är att jag ännu inte är i stånd att fastställa den allmänna giltigheten av denna regel, hur mycket jag än önskade att kunna göra det. Jo, sa Dora, en gång när hon var barn hade hon vrickat samma fot; hon hade halkat när hon gick nedför en trappa i B-. Foten - och det var just samma fot som hon efteråt hade släpat efter sig - hade svällt upp och fick lindas och hon var tvungen att ligga till sängs några veckor. Detta var kort innan hennes nervösa astma hade börjat i åtta års åldern.

Vad som närmast skulle göras var att ta vår kunskap om existensen av denna fantasi med i beräkningen: 'Om det är så att du förlöstes nio månader efter scenen vid sjön, och att du än i dag släpar runt på konsekvenserna av ditt felsteg, då innebär det att du i ditt omedvetna har ångrat utgången av scenen. Det vill säga att du i dina omedvetna tankar har gjort en revision av den. Det antagande som ligger under din fantasi om förlossning är att det hände något vid det tillfället²⁷, att du upplevde något vid detta tillfälle och genomgick allt det som du faktiskt var nödgad att inhämta senare från uppslagsverket. Så du ser att din kärlek till herr K.. slutade inte i och med scenen, utan

---

²⁷ Defloreringsfantasin ses alltså nu ha en anknytning till herr K., och vi börjar fatta varför denna del av drömmen innehåller material hämtat från scenen vid sjön - avvisandet, två och en halv timme, skogen, inbjudan till L-.

den har (vilket har framhållits) bestått till denna dag - fastän det är sant att du är omedveten om det.' - Och Dora bestred inte längre detta faktum²⁸.

Arbetet med att klarlägga den andra drömmen hade hittills tagit två timmar. När jag vid slutet av den andra sessionen hade uttryckt min belåtenhet med resultatet, sa Dora i ringaktande ton: 'Vadå, har det blivit så värst märkvärdigt?' Dessa ord förberedde mig för uppkomsten av nya avslöjanden.

Hon började tredje sessionen med dessa ord: 'Vet du att jag är här för sista gången idag?' - 'Hur skulle jag kunna veta det när du inte har sagt något om det till mig?' - 'Jo, jag bestämde mig för att ställa upp fram till nyår.²⁹ Men jag vill inte vänta längre än tills dess med att bli botad.' - 'Du vet att du har rätt att avsluta behandlingen när som helst. Men idag ska vi fortsätta vårt arbete. När tog du detta beslut?' - 'För fjorton dagar sedan tror jag.' - 'Det låter som en tjänsteflicka eller en barnpiga - fjorton dagars uppsägning.' - 'Det fanns en barnpiga som sa upp sig hos familjen K.. då jag

---

²⁸ Jag kan här tillägga några kompletterande tolkningar till de som redan har gjorts: 'Madonnan' var tydligen Dora själv; för det första på grund av den 'beundrare' som hade skickat henne bilderna från början, för det andra för att hon hade vunnit herr K.s kärlek främst genom den moderlig-het som hon hade visat mot hans barn, och slutligen för att hon hade ett barn fast hon fortfarande bara var flicka (detta var en direkt anspelning på för-lossningsfan-tasin). Dessutom är 'Madon-na'-begreppet en omtyckt mot-idé i tankarna hos flickor som känner sig be-svärade av anklagelser för sexuell skuld, - som fallet var med Dora. En första misstanke om detta samband fick jag när jag arbetade som läkare vid uni-versitetets psykiat-riska klinik. Jag träffade där på ett fall av konfusionell psykos med hallucinatio-ner, där anfallet, som hade ett mycket snabbt förlopp, visade sig vara en reaktion på en förebräelse som patienten hade fått motta från sin fästman. - Om analysen hade fortsatt, skulle Doras moderliga längtan efter ett barn troligen ha avslöjats som ett dunkelt fast kraftfullt motiv till hennes beteende. - De många frågor som hon hade ställt på sistone tycks vara härlednin-gar från frågor som drevs av den sexuella nyfikenhet som hon hade försökt tillfreds-ställa genom upp-slagsverket. De ämnen som hon hade läst om, var antagligen havandeskap, för-lossning, jung-frudom, och så vidare. - När Dora berättade drömmen glömde hon en av de frågor som borde sättas in i den andra situatio-nen i drömmen. Denna fråga måste vara: 'Bor herr - här? eller 'Var bor herr - ?' Det måste finnas en orsak till att hon glömde denna till synes oskyldiga fråga, särskilt då hon inte behövde före in den i drömmen överhuvudtaget. Det föreföll mig som att denna orsak fanns i själva hennes efternamn, som också syftade på ett objekt och även på mer än ett slags objekt, och det kunde därför anses vara ett 'tveydigt' ord. Oturligt nog kan jag inte tala om ordet och visa hur väl lämpat det var till att indikera något 'tveydigt' och 'opassande'. Denna tolkning fick stöd i upptäckten av en liknande ordlek i en annan del av drömmen, där materialet hämtades från Doras redogörelse för sin fasters död ('de har redan gått till kyrko-gården') och där det fanns en liknande ordlek på hennes fasters namn. Dessa opas-sande ord tycktes peka mot en annan och muntlig information-skälla, eftersom upp-slagsverket inte innehöll dem. Jag skulle inte bli över-raskad om jag fick höra att denna källa var självaste fru K., Doras belackare. Hon skulle annars ha varit den enda person Dora storsint nog sparade, medan hon för-följde de övriga med en nästan ondsint hämnd-girig-het. Bakom denna nästan oändliga serie av förskjut-ningar som således kommer i dagen, blev det möjligt att urskilja inverkan av en enskild ensam faktor - Doras djuptliggande homosexuella kärlek till fru K.

²⁹ Det var den sista december.

besökte dem den där gången i L-, vid sjön.' - Verkligen? Du har aldrig sagt något om henne, berätta.'

'Jo, det fanns en ung flicka i huset, hon var barnens guvernant; och hon betedde sig mycket egendomligt mot herr K.. Hon sa aldrig god morgon till honom, svarade aldrig på hans anmärkningar, gav honom aldrig något på bordet som han bad om, behandlade honom kort sagt som luft. Han var för den sakens skull knappast hövligare mot henne. En dag eller två innan scenen vid sjön ägde rum tog flickan mig avsides och sa att hon ville berätta någonting för mig. Hon sa då att herr K.. hade gjort närmanden mot henne en gång då hans hustru var borta i flera veckor; han hade uppvaktat henne häftigt och vädjade till henne att ge efter för hans krav, han sa att han inte fick något från sin hustru, och så vidare.' - 'Jaså, det var samma ord som han använde senare, då han friade till dig och du gav honom en örfil'.

'Ja, hon hade givit efter för honom, men efter en kort tid slutade han bry sig om henne, och efter detta hatade hon honom.' - 'Och denna guvernant hade sagt upp sig?' - 'Nej, hon avsåg att säga upp sig. Hon berättade att så fort som hon kände att hon hade övergivits berättade hon för sina föräldrar vad som hade hänt. De var respektabla människor som bodde någonstans i Tyskland. Hennes föräldrar sa att hon omedelbart skulle lämna huset; och när hon inte gjorde det, skrev de till henne och sa att de inte ville ha något med henne att göra, och att hon aldrig fick komma hem igen.' - 'Och varför hade hon inte givit sig av?' - 'Hon sa att hon ville vänta ett litet slag till för att se om det inte skulle bli en förändring med herr K.. Hon stod inte ut att leva på detta sätt, sa hon, och om det inte blev någon förändring skulle hon säga upp sig och lämna stället.' - 'Hon fick inte ett barn som resultat av äventyret?' - 'Nej.'

Här kom alltså (och det helt i överensstämmelserna med reglerna) ett stycke informationsmaterial i dagen mitt inne i analysen, och hjälpte till med att lösa problem som hade uppkommit tidigare. Jag kunde nu säga till Dora: 'Nu vet jag motivet till den örfil som du gav herr K.. som svar på hans frieri. Det var inte för att du blev kränkt av hans förslag; du drevs av svartsjuka och hämndbegär. Då guvernanten berättade sin historia för dig kunde du fortfarande använda dig av din förmåga att skjuta allt det åt sidan som inte överensstämde med dina känslor. Men i det ögonblick som herr K.. använde dessa ord. "Jag har inget utbyte av min hustru" - vilket var samma ord som han hade sagt till guvernanten - väcktes nya känslor inom dig som rubbade din balans. "Vågar han", sa du

dig, "behandla mig som en guvernant, som en tjänsteflicka?" Sårad stolthet ovanpå svartsjukan jämte förnuftets medvetna motiv - det blev för mycket.³⁰

Låt mig, för att bevisa hur djupt du berördes av guvernantens historia, rikta din uppmärksamhet mot de upprepade tillfällena då du har identifierat dig med henne, både i dina drömmar och i ditt uppträdande. Du berättade för dina föräldrar vad som hade hänt - ett faktum vi hittills inte har kunnat förklara - precis som guvernanten skrev och berättade för sina föräldrar. Du ger mig två veckors uppsägning, just som en guvernant. Brevet i drömmen som gav dig tillstånd att komma hem, är en motsvarighet till det brev guvernanten fick från sina föräldrar, där hon förbjöds detta.'

'Ett par dagar efter det att jag hade farit sände han mig ett vykort.³¹ 'Ja, men då det därefter inte kom någonting ytterligare gav du dina hämndkänslor fritt spelrum. Jag kan även föreställa mig att du på den tiden fortfarande var i stånd att finna utrymme för en bidragande intention, och trodde att din anklagelse kunde vara ett medel att tvinga honom resa till den ort där ni bodde. - 'Vilket han först erbjöd sig att göra,' insköt Dora. - 'På så sätt skulle din längtan efter honom ha stillats' - 'och han kunde ha gottgjort dig som du önskade.'

'Vilken gottgörelse?'

'Faktum är att jag börjar tro att du tog affären med herr K.. mycket mera allvarligt än du har varit benägen att medge så här långt. Talade inte paret K.. ofta om att skilja sig?' 'Jo visst. Först ville inte hon, på grund av barnen. Och nu när hon vill, då vill inte han.'

'Kan du inte ha tänkt att han önskade skilsmässa från sin fru för att kunna gifta sig med dig? Och att han inte nu längre vill det eftersom han inte har någon att ersätta henne med? Det är sant att du för två år sedan var mycket ung. Men du har själv berättat att din moder förlovade sig som sjuttonårig och därefter väntade två år på sin make. En dotter använder vanligen sin moders kärlekshistoria som modell. Så du ville också vänta på honom, och du antog att han bara väntade på att du skulle bli gammal nog att bli hans hustru.³² Jag kan tänka mig att detta i dina ögon var en

---

³⁰ Det är kanske inte helt likgiltigt att Dora kan ha hört sin fader rikta samma klagomål mot sin hustru, såsom jag ju själv hörde det ur hans egen mun. Hon var till fullo insatt i dess innebörd.

³¹ Här är kontaktpunkten med maskinisten, som gömde sig bakom Doras egen skepnad i drömmens första situation.

³² Temat med att vänta till målet har nåtts uppträder i innehållet i drömmens första situation. I denna fantasi om att vänta på en fästman känner jag igen en del från tredje komponenten i situationen. Jag har redan anspelat på förekomst-en av detta tredje inslag.

fullkomligt seriös planering för framtiden. Du har inte ens rätt att påstå att det skulle vara otänkbart för herr K.. att ha en sådan intention; du har berättat tillräckligt om honom som direkt pekar på att han skulle ha en sådan intention.³³ Hans beteende i L- motsäger inte heller denna åsikt. När allt kommer omkring lät du honom inte tala färdigt och vet alltså inte vad han hade tänkt säga dig. Din faders relation till fru K.. säkerställde - och det var antagligen bara av den anledningen som du så länge gav dem ditt stöd - att det gick att få hennes medgivande till en skilsmässa; och från din fader kan du få vad du vill. Hade din frestelse i L- fått en annan utgång, hade det varit den enda möjliga lösningen för alla berörda.

Jag tror det är därför som du så djupt ångrade det faktiska förloppet och rättade till det i den fantasi som dök upp i form av en appendicit. Det måste ha varit en bitter besvikelse när effekten av dina anklagelser mot herr K.. inte blev att han förnyade sitt frieri, utan i stället svarade med förnekande och förtal. Du håller väl med om att ingenting gör dig så arg som att man tror att du gillade scenen vid sjön. Nu vet jag - och det är detta som du inte vill påminnas om - att du blev glad över att herr K.s frieri var allvarligt, och att han inte tänkte ge sig förrän du hade gift dig med honom.'

Dora hade lyssnat på mig utan några av sina vanliga invändningar. Hon verkade rörd; hon sa adjö med mycken värme, önskade mig Gott Nytt År, och - kom inte mer. Hennes fader som besökte mig ett par gånger efteråt försäkrade mig att hon skulle komma tillbaka, och sa att det var lätt att se att hon var ivrig efter att fortsätta behandlingen. Men det måste medges att Doras fader aldrig var helt rak. Han hade givit behandlingen sitt stöd så länge han hoppades på att jag kunde 'prata bort' Dora från tron att det fanns mera än vänskap mellan honom och fru K.. Hans intresse bleknade när han fick klart för sig att det inte var min intention att åstadkomma detta resultat. Jag visste att Dora inte skulle komma tillbaka. Hennes oväntade avhopp just när mina förhoppningar om en framgångsrik avslutning på behandlingen var som högst, så att hon omintetgjorde dessa förhoppningar - var en omisskännlig hämndeakt från hennes sida. Hennes självbestraffningssyfte gynnades också av denna handling. Ingen som, liksom jag, frammanar de mest elaka av dessa halvilda demoner som bor i människans bröst, och försöker brottas med dem, kan räkna med att komma oskadd från kampen.

Kunde jag kanske ha haft flickan kvar i behandling om jag själv hade spelat en roll, om jag hade överdrivit hur mycket det betydde för mig att hon stannade, och hade visat ett varmt personligt intresse för henne - en inriktning som även i beaktande av min ställning som hennes läkare skulle ha varit liktydig med att förse henne med ett substitut för den tillgivenhet hon längtade efter? Jag vet

---

³³ Det fanns särskilt ett tal som han hade hållit när han gav Dora ett brev i julklapp sista året de bägge bodde i B-.

inte det. Eftersom en viss del av de faktorer man möter i form av motstånd hos varje fall förblir okänd, så har jag alltid undvikit att spela en roll och nöjt mig med att utöva psykologins mera ödmjuka konst. Trots allt teoretiskt intresse och trots all strävan efter att kunna hjälpa som läkare, har jag alltid haft i minnet att det måste finnas en gräns för hur långt psykologisk påverkan får användas, och jag respekterar patientens egen vilja och förståelse som en av dessa gränser.

Jag vet inte heller om herr K.. kunde ha lyckats bättre om han hade fått klart för sig att den örfil som Dora gav honom på inget sätt betydde ett slutgiltigt 'Nej' från hennes sida, utan var uttryck för den svartsjuka som nyligen hade rörts upp i henne medan hennes starkaste känslor fortfarande var på hans sida. Om han hade bortsett från detta första 'Nej', och hade fortsatt att driva sin sak med en passion som inte hade lämnat plats för tvivel, kunde resultatet mycket väl ha blivit en triumf för flickans tillgivenhet för honom, över alla hennes inre svårigheter. Men jag tror hon lika väl kunde ha provocerats till att tillfredsställa sin längtan efter hämnd på honom ännu mer fullständigt. Det är inte möjligt att räkna ut åt vilket håll avgörandet lutar i en sådan motivkonflikt: om det blir mot ett upphävande av bortträngningen eller mot dess förstärkning. Oförmåga att möta ett verkligt erotiskt krav är ett av de mest essentiella dragen vid neuros. Neurotiker domineras av oppositionen mellan realitet och fantasi. Om det som de mest längtar efter i fantasin erbjuds dem i verkligheten, flyr de ändå från det; och de hänger sig så mycket mer åt sina fantasier när de inte längre fruktar att de kan förverkligas. Icke desto mindre kan bortträngningens barriär falla inför angreppet från den våldsamma emotionella upphetsning som en verklig orsak åstadkommer; det är möjligt för

verkligheten att övervinna en neuros. Men vi har inga generella vägar till att kunna räkna ut genom vilken person eller vilken händelse en sådan bot kan effektueras³⁴.

---

³⁴ Jag vill tillägga några bemärkningar om struk-tu-ren hos denna dröm, fastän det inte är möjligt att förstå den så ingående att det medger ett försök till syntes. En framträ-dande del av drömmen får ses i hämndfantasin mot hennes fader, som ligger såsom en fasad framför resten. (Hon hade lämnat hemmet av egen vilja; hennes fader var sjuk, och sedan död ... Där-efter for hon hem; alla de andra var redan på kyrkogår-den. Hon gick till sitt rum, inte det minsta bedrö-vad, och började lugnt läsa i upp-slagsverket.) Denna del av materialet anspelar också på hennes andra hämndakt, den hon faktisk utförde, när hon lät sina föräldrar hitta ett av-skedsbrev från henne. (Det brev - från hennes moder, i dröm-men - och omnämmandet av be-gravningen av den faster som alltid hade varit hennes modell.) - Bakom denna fantasi döljer sig hennes tankar om hämnd på herr K., som hon fick utlopp för i sitt beteende mot mig. (Tjänsteflickan, inbju-dan, skogen, två och en halv timme - dessa kom alla från material i förbindelse med händelserna i L-.) Hennes hågkomst av guvernan-ten, och av dennas brevväxling med sina föräldrar, är inte i mindre grad än avskedsbrevet relaterad till det brev i drömmen som ger henne tillstånd att komma hem igen. Hennes vägran att låta sig beledsagas och hennes beslut att gå ensam kan måhända översättas till följande ord: 'Eftersom du har behandlat mig som en tjänsteflicka vill jag inte veta av dig, jag ska gå min egen väg och inte gifta mig.' - Tvärs genom dessa hämndtankar kan man på andra ställen i materialet fånga glimtar av ömma fantasier som grundar sig på den kärlek till herr K. som omedvetet fortlevde inom Dora. ('Jag skulle ha väntat på dig tills jag kunde bli din hustru' - deflo-rer-ing - förlossning.) - Slutligen ser vi inverkan av den fjärde och djupast liggande gruppen av tankar - de som hör ihop med hennes kärlek till fru K. - i det faktum att deflorerings-fan-tasin representeras från en mans synpunkt (hennes identifika-tion med sin beundrare som bodde utomlands) och i det faktum att det på två ställen finns tydliga anspel-ningar på mångty-diga utsagor ('Bor herr - här?) och till den sexual-kunskaps-källa som inte var oral (uppslagsverket). - Grymma och sadis-tiska tendenser finner tillfredsställelse i denna dröm.

IV EFTERSKRIFTER OM ÖVERFÖRINGEN

I och med arbetet med Drömtydning tyckte sig Freud ha tagit ett stort steg mot att begripa människans innersta väsen. Funktionen hos det omedvetna var stort sett klarlagd och tillvägagångssättet i behandlingen hade justerats. Detta borde ju leda till att förargliga terapeutiska misslyckanden blev en saga blott. Men icke så. Här kommer Dorafallet och introducerar en komplikation som i ett slag gör de enastående insikterna verkningslösa i praktiken. Skulle verkligen en liten hysterikers lynne kunna få så avgörande konsekvenser? Det som aktualiseras för Freud är något allmängiltigt hos människan, nämligen hennes strävan efter att behärska ett område helt, att kunna det så ingående att inget problem längre ska vara lösligt. Hela den tekniska utvecklingen drivs av denna i många stycken fåfänga dröm. Ett av de områden där det överlägsna kunnandet inte vinner på att manifesteras är just i den psykoanalytiska situationen. Där gäller i stället det som ett känt Eldridge Cleaver-citat slår fast: Det finns inte längre någon neutralitet i världen. Antingen blir man en del av problemet eller också en del av lösningen, någon medelväg existerar ej.

Överföringen kommer och sätter käppar i hjulet med sin paradox, som av Lacan beskrivs på följande sätt: Om någonting överförs i överföringen, då är det makt. En makt som endast fungerar om man inte använder sig av den.

Nu åter till Dorafallet. Som de övriga fyra stora fall Freud skrev om är detta lärorikt genom sina komplikationer. Dessutom ger Freud utförliga förklaringar, och där sådana fattas är han istället frikostig med hypoteser att testa. När Lacan en människoålder senare går igenom fallet i sin undervisning ger tidsavståndet möjlighet för ytterligare klarlägganden. Dessa två mästars granskning har här sammanställts för att visa både överensstämmelsen i grunddragen och utvecklingen i detaljerna.

Först kommer Freuds efterskrift från 1905 och sedan Lacans intervention från 1951.

Freuds efterskrift.

Det är sant att jag introducerade denna skrift som ett fragment av en analys, men läsaren har kanske upptäckt att analysen är ofullständig i mycket större utsträckning än titeln antydde för honom. Det är därför bara rimligt att jag försöker ge en förklaring till dessa utelämnningar - som inte alls är tillfälliga.

Ett antal resultat av analysen har utelämnats, antingen för att de vid tidpunkten för arbetets slutförande inte hade fastställts med tillräcklig säkerhet eller också för att de krävde ytterligare undersökning innan något allmänt påstående kunde göras om dem. På andra punkter har jag, där det föreföll tillåtet, pekat ut i vilken riktning en möjlig lösning antagligen skulle kunna ligga. I denna skrift har jag helt utelämnat en redogörelse för tekniken, som inte alls ger sig själv, men endast med dess hjälp kan de värdefulla omedvetna tankarnas rena metall extraheras ur det råmaterial som utgörs av patientens associationer. Det medför den nackdelen att läsaren inte får tillfälle att pröva det korrekta i mitt tillvägagångssätt under loppet av framställningen av fallet. Jag fann det emellertid ganska opraktiskt att samtidigt avhandla analysens teknik och den inre strukturen i ett hysterifall. Jag skulle knappast ha klarat av en sådan uppgift, och ifall jag skulle ha försökt, hade resultatet blivit närmast oläsligt. Analysens teknik kräver en alldeles egen framställning, som borde illustreras med talrika exempel hämtade från en mängd olika fall och den skulle inte kunna ta med en redogörelse om de resultat som man hade uppnått i varje enskilt fall. Jag har inte heller i denna skrift försökt dokumentera de psykologiska postulater som man ser att mina beskrivningar av mentala fenomen bygger på. Ett översiktligt försök att göra detta skulle inte åstadkomma någonting, en utförlig genomgång skulle ha blivit en bok i sig. Jag kan bara försäkra läsaren att jag har närmast mig studiet av de fenomen som uppkommer vid observation av neuroser utan att svära till något särskilt psykologiskt system, och att jag sedan fortsatte med att anpassa mina åsikter tills de föreföll lämpade att använda i en redogörelse för de fakta som hade observerats.

Jag berömmar mig inte av att ha undvikit spekulering, underlaget för mina hypoteser har samlats ihop genom en ytterst omfattande och ansträngande serie av observationer. Beslutsamheten i min inställning vad gäller det omedvetna är kanske särskilt benägen att vålla protest, ty jag behandlar omedvetna idéer, omedvetna tankegångar, och omedvetna impulser som de vore lika valida och oantastliga psykologiska data som de medvetna är. Men detta är jag säker på - att envar som ger sig på att undersöka samma område av fenomen och som använder samma metod kommer att finna sig tvungen att inta samma ståndpunkt, hur mycket det än må debatteras av filosoferna.

Vissa av mina medicinska kolleger har sett på min teori om hysteri som en rent psykologisk sådan, och har av den anledningen förklarat den ipso facto vara ur stånd att lösa ett patologiskt problem. De kommer kanske utifrån denna skrift att upptäcka att deras invändning baserades på att de orättmätigt överförde det som var karakteristiskt för tekniken till själva teorin. Det är bara den terapeutiska tekniken som är rent psykologisk, teorin missar inte på något sätt att påpeka att neuroserna har en organisk bas - fastän det är sant att den inte letar efter denna bas i någon patologisk anatomisk förändring, och att den provisoriskt ersätter begreppet organiska funktioner med de kemiska förändringar som vi kan vänta oss att finna, men som vi för närvarande är ur stånd att uppfatta. Ingen vill antagligen vara böjd att förvägra den sexuella funktionen karaktären av en organisk faktor, och det är den sexuella funktionen som jag ser som grunden för hysterin och för psykoneuroserna i allmänhet. Ingen teori om sexuallivet vill, misstänker jag, kunna undgå att anta existensen av några bestämda sexuella substanser som har en retningsseffekt.

Det är faktisk så att av alla de kliniska bilder vi möter i invärtes medicin, är det förgiftnings- och abstinensfenomen i samband med bruket av vissa kroniska gifter som närmast liknar de genuina psykoneuroserna.

Men i den föreliggande skriften har jag, ännu en gång, inte utförligt behandlat allt vad man idag kan säga om 'somatisk lämplighet', om de infantila frön till perversion, om de erogena zonerna, eller om vår predisposition för bisexualitet, jag har endast riktat uppmärksamheten mot de punkter där analysen kommer i kontakt med dessa symptoms organiska rötter. Mer än detta kan inte göras med ett enskilt fall. Och jag har samma skäl som jag redan har omnämnt till att vilja undvika en översiktlig diskussion av dessa faktorer. Här finns en rik anledning till ytterligare arbeten, baserade på studiet av ett stort antal analyser.

Icke desto mindre hade jag när jag publicerade denna skrift, ofullständig som den är, två mål i sikte. Jag ville för det första utöka min bok om drömtydning genom att visa hur en konst, som i annat fall skulle vara oanvändbar, kan vändas mot att ansvara för upptäckten av dolda och bortträngda delar av mentalt liv. (Händelsevis har tekniken för drömtydning, som liknar psykoanalysens, kommit i beaktande i tillvägagångssättet vid analysen av de två drömmar som avhandlas i skriften). För det andra ville jag öka intresset för en hel grupp av fenomen som vetenskapen fortfarande i dag är helt ovetande om på grund av att de endast kan bringas i dagen med hjälp av denna speciella metod. Jag tror inte någon kan ha haft en verklig uppfattning om komplexiteten i de psykologiska skeenden hos ett fall av hysteri - sammanställningen av de mest olika tendenser, det ömsesidiga beroendet mellan motsatta idéer, bortträngningarna och förskjutningarna, och så vidare. Den vikt som Janet

lägger vid sin 'idée fixe' som transformeras till ett symptom, räcker inte till mer än ett ytterst blekt försök till schematisering.

Dessutom är det omöjligt att undvika misstanken att när de idéer som knyts till vissa excitationer inte kan bli medvetna, då måste dessa retningar inverka på varandra på ett annat sätt, de måste ta en annan väg och manifesteras på ett annorlunda sätt än de övriga retningar som vi beskriver som 'normala' och som har knutit an till idéer vi kan bli medvetna om. När en gång saker och ting har klargjorts upp till denna punkt kvarstår inget hinder för förståelsen av en terapeutisk metod som tar bort neurotiska symptom genom att omvandla idéer av det första slaget till normala idéer.

Jag var därutöver angelägen om att visa att sexualiteten inte helt enkelt intervenerar som en *deus ex machina*, vid något enstaka tillfälle, på någon viss punkt i inverkan av den process som karakteriserar hysterin, utan att den bidrar med motivkraften för varje enskilt symptom, och för varje enskilt manifestation av ett symptom. Åkommans symptom är ingenting annat än patientens sexuella aktivitet. Ett enskilt fall blir aldrig i stånd att bevisa ett teorem så generellt som detta, men jag kan bara upprepa om och om igen - ty jag upptäcker aldrig något annat - att sexualiteten är nyckeln till problemet i psykoneuroserna och i neuroserna i allmänhet. Ingen som ringaktar nyckeln kommer någonsin att bli i stånd att öppna dörren. Jag inväntar fortfarande nya rön om undersökningar som kan göra det möjligt att motsäga detta teorem eller begränsa dess vidd. Vad jag hittills har hört av reservationer har varit uttryck för personlig motvilja eller vantro. Till dessa räcker det att svara med några ord av Charcot: 'Ça n'empêche pas d'exister.'

Det fall vars historia och behandling jag på dessa sidor har publicerat ett fragment utav, är inte heller utvalt för att kasta det rätta ljuset över värdet av psykoanalytisk behandling. Inte bara behandlingens begränsade längd (knappt tre månader), utan även en annan faktor beroende på fallets natur hindrade uppnåendet av sådana resultat som är möjliga i andra fall, där patienten och dennes anhöriga medger en förbättring som mer eller mindre närmar sig fullständig bot. Sådana tillfredsställande resultat uppnås när symptomen enbart vidmakthålls av den inre konflikten mellan de impulser som gäller sexualiteten. I ett sådant fall kan man se patientens tillstånd förbättras i samma takt som han hjälps mot en lösning av sina mentala problem genom översättning av det patogena materialet till normalt material. Händelseförloppet är helt annorlunda när symptomen har tagits i anspråk för att tjäna externa motiv, såsom hade skett med Dora under de föregående två åren. Det är överraskande, och skulle lätt kunna bli missledande, att upptäcka att patientens tillstånd inte visar någon märkbar förändring trots att påtagliga framsteg har gjorts i analysarbetet. Men i verkligheten är tingens tillstånd inte så illa som det ser ut. Det är sant att symptomen inte försvinner medan arbetet

skriker fram, men de försvinner lite senare, när banden mellan patient och läkare har lösts upp. Senareläggningen av botten eller förbättringen förorsakas faktiskt bara av läkarens egen person.

Jag måste ta ett litet steg tillbaka för att göra saken begriplig. Man kan med säkerhet säga att under psykoanalytisk behandling hejdas regelmässigt bildandet av nya symptom. Men neurosens produktiva krafter är på intet sätt utsläckta, de är upptagna av att frambringa en särskild klass av mentala strukturer, mestadels omedvetna, som kan ges namnet 'överföringar'.

Vad är överföringar? De är nya upplagor eller faksimil av impulser och fantasier som väcks till liv och görs medvetna under analysens gång, men de har den egenheten, som är karakteristisk för deras art, att de sätter in läkarens person i stället för en tidigare person. För att uttrycka det på ett annat sätt: en hel serie av psykologiska erfarenheter återupplevs, inte som hörande till det förgångna, utan som tillämpbara på läkarens person i nuet.

Några av dessa överföringar har ett innehåll som inte skiljer ut dem från deras förlagor på något som helst annat sätt än genom substitutionen. Dessa är då - för att fortsätta med samma metafor - endast nya avtryck eller upplagor. Andra är mera klurigt konstruerade, deras innehåll har underkastats en modererande inverkan - en sublimering, som jag kallar det - och de kan till och med bli medvetna, genom att finurligt utnyttja någon verklig egenhet hos läkarens person eller omständigheterna och knyta an till denna. Dessa överföringar kommer då inte längre att vara nya avtryck, utan reviderade upplagor.

Om man fördjupar sig i den psykoanalytiska teorin blir det uppenbart att överföring är oundgängligen nödvändig. Praktisk erfarenhet visar i alla händelser kategoriskt att det inte finns något medel att undkomma den, och att denna senaste skapelse av sjukdomen måste bekämpas liksom alla de tidigare. Detta råkar emellertid vara den allra svåraste delen av uppgiften. Det är lätt att lära sig hur man tyder drömmar, att från patientens associationer extrahera hans omedvetna tankar och minnen, och att utöva en liknande förklarande skicklighet, till detta kommer patienten alltid att bidra med texten. Överföringen är det enda vars närvaro måste upptäckas nästan utan någon hjälp och endast med mycket små tecken att gå efter, samtidigt som man måste undvika att intervensera på måfå. Hur som helst kommer man inte undan överföringen, eftersom den används i upprättandet av alla de hinder som gör materialet oåtkomligt för behandling, och eftersom det först är sedan överföringen har upplösts som en patient kan nå fram till en känsla av övertygelse om hållbarheten i de sammanhang som har framställts under analysen.

Vissa människor kan vara benägna att betrakta det som en allvarlig invändning mot en metod som ändå är bekymmersam nog, att den i sig själv skulle mångfaldiga läkarens arbete genom att tillskapa ett nytt slag av mentala produkter. De kan även vara frestade att från förekomsten av överföringar härleda att patienten kan skadas av analytisk behandling.

Bägge dessa antaganden är fel. Läkarens arbete mångfaldigas inte av överföringen, det behöver inte göra någon skillnad för honom huruvida han ska övervinna en viss impuls hos patienten satt i förbindelse med honom själv eller med någon annan. Inte heller påtvingar behandlingen, i överföringens skepnad, patienten någon som helst ny uppgift som han inte annars skulle lösa. Det är sant att neuroser kan botas i institutioner som utesluter den psykoanalytiska behandlingen, att hysteri kan sägas att botas, inte av behandlingen, utan av läkaren, och att det vanligen finns ett slags blint beroende och ett bestående band mellan patienten och den läkare som avlägsnar hans symptom genom hypnotisk suggestion, men den vetenskapliga förklaringen på dessa fakta måste sökas i förekomsten av 'överföringar' som vanligen av patienter riktas mot deras läkare. Psykoanalytisk behandling skapar inte överföringar, den bringar dem bara i dagen, liksom många andra dolda psykiska faktorer. Den enda skillnaden är denna - spontant kommer en patient endast att väcka tillgivna och vänliga överföringar som hjälp mot sitt tillfrisknande, om dessa inte kan väckas, känner patienten att läkaren är 'antipatisk' mot honom, och bryter med honom så fort som möjligt och utan att ha blivit påverkad av honom. I psykoanalysen, å andra sidan, väcks alla patientens tendenser, inklusive de fientliga, eftersom spelet av olika motiv är annorlunda, de tas sedan i anspråk för analysens syften genom att göras medvetna, och på så sätt omintetgörs hela tiden överföringen. Överföringen som förefaller vara utsedd att vara det största hindret för psykoanalys, blir dess mest kraftfulla medarbetare, om dess närvaro kan upptäckas fortlöpande och belysas för patienten³⁵.

Jag har nödgats tala om överföring, ty det är bara medelst denna faktor jag kan klargöra egenheterna i Doras analys. Dess stora förtjänst, nämligen dess ovanliga klarhet som gjorde att den föreföll så lämplig som en första inledande publikation, är nära knuten till dess stora brist, som ledde till att den avslutades i förtid. Jag lyckades inte bemästra överföringen i tid. Tack vare den beredvillighet varmed Dora ställde en del av det patogena materialet till mitt förfogande under behandlingen, försummade jag försiktighetsåtgärden att se upp för de första tecknen på överföring, som låg i beredskap i samband med en annan del av samma material - en del som jag var okunnig

---

³⁵ (Fotnot infogad 1923) En fortsättning på dessa anmärkningar om överföring kan hämtas i min tekniska skrift om överförings-kärlek (1915a).

om. I början var det tydligt att jag ersatte hennes fader i hennes föreställning, vilket inte var osannolikt med tanke på ålderskillnaden oss emellan. Medvetet jämförde hon mig också jämt med honom, och försökte ängsligt försäkra sig om att jag var ärlig mot henne, ty hennes fader 'föredrog alltid diskretion och indirekta sätt'. Men när den första drömmen kom, där hon gav sig själv varningen att det var bäst att lämna behandlingen just som hon tidigare hade lämnat herr K...s hus, borde jag själv ha lyssnat till varningen. Jag borde ha sagt till henne 'Nu är det från herr K... du har överfört något till mig. Har du märkt någonting som får dig att misstänka mig för samma onda intentioner (i öppen eller sublimerad form) som herr K...? Eller har du slagits av någonting beträffande mig eller fått veta någonting om mig som har fångat din fantasi, såsom det tidigare hände med herr K...?' Hennes uppmärksamhet hade då vänts mot någon detalj i våra mellanhavanden, eller hos min person eller omständigheterna, bakom vilken det dolde sig något analogt fast omåttligt mycket viktigare med anknytning till herr K... Och när denna överföring hade klarats upp skulle analysen få tillgång till nya minnen, som troligen gällde aktuella händelser. Men jag var döv för denna första varningssignal, jag trodde jag hade rikligt med tid på mig, eftersom ingen ytterligare överföringsscen utvecklades och analysens material ännu inte hade sinat.

På så sätt tog överföringen mig med överraskning, och på grund av denna okända kvantitet hos mig som påminde Dora om herr K... hämnades hon på mig såsom hon önskade att hämnas på honom, och övergav mig som hon trodde sig ha blivit bedragen och övergiven av honom. Således agerade hon ut en viktig del av sina minnen och fantasier istället för att återkomma till dem i behandlingen. Vad denna okända kvantitet var kan jag av naturliga skäl inte säga. Jag misstänker att det har att göra med pengar, eller med svartsjuka mot en annan patient som hade upprätthållit förbindelser med min familj efter sitt tillfrisknande. När det är möjligt att arbeta in överföringar i analysen i ett tidigt skede, fördröjs och grumlas analysförloppet, men dess fortbestånd är bättre skyddat mot plötslig och överväldigande motstånd.

I Doras andra dröm finns flera tydliga anspelningar på överföring. När hon berättade drömmen för mig var jag fortfarande ovetande om (och upptäckte det först två dagar senare) att vi bara hade två timmars ytterligare arbete framför oss. Detta var samma tidsrymd som hon hade tillbringat framför den sextinska madonnan och som hon (efter att ha gjort en rättelse och satt 'två timmar' istället för 'två och en halv timme') hade fattat som längden på den promenad hon inte gjorde runt sjön. Strävandet och väntandet i drömmen, som relaterade till den unga mannen i Tyskland, och som hade sitt ursprung i hennes väntan på att herr K... kunde gifta sig med henne, hade uttryckts i överföringen några få dagar innan. Hon hade tyckt att behandlingen var för långvarig för henne, hon skulle aldrig ha tålmod att vänta så länge. Och ändå hade hon de första veckorna haft omdöme

nog att lyssna utan att komma med några invändningar när jag informerade henne om att hennes fullständiga tillfrisknande kanske skulle kräva ett år. Hennes vägran i drömmen att låta sig ledsagas, hennes preferens att gå ensam, härstammade också från hennes besök i gallerierna i Dresden, och jag skulle själv utsättas för dem på den angivna dagen. Vad de innebar var utan tvivel: 'Alla män är så avskyvärda att jag föredrar att inte gifta mig. Detta är min hämnd'³⁶.

Om grymma impulser och hämndgiriga motiv, som redan används i patientens vanliga liv för att vidmakthålla hennes symptom, överförs till läkaren under behandlingen, innan han har fått tid att lösgöra dem från sig själv genom att spåra dem tillbaka till deras källor, då kan man inte undra sig över att patientens tillstånd är opåverkat av hans terapeutiska ansträngningar. Ty hur kunde patienten ta en mera verksam hämnd än genom att med sin egen person demonstrera läkarens hjälplöshet och oförmåga? Jag är ändå inte böjd att sätta ett allt för lågt värde på de terapeutiska resultaten av en även så fragmentarisk behandling som Doras.

Först femton månader efter det att fallet var klart och denna skrift färdigställd nåddes jag av nyheter om min patients tillstånd och effekten av behandlingen. En dag som inte var helt utan betydelse, den första april (tider och datum var, som vi vet, aldrig utan betydelse för henne) kom Dora och hälsade på mig igen för att avsluta sin historia och ännu en gång be om hjälp. En blick på hennes ansikte sa mig emellertid att hon inte var ärlig beträffande sitt uppsåt. Fyra till fem veckor efter avslutningen av behandlingen hade hon varit 'aldeles förvirrad', som hon uttryckte sig. Därefter hade det blivit en stor förbättring, hennes anfall blev mera sällsynta och hennes humör blev bättre. I maj samma år hade ett av herr K...s barn (det hade alltid varit bräckligt) avlidit. Med deras förlust som förevändning besökte hon dem för att kondolera, och de tog emot henne som om ingenting hade hänt de sista tre åren. Hon klarade upp sin relation till dem, hon hämnades på dem, och hon förde

---

³⁶ Ju längre tidsintervall som skiljer mig från avslutningen av denna analys, ju mera troligt före-kommer det mig att felet i min teknik ligger i denna utelämning: Jag missade att i tid upptäcka och informera patienten om att hennes homosexuella (gynae-cophila) kärlek till fru K. var den starkaste omedvetna strömmen i hennes mentala liv. Jag borde ha gissat att huvudkällan till hennes kunskaper om sexuella ämnen endast kunde vara fru K. - samma person som senare anklagade henne för att vara intresserad av just dessa ämnen. Det att hon visste allt om sådana saker, och det att hon samtidigt låtsades inte veta varifrån hennes kunskap kom var verkligen för påfallande. Jag borde ha givit mig i kast med denna gåta och letat efter motivet till ett så extraordinärt stycke bortträngning. Om jag hade gjort så, skulle den andra drömmen ha givit mig svaret. Det sko-ningslösa kravet på hämnd som uttrycks i denna dröm var mera lämpad än något annat att för envar dölja vilken känslö-ström som rann tvärt emot den - den storsinhet varmed hon för alla dolde att det var denna vän som själv hade uppenbarat för henne den kunskap som senare kom att ligga till grund för anklagelserna mot henne. Innan jag lärde mig vikten av de homosexuella känslöströmmarna hos psykone-urotiker, kom jag ofta till ett stillestånd i be-handlingen av mina fall och hamnade i komplett förvirring.

sin sak till en tillfredsställande avslutning. Till hustrun sa hon: 'Jag vet att du har en affär med min fader', och den andra förnekade det inte. Hon fick maken att tillstå scenen vid sjön, som han hade bestritt, och tog nyheten om sin upprättelse med hem till sin fader. Sedan dess har hon inte återupptagit sina förbindelser med familjen.

Därefter mådde hon ganska bra till mitten av oktober, då hon fick ett nytt anfall av afoni som fortgick i sex veckor. Jag blev överraskad över denna nyhet, och när jag frågade henne om det fanns någon utlösande orsak sa hon att attacken kom efter en kraftig skrämsel. Hon hade sett någon bli överkörd av en vagn. Till slut framkom det att olyckshändelsen hade drabbat ingen mindre än självaste herr K... Hon hade råkat på honom på gatan en dag, de möttes på en rätt så trafikerad plats, han stannade framför henne nästan lite förvirrad, och i sin tankspriddhet hade han utsatt sig för att bli påkörd av en vagn³⁷. Emellertid hade hon kunnat försäkra sig om att han undkom utan svårare skador. Hon kunde fortfarande känna lättare upprördhet när hon hörde någon tala om sin faders affär med fru K..., men förövrigt brydde hon sig inte längre om saken. Hon var upptagen av sitt arbete och hade inga tankar på att gifta sig.

Hon fortsatte med att berätta för mig att hon kom för att få hjälp med anledning av en högersidig facialisneuralgi, som plågade henne dag och natt. 'Hur länge har det pågått?' 'Exakt fjorton dagar.'³⁸ Jag kunde inte låta bli att le, ty jag kunde visa henne att exakt fjorton dagar tidigare hade hon läst en nyhet beträffande mig i tidningen (Detta var i 1902). Och hon bekräftade detta.

Hennes påstådda facialisneuralgi var alltså en självbestraffning - ånger över att en gång ha givit herr K... en örfil, och över att hon överförde sina hämndkänslor på mig. Jag vet inte vilket slags hjälp hon förväntade sig från mig, men jag lovade att förlåta henne för att hon hade berövat mig tillfredsställelsen av att förse henne med en mycket mera radikal bot för hennes besvär.

Flera år har gått sedan hennes besök. Under tiden har flickan gift sig, och - om inte alla tecken vilseleder mig - hon har verkligen äktat den unga man som kom in i hennes associationer i början av analysen av den andra drömmen. Liksom den första drömmen representerade hennes flykt från den man hon älskade tillbaka till sin fader - det vill säga, hennes flykt från livet in i sjukdomen - så

---

³⁷ Här har vi ett intressant bidrag till problemet med indirekta suicidförsök som jag har diskuterat i min *Vardagslivets psykopatologi* (1905b).

³⁸ Se analysen av den andra drömmen beträffande betydelsen av denna tidsperiod jämte dess relation till hämndtemat.

tillkännager den andra drömmen att hon är på väg att bryta sig loss från sin fader och att hon igen tas i anspråk av livets realiteter.

Här slutar Freuds efterskrift.

Nästan femtio år efter Freuds redogörelse för Doras analys håller Lacan under ett läsår seminarier över Freuds fallbeskrivning. Det sker i hans undervisning inom Paris psykoanalytiska förening. Detta års seminarier är ännu inte publicerade, utan Jacques Alain Millers redigering av Lacans seminarier börjar med serien från 1953 över Freuds tekniska skrifter. I Lacans bok *Écrits* från 1966 finns dock ett föredrag daterat år 1951. Det hölls vid en 'Kongress för psykoanalytiker inom det romanska språkområdet' och heter 'Intervention beträffande överföringen'. I början av föredraget kan Lacan förefalla irriterad, men man bör då veta att det tidigare i kongressen har visat sig att man inte längre förknippar begreppet överföring med Freuds rön, utan med olika gestaltteoretiska resonemang. Överföringen är nämligen ett obehagligt faktum som har en benägenhet att falla i glömska och där förbli, fastän det innebär en sådan stymning av psykoanalys och psykoterapi, att dessa tenderar att bli ytliga och mycket långa. Eller avbrytas i förtid som i Doras fall.

Nu till Lacan.

.....Beträffande den psykoanalytiska erfarenheten, så bör man förstå att den helt och hållet utspelar sig i denna relation utav subjekt till subjekt, och det betonas därmed att den behåller en dimension som inte kan reduceras till någon som helst psykologi, uppfattat såsom en objektivering av vissa egenheter hos individen.

I en psykoanalys konstitueras faktiskt subjektet, i egentlig mening, av en diskurs där enkom psykoanalytikerns närvaro, innan varje intervention, medför dialogens dimension.

Vilken lättsinnighet, ja även inkoherens, som konventionerna beträffande regeln än kommer att ålägga principen för denna diskurs, så är det tydligt att det blott rör sig om hydrauliska konstgrepp i syfte att tillförsäkra ett överskridande av vissa hinder, och att förloppet härvidlag står i överensstämmelse med lagarna för en gravitation som är speciell för denna diskurs och som kallas sanningen. Det där är faktiskt namnet på den ideala rörelse som diskursen för in i verkligheten. Kort sagt,

psykoanalysen är en dialektisk erfarenhet, och detta faktum bör man ha i bakhuvudet när man tar upp frågan om överföringens natur.

När jag nu fortsätter min inlaga i den riktningen har jag ingen annan plan än att medelst ett exempel visa vilket slag av slutsatser man skulle kunna komma fram till. Men jag ska först tillåta mig några anmärkningar som förefaller mig nödvändiga med anledning av den befintliga inriktningen av våra ansträngningar beträffande en teoretisk bearbetning, och som dessutom angår de skyldigheter som vi åläggs av det historiska skede vi genomlever, och inte i mindre grad av den tradition vi har att ta vara på.

Om det faktum att vi ser psykoanalysen såsom en dialektik nu ska presenteras såsom en egenhet i vår reflektion, kan man då inte i detta skönja en viss missuppfattning av något omedelbart givet, nämligen det att man i vanlig mening i psykoanalysen endast använder ord, - och kan man då inte i den särskilda uppmärksamhet som i den psykologiska åtgärden ägnas beteendets stumma drag se en preferens hos analytikern för en uppfattning där subjektet endast är ett objekt? Vilken grad av missuppfattning det än rör sig om, så bör vi undersöka den i enlighet med de metoder som vi brukar tillämpa i dylika fall.

Man vet att jag håller det för troligt att i det ögonblick psykologin och med den alla humanvetenskaperna, vare sig de vill det eller ej, till och med mot deras vetande, medelst de begrepp som psykoanalysen tillhandahåller, har undergått en djup förändring i sitt synsätt, då kommer det hos psykoanalytikerna att visa sig att en motsatt rörelse äger rum, en som jag vill uttrycka på följande sätt.

Om Freud har åtagit sig att - i motsats till Hesiodos för vem sjukdomarna, som är utskickade av Zeus, fortskrider i tystnad -visa oss att det finns sjukdomar som talar och han har fått oss att förstå sanningen i det som de säger, - så tycks det vara så att denna sanning, i den mån dess relation till ett historiskt ögonblick och till en kris i institutionerna blir klarare för oss, ingjuter en stigande skräck hos de praktiker som vidareför hans teknik.

Vi ser dem då, i allahanda skepnader som sträcker sig från pietism till de mest vulgära effektivitetsidealen och på sin väg passera hela spektret av naturalistiska ansatser, ta sin tillflykt till makten hos en psykologism som, genom att förtingliga den mänskliga varelsen, begår sådana missgärningar att jämfört med dem blir läkarvetenskapens rena bagateller.

Ty just på grund av kraften i de drivkrafter som psykoanalysen ådagalägger, så är det ingenting mindre än en ny typ av alienation hos människan som förverkligas, lika mycket genom bemödanden

hos en kollektiv tro, som genom selektionseffekten hos tekniker som kommer att få samma fulla formande effekt som man ser hos riterna: kort sagt en *homo psychologicus* som jag vill varna för.

Jag ställer av denna anledning frågan om vi ska låta oss fascineras det enastående hos denna varelse eller om det inte är så att vi genom att ånyo begrunda Freuds verk kan återfinna den autentiska innebörden av hans initiativ eller medlen för att behålla dess förlösande kraft.

Om det behövs ska jag här förtydliga att dessa frågeställningar inte syftar på ett arbete som det av vår vän Lagache: försiktighet i metoden, noggrannhet i processen, öppning i konklusionerna, allt detta är för oss exempel på det avstånd som består mellan vår praxis och psykologin. Jag ska grunda min demonstration på Dorafallet, som, beträffande den då nya erfarenheten av överföringen, är det första fall där Freud inser att analytikern har sin del häri.

Det är påfallande att ingen hittills har framhållit att Dorafallet av Freud framläggs i form av en serie dialektiska omkastningar. Det rör sig här inte om ett konstgrepp i anordnandet av ett material om vars framställning Freud bestämt säger att den är lämnad åt patientens godtycke. Det handlar om en skandering av strukturer vari sanningen för subjektet omvandlas, och det är något som inte bara berör subjektets förståelse av sakerna, utan själva dess position såsom subjekt vilket även dess "objekt" blir en funktion av. Det betyder att framställningskonceptet är *identiskt* med subjektets framsteg, det vill säga med kurens realitet.

Faktum är att det är första gången som Freud framlägger teorin om det hinder varpå analysen kom att stranda, med termen *överföring*. Bara det ger åtminstone ett värde åt en återgång till källorna för den undersökning som vi ska företa av de dialektiska relationer som ledde till lösningen. På så sätt ska vi försöka att i *termer av ren dialektik definiera den överföring* som man kallar negativ hos subjektet såsom inblandningen av den analytiker som tolkar den så.

Vi måste likväl gå genom alla de faser som ledde till detta skede, liksom vi måste lyfta fram det ur de problematiska antecipationer, som i fallbeskrivningen visar oss var det kunde ha funnits en lycklig lösning. Vi finner alltså:

En första utveckling, exemplarisk för att vi leds rakt till fältet för erkännandet av sanningen. Efter att ha satt Freud på prov: kommer han att visa sig lika skenhelig som fadersfiguren?, ger Dora sig in på sin inlaga genom att öppna en pärm av minnen vars exakthet kontrasterar mot den brist på biografisk precision som hör till neurosen. Fru K... och hennes fader har en kärlekshistoria sedan så

och så många år och döljer det under tidvis skrattretande påhitt. Men höjdpunkten är att hon helt värlös erbjuds åt herr K...s trängtan som fadern blundar för och därigenom gör han henne till ett objekt för en vidrig byteshandel.

Freud är alltför förtrogen med beständigheten av den sociala lögnen för att bli överraskad över detta, även om det kommer från munnen på en man som han anser vara honom skyldig ett totalt förtroende. Han har alltså inga svårigheter med att i sin patients sinne urskilja varje tillvitelse av delaktighet i denna lögn. Men vid slutet av denna utveckling finner han sig ställd inför frågan, som förövrigt är klassisk i behandlingens början: "Detta är alltså fakta och de beror på verkligheten och inte på mig. Vad vill Ni ändra i detta?" På vilket Freud svarar med:

En första dialektiska omkastning som inte står den hegelska analysen av återfordran på "skönanden" efter, han som gör uppror mot världen i namn av hjärtats lag: "Låt oss se, säger Freud till Dora, vad du har för del i den ordning som du klagat över." Och det sker då en

Andra utveckling av sanningen: nämligen den att det inte bara är under Doras tystnad, utan även med hennes medgivande och i ly av hennes vaksamma skydd som skenet kan bestå, det som tillåter de älskandes relation att fortgå.

Här ser man inte bara Doras delaktighet i den uppvakning som gör henne till objektet för herr K...s del, utan hennes relationer till de övriga deltagarna i kontradansen kommer i en ny dager utav att innefattas i en subtil cirkulation av gåvor, som inlösen för uteblivna sexuella prestationer, som, utgående från hennes fader med fru K... som adress, återkommer till patienten genom den håg hon väcker hos herr K... , utan att innebära ett hinder för den frikostighet som visas henne från den primära källan, i form av sådana parallella gåvor som borgerskapet klassiskt ser som ett slag av offentlig avbön som helt kan räknas till den gottgörelse som bör visas en legitim kvinna med tanke på arvgodset (låt oss säga att befintligheten av makans person här reduceras till detta sidoordnade bihang till bytessedjan).

Samtidigt visar den oidipala relationen sig hos Dora bestå av en identifikation med fadern, vilken gynnas av dennes sexuella impotens, av Dora förresten uppfattat såsom identisk med *prevalensen* av hans förmögenhetsposition: detta avslöjas av den omedvetna allusion som semantiken hos ordet förmögenhet på tyska tillåter henne: Vermögen. Denna identifikation skiner faktiskt igenom i alla de konversionssymptom som presenteras av Dora, och dess upptäckt inleder upphävandet av ett stort antal av dem.

Frågan blir nu: vad betyder, med denna bakgrund, den plötsliga svartsjuka som Dora manifesterar gentemot faderns kärleksrelation? Eftersom den presenteras i en i den grad framträdande form, kräver den en förklaring som går bortom dess motiv. Här finns då:

Den andra dialektiska omkastningen, som Freud verkställer med yttrandet 'att det på inget sätt är svartsjukans föregivna objekt som ger den dess verkliga motiv, utan svartsjukan maskerar ett intresse för rival-subjektets person, ett intresse vars natur är betydligt mindre assimilerbart i den gängse diskursen, varför det uttrycks i denna inverterade form. Härav uppkommer:

En tredje utveckling av sanningen: Doras fascinerade böjelse för fru K... (den lysande vitheten hos hennes kropp), de förtroenden hon mottar, intill den outredda punkten beträffande arten av fru K... 's relationer till sin make, det faktum som döljer sig i deras utväxling av belevnhet såsom ömsesidiga ambassadörer för sina begär beträffande Doras fader.

Freud anade frågan som denna nya utveckling leder till.

Om det nu är denna kvinna som du så bittert känner förlusten av, varför vill du då inte misstänka att det är från henne förräderiet, tillvitelserna om intriger och perversiteter kommer, så allt nu samlar ihop sig till en anklagelse mot dig för att ljuga. Var är motivet till denna lojalitet som får dig att för hennes skull värna om den innersta hemligheten beträffande er relation? (nämligen den sexuella initieringen som kan urskiljas redan i fru K... 's anklagelser). Med denna hemlighet leds vi faktiskt:

Till tredje dialektiska omkastningen, den som skulle ge oss det reala värdet hos det objekt som fru K... utgör för Dora. D.v.s. inte en individ, utan ett mysterium, mysteriet gällande hennes egen kvinnlighet, vi skulle kunna säga beträffande hennes kroppsliga kvinnlighet, - såsom det ohöjt visar sig i den andra av de två drömmarna, vars undersökning utgör del två av framställningen av Dorafallet, drömmar som vi ber att man återvänder till för att se hur mycket deras tolkning förenklas genom vår kommentar.

Enligt vår uppfattning visar sig redan nu den gränssten vid vilken vi bör vända för att en sista gång genomlöpa spåret. Det är denna den mest avlägsna bild som når Dora från hennes småbarnsperiod (är det inte så att i Freuds observationer, ävenså i denna avbrutna, faller alla nycklarna honom i händerna?): det är Dora, troligen fortfarande ett *spädbarn*, som håller på att suga på sin vänster tumme, medan hon med högra handen drar sin ett och ett halvt år äldre broder i örat.

Det ser ut som om man där har den imaginära form vari alla de situationer gjutas som Dora sedan utvecklar under sitt liv, - en verklig illustration av teorin om upprepningstvånget, som Freud ännu inte har kommit på. Vi kan där få en måttstock för vad kvinnan och mannen nu innebär för henne.

Kvinnan är det objekt som omöjliga kan lösgöra från ett primitivt oralt begär och i vilken hon likväl måste lära sig att erkänna sin egen genitala natur. (Man förvånas över att Freud inte ser att styrningen av afonin till herr K...s frånvaro uttrycker en kraftig vädjan från den erotiska orala driften i ensamheten tillsammans med fru K... utan att det ska vara nödvändigt att hänvisa till perceptionen av den *fellatio* som fadern undergår, när alla vet att *cunnilingus* är det allra vanligaste konstgrepp som "förmögna herrar" tar till när deras kraft börjar överge dem.) För att uppnå ett sådant erkännande av sin kvinnlighet skulle hon nödgas realisera detta antagande beträffande sin egen kropp, utan vilket hon förblir utsatt för den funktionella sönderdelning (om vi nu ska referera till *spegelstadiets* teoretiska bidrag) som konversionssymptomen konstituerar.

Men för att realisera betingelserna för detta erkännande förfogar hon endast över den mall som det ursprungliga *imagot* förefaller oss erbjuda henne som en öppning mot objektet, nämligen den manliga partnern som hon med hjälp av ålderskillnaden kan identifiera sig med i den primordiala alienation varigenom subjektet känner igen sig som *jag*...

Dora identifierar sig således med herr K... liksom hon håller på att identifiera sig med Freud själv (det faktum att det är vid uppvaknandet från överföringsdrömmen som hon har märkt lukten av en rök som tillhör bägge dessa två män, innebär inte, som Freud säger, att det där skulle handla om någon mera bortträngd identifikation, utan snarare att denna hallucination motsvarar skymningsstadiet vid återgången till hennes jag). Och alla hennes relationer till dessa två män manifesterar den aggressivitet vars dimension vi känner igen såsom hörande till den narcissistiska alienationen.

Det är alltså fortfarande riktigt, som Freud tänker sig, att återgången till den lidelsefulla vedergällningen mot fadern representerar en regression i förhållande till de svaga relationsförsöken till herr K...

Men den hyllning vari Freud anar en hälsobringande kraft för Dora, kan inte tas emot av henne såsom en manifestation av begäret förrän hon kan accepterar sig själv som begärets objekt, d.v.s. sedan hon har uttömt meningen i det hon letar efter hos fru K...

Liksom för varje kvinna, och av skäl som finns i själva grunden för de mest elementära sociala utväxlingar (just de som Dora formulerar i förevändningarna för sitt uppror), så är problemet i hennes belägenhet i grunden det att acceptera sig som objekt för mannens begär, och för Dora är det just detta mysterium som motiverar hennes idolisering av fru K..., liksom hon i sin utdragna begrundan inför Madonnan och i sin tillflykt till den långväga beundraren drivs mot en lösning som kristendomen har givit för denna subjektiva blindväg, genom att göra kvinnan till objekt för ett gudomligt begär eller till ett transcendent objekt för begäret, vilket är likvärdigt.

Om Freud i en tredje dialektisk omkastning alltså hade styrt Dora mot erkännandet av vad fru K... var för henne, genom bekräftelsen av de sista hemligheterna i hennes relation till fru K..., vilken prestige skulle han inte ha vunnit för sig själv (vi antyder här bara frågan om den positiva överföringens mening) genom att således öppna vägen mot erkännandet av det manliga objektet? Detta är inte min åsikt, utan Freuds.

Men att hans misstag blev fatalt för behandlingen, det skyller han på överföringseffekten, på det fel som fick honom att skjuta upp tolkningen, fastän han, som han kunde konstatera i efterskott, endast hade två timmar kvar till att avvärja följderna av den.

Men varje gång han igen återoppar denna förklaring, som skulle få den utveckling som man känner till i doktrinen, får en not längst ner på sidan ackompanjera den med en anspelning på hans otillräckliga betoning av det homosexuella band som förenade Dora med fru K...

Vad ska det betyda om inte det att det andra skälet inte tycktes honom vara det främsta förrän 1923, medan det första i ordningen har burit frukt i hans tänkande alltifrån 1905, då Dorafallet gavs ut.

Vilken ståndpunkt ska vi inta? Förvisso den att tro på de två skälen och försöka fatta vad man kan härleda ur deras syntes.

Man finner då följande. Freud medger att han länge inte har kunnat bemöta denna homosexuella tendens (som han likväl säger oss är så konstant hos hysterikerna, att man inte kan överdriva dess subjektiva roll för dem) utan att drabbas av förvirring som sätter honom ur stånd att agera tillfredsställande på denna punkt.

Detta uppkommer, vill vi påstå, ur en fördom, den samma som från början ledde till en felaktig uppfattning om Oidipuskom-plexet genom att få fadersfigurens prevalens att framstå som

naturalistisk, och inte som normativ: det är samma sak som i sin enkelhet uttrycks i den välkända refrängen: "Comme le fil est pour l'aiguille, la fille est pour le garçon".

För herr K... hyser Freud sedan länge en sympati eftersom det var han som förde Doras fader till honom, vilket han uttrycker i otaliga uppskattningar. Efter behandlingens tillkortakommande fortsätter han att drömma om en "kärlekens seger".

Vad beträffar Dora omvittnas hans personliga delaktighet i det intresse som hon väcker hos Freud på många områden i observationen. Om rätt ska vara rätt så får den observationen att vibrera av en dallring som när den bryter igenom de teoretiska utvecklingarna, höjer denna text över de psykopatologiska monografierna som blivit en genre i vår litteratur, till röstläget hos en prinsessa av Clèves, offer för en infernalisk munkavle.

Det är genom att sätta sig lite för mycket i herr K...'s ställe som Freud denna gång inte har lyckats röra upp underjorden.

På grund av sin motöverföring återkommer Freud för envetet till den kärlek som herr K... skulle ha väckt hos Dora, och det är påfallande att se hur han alltid tolkar de mycket varierande svar varmed Dora motsätter sig hans påstående, i meningen av en bekräftelse. Sessionen där han tror sig ha lett henne till "att inte längre motsäga det" och mot slutet av vilken han tror sig kunna uttrycka sin tillfredsställelse med henne, avslutas av Dora i en helt annan ton. "Det är inte mycket som har kommit ut av det hela", säger hon, och det är i början av den följande sessionen hon tar avsked från honom.

Vad var det då som hände i scenen med deklARATIONEN vid sjöstranden, det som var den katastrof som ledde Dora in i sjukdomen, med resultatet att alla ansåg henne vara sjuk, - det som ironiskt nog motsvarar hennes vägran att fortsätta sin funktion såsom stöd för deras gemensamma skröplighet (alla neurotikerns "vinster" är inte inkom till nytta för neurotikern)?

Som i varje giltig tolkning räcker det att man håller sig till texten för att förstå det. Herr K... fick inte tid med annat än att säga några enstaka ord, men de blev förvisso avgörande: "Min hustru betyder ingenting för mig." Hans bedrift fick genast sin belöning: en ordentlig örfil, densamma vars rekyl Dora efter behandlingen tydligt kände av på ett brännande sätt i form av en transitorisk neuralgi, en örfil som för den oskicklige kom att betyda: "Om hon ingenting betyder för Er, vad skulle Ni då betyda för mig?"

Och vad skulle han väl därefter kunna vara för henne, denna marionett, som likväl just har brutit den förtrollning som hon hade levt under sedan år tillbaka?

Den latentia havandeskapsfantasmerna som följde på denna scen, motsäger inte vår tolkning: det är allmänt känt att den inträder hos hysterikerna just som funktion av deras manliga identifikation.

Det är genom samma fallucka som Freud, då han ger sig ut på en allt lömskare halka, kommer att försvinna. Dora avlägsnar sig med ett *Jaconda*-leende och även då hon kommer tillbaka är Freud inte så naiv att han tror på någon avsikt att återvända till behandlingen.

I detta ögonblick har hon tydliggjort all den sanning hon kan veta, fast den inte, hur sannfärdig hon än är, är den innersta sanningen och hon har lyckats att med enbart sin närvaros *mana* utlösa herr K...s olycka under vagnshjulen. Dämpningen av hennes symptom, som uppnåddes i den andra fasen av hennes kur, vidmakthålls likafullt. Således betalades avstannandet av den dialektiska processen med en skenbar tillbakagång, men de återtagna positionerna kan endast bibehållas genom en bekräftelse av hennes *jag*, vilket kan uppfattas som ett framsteg.

Vad är då slutligen denna överföring om vilken Freud någonstans säger att dess arbete fortskrider *osynligt* bakom behandlingens framsteg och vars effekter dessutom "undandrar sig en demonstration"? Kan man inte här betrakta den som en entitet som är helt relativ till motöverföringen, definierad som summan av fördomar, av passioner, av förvirring, även av otillräcklig information för analytikerns del i ett visst skede av den dialektiska processen? Har Freud inte själv sagt att Dora på honom hade kunnat överföra fadersfiguren, om han hade varit dum nog att tro på den version av sakernas tillstånd som fadern hade presenterat honom för?

Med andra ord är överföringen ingenting reellt i subjektet, utan uppkomsten, i ett visst ögonblick utav stagnation i den analytiska dialektiken, av de varaktiga sätt varpå subjektet konstituerar sina objekt.

Vad är det då att tolka överföringen? Ingenting annat än att med ett lockbete fylla ut tomheten i denna döda punkt. Men lockbetet är nyttigt, ty även i sin egenskap av bedragare sätter det processen i gång.

Det förnekande varmed Dora skulle ha mottagit påpekandet från Freud, om att hon tillskrev honom de samma intentioner som herr K... hade manifesterat, skulle på inget vis ha ändrat vidden av dess

effekter. Själva den opposition som den skulle ha väckt hade antagligen fört Dora, trots Freud, i en gynnsam riktning: den som hade lett henne mot objektet för hennes reala intresse.

Och det faktum att han personligen fick spela med såsom substitut för herr K... skulle ha hindrat Freud från att allt för mycket insistera på vikten av dennes frierier.

Överföringen uppkommer således inte ur någon mystisk egenhet hos affektiviteten, och även om den skulle uppträda som en känslaspekt, så får denna endast sin mening som en funktion av det dialektiska moment som framkallar den.

Men detta moment är föga betydelsefullt eftersom det i allmänhet härstammar från ett misstag från analytikerns sida, även det att för mycket vilja patientens bästa, något som Freud själv ett flertal gånger har påpekat faran i.

Således får analytikerns neutralitet sin autentiska mening genom positionen som en ren dialektiker, som genom att veta att allt det som är reallt är rationellt (och omvänt), också vet att allt det som existerar, ända till det onda som han bekämpar, är och ska förbli ekvivalent i sin särart, och att det inte finns något annat framsteg för subjektet än via den integration som det kan uppnå utav sin position i det universella: tekniskt sett genom en projektion av dess förgångna in i en diskurs i vardande.

Dorafallet förefaller särskilt lämpligt för vår demonstration genom att, eftersom det handlar om en hysteriker, jagets skärm här är tillräckligt genomskinlig för att den ingenstans, som Freud uttrycker det, ska bli tröskeln mellan det omedvetna och det medvetna, eller för att uttrycka det bättre, mellan den analytiska diskursen och symptomets ordalydelse.

Vi tror att överföringen alltid har samma innebörd nämligen att peka på de moment där analytikern går vilse, men också där han kan orientera sig, alltid har samma värde när det gäller att kalla oss till ordning i vår roll: ett positivt icke-agerande avseende ortodramatiseringen av patientens subjektivitet.

Här slutar Lacans föredrag.

Under psykoanalysens första optimistiska tiden såg det ut som om man hade fått ett nytt och effektivt verktyg. Framför sig hade man hysterikern med sina reminiscenser utifrån vilka man kunde rekonstruera minnen och till sist traumat, samtidigt som detta tillförsäkrade en integrering av det bortträngda och därmed ett upphävande av symptomet. Visserligen påpekade Freud redan då att man inte kom åt hysterins grund, själva benägenheten att bilda hysteriska symptom. Denna benägenhet kunde vara någon konstitutionell eller ärftlig egenhet med en mer eller mindre biologisk markering, vem vet, det kanske skulle uppenbara sig i framtiden.

Överföringen kom alltså som en oväntad motgång för analysarbetet och i stället för att arbeta med ett problem med en ganska klar lokalisation till patienten, fann sig terapeuten nu indragen i intrigen på ett oförutsägbart sätt. Överföringen medför inte bara att patientens syn på terapeuten styrs, utan den styr även terapeutens syn på patienten, vilket termen motöverföring ger uttryck för. Bägge deltagarna är indragna i ett skeende som styrs från ett tredje håll.

Här finns även en början till en övergång från ett topografiskt till ett strukturellt tänkande. I stället för att se den psykiska apparaten som något som ska förklara människans (patientens) psykiska funktion, så är strukturen någonting som träder i kraft i det psykoanalytiska sammanhanget. Naturligtvis inte bara där, utan även i andra mänskliga sammanhang, men det är i terapisituationen strukturen kan utrönas och ändras.

Följande analogi kan illustrera problemet. I ett äldre begagnat schackspel fattas ofta en pjäs, som man då brukar ersätta med en knapp eller liknande, varefter det går alldeles utmärkt att spela ett parti. I Doras schackspel blev Freud denna ersättningspjäs. För Freud medförde detta att han fick specifika effekter i spelet, hans utsagor tilldelades en bestämd betydelse, som han först efteråt kunde greppa.

Överföringen medför således en uppsplittring av terapeuten i två, en som dras in som deltagare i klientens subjektiva drama och vars funktion där avgör hur interventionerna uppfattas av klienten, och sedan en som ska utföra det psykoanalytiska arbetet.

Upptäckten av överföringen, som faktiskt började redan i *Studien über Hysterie*, gjorde att neurosens grund kom inom räckhåll, och därmed också möjligheten för en personlighetsutveckling ut ur neurosen. Det var klarlagt att bortträngningen var ett villkor för uppkomsten av det neurotiska symptomet, men både bortträngningens mekanism och frågan hur sexualiteten blev ett så

centralt ämne var ännu otillräckligt klarlagda. Däremot hade Drömtydning (och Freuds egenanalys) tydligt visat att Oidipusmyten var lämplig som sammanfattande beskrivning av neurotikerns subjektiva drama.

Det omedvetna och överföringen är upptäckter som Freud gjorde, inte uppfinningar. De är allmängiltiga för människan, men det är psykoanalysen som studerar dem. Psykoterapier som inte räknar med det omedvetna kommer inte därigenom undan dess funktion, tvärtom framträder exempelvis överföringen ännu starkare och effektivare när man inte vet om den, och det med sina fulla positiva och negativa konsekvenser.

I de följande kapitlen ska först själva det neurotiska tillståndet närmare studeras och därefter hur man kan lägga upp psykoterapin så hänsyn tas till att det omedvetna och överföringen är överordnade styrfaktorer.

V NEUROSENS TEORI

Lacan fullföljer Freuds ansats till en litterär, lingvistisk systematisering av psykoanalysen. På Freuds tid, i början av nittonhundratalet, var lingvistiken tämligen traditionell. Man såg språket som ett redskap för människan och inte som det specifikt mänskliga hos henne. Först med den utveckling av lingvistiken som Ferdinand de Saussure initierade erhöll man de vetenskapsteoretiska instrument som behövdes för en recentrering av problemen. Att flytta in språket från att vara ett attribut till att bli ett villkor för den mänskliga existensen kan förefalla vara ett mindre steg, men konsekvenserna är så stora att det än i dag är svårt att vänja sig vid tankens fulla vidd. Att dessutom, som Lacan gjorde, inse att de psykoanalytiska grundbegreppen efter vissa justeringar sammanföll med de lingvistiska dito, är inte alla förunnat. Även om Freud hade gjort det mesta av förarbetet.

Att det är språket som strukturerar människan och inte tvärtom är det numera svårt att betvivla. Åtminstone finns inget alternativt förslag till förklaringshypotes. Insikten om språkets centrala roll i den psykiska apparaten medför också att utvecklingspsykologin kan ses i ett nytt perspektiv. Något som öppnar nya möjligheter för förebyggande arbete, eftersom det går att härleda metoder för en strukturering av jaget, där en sådan inte har ägt rum³⁹.

Än i dag får man ofta läsa och höra att barnet förvärvar sig ett tilltagande herravälde över språket och att denna kompetensutveckling hänger samman med, ja nästan beror på, speciella centra i hjärnan fastän det är rimligare att anta att det är de nya arbetskraven som påtvingar en utveckling av speciella funktioner hos sådana centra. Det är här knappast fråga om ett alternativt synsätt utan snarare ett exempel på hur svårt det är för kunskap att vinna terräng. Därtill kommer att det kan vara på sin plats att erinra om att ord inte är entydiga, utan ordet 'hjärna' får olika innebörder beroende av dess kontext, och ordet ska alltså inte enbart läsas som namn på ett biologiskt organ, utan också som en metafor för den psykiska apparaten.

Om man ska kunna se någon fördel i att ändra synsätt krävs det nog att man ägnar lingvistiken ett visst intresse. Vad kan då vara en bättre inkörsport än att gå till själva upphovsmannen för den moderna lingvistiken.

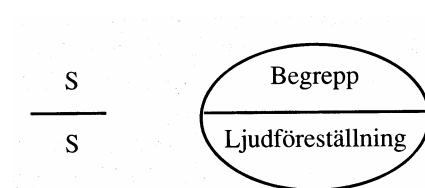
³⁹ Villemoes, Palle, Hur jaget struktureras, Psykoterapienheten i Härnösand 1989.

Ferdinand de Saussure (1857 - 1913) var verksam i Genève i början av 1900-talet. Han var för lingvistikens vad Freud var för psykoanalysen. Saussures bok, *Cour de Linguistique générale*, utgavs postumt av hans elever och den bygger på hans föreläsningar. En svensk översättning har givits ut av Bo Cavefors⁴⁰.

Det är svårt att övervärdera Ferdinand de Saussures betydelse för humanvetenskaperna. Inte bara lingvistikens gjorde följande årtionden stora framsteg utan såväl antropologi som litteraturvetenskap blomstrade. Det är Saussure som introducerar de lingvistiska grundbegreppen *signifiant* och *signifié* och det har inte enbart ett historiskt intresse att läsa just detta avsnitt ur *Cour de Linguistique générale*.

Enligt Saussure (här citeras från den svenska översättningen) är

det språkliga tecknet en psykologisk enhet med två sidor som kan återges med följande figur:

Dessa båda element är intimt sammanbundna och de åberopar varandra. Om vi söker efter betydelsen av det latinska ordet arbor, alltså det ord som latinet använder för att beteckna begreppet "träd", är det klart att endast de associationer som språket sanktionerar synes oss stå i överensstämmelse med verkligheten och vi bortser från alla andra.

Definitionen av det språkliga tecknet medför en viktig terminologisk fråga. Jag kallar kombinationen av begrepp och ljudföreställning för tecken, men vanligtvis betecknar denna term endast ljudföreställningen, t. ex. ett ord (arbor, etc).

Man glömmer då att arbor kallas ett tecken bara därför att det bär med sig begreppet "träd", så föreställningen om den sensoriska sidan förutsätter föreställningen om kombinationen.

---

⁴⁰ Ferdinand de Saussure, Kurs i allmän lingvistik, svensk översättning A. Löfqvist, Bo Cavefors 1970.

Denna tvetydighet skulle försvinna om man betecknade de tre sakerna det rör sig om med namn som både framkallar och står i motsättning till de övriga. Jag föreslår att man behåller ordet tecken för kombinationen och ersätter begrepp och ljudföreställning med respektive signifié och signifiant, de båda sistnämnda har fördelen att markera oppositionen som skiljer dem från varandra och från kombinationen som de är en del av. Vad beträffar tecken är jag nöjd med det bara därför att jag inte vet vad jag ska ersätta det med, då det vanliga talet inte erbjuder något bättre.

(Slut på citatet ur Kurs i allmän lingvistik)

Uttrycket ljudföreställning innebär att signifianten representeras av ljud. Det är som att säga att fonem representeras fonetiskt. Det är ju rätt mestadels. Dock finns det psykiatriska tillstånd där det inte stämmer. Vid hallucinos framställs signifianten inte av något ljud, den kommer så att säga naken, som en *'vorstellung'* utan *'repräsentanz'*. Som om England skulle dyka upp utan att förmedlas av en ambassadör.

Begrepp är enligt Saussure ingenting annat än de associationer som - sanktionerade av språket - väcks av signifianten. Härav framgår också att Saussure ser signifianten som en orsaksfaktor vars verkan just är associationerna. Den äldre tudelning i ord och begrepp slopas och ersätts av kombinationen av signifianter som producerar associationer.

Eftersom signifianten fungerar som orsak vänder Lacan tecknet uppochner och sätter signifianten ovanför signifiéet:

$$\frac{S}{s}$$

Lacan preciserar också definitionen av signifianten: en signifiant är det som hänvisar subjektet till en annan signifiant. En signifiant är med andra ord det som får människan att tänka på något annat. Mitt i en syssla kan vi stanna upp i tankar som inte alls hör dit, och det i den grad att vi kan komma av oss och glömma vad vi höll på med. Det beror på att vi har snavat över en signifiant som har växlat in oss på ett helt annat tankeplan.

Däremot är det inte möjligt att ge en materiell definition på en signifiant. Fastän den brukar exemplifieras med en bokstav, så är det bara funktionen hos bokstaven som liknar den hos signifianten, storleken eller formen ska man inte fästa sig vid. En hel roman kan fungera som en signifiant och leda in människan på ett annat spår. Signifié är däremot det vi gör eller tänker på grund av mötet med signifianten. Och detta kan i sin tur få signifiantverkan och leda tanken ännu vidare, det är så man 'associerar' när man låter tankarna gå.

Det språkliga tecknet - definierat som ovan - har två grundläggande egenskaper, nämligen godtycklighet och linearitet.

Godtyckligheten avser relationen mellan ljudföreställning och begrepp. Det är en följd av att begrepp likställs med associationer. Frånsett de härmande ljuden finner man ingenting som tyder på ett samband mellan ljud och associationer. Det innebär dock inte att man kan använda vilka ord som helst när man ska uttrycka något, utan innebörden av godtyckligheten i relationen är att orden inte fungerar som etiketter på objekten, orden är inte ikoniska. Det är en annan form för sammanknytning mellan signifiant och signifié som ser till att betydelsen inte bara skenar iväg, vilket kommer att utvecklas längre fram i detta kapitel.

Hos små barn kan man dock se en etikettfunktion hos orden, de använder helt enkelt orden som en fjärrkontroll på världens objekt. Barnet tror sig då kunna beställa fram vad det önskar sig genom att använda ordet som ett kommando.

Den andra egenskapen, *tecknens linearitet*, saknas också hos små barn. Orden har för dem endast en vokativ effekt, de fungerar inte genom att hänvisa till varandra, och bildar därför ingen kontext, och ännu viktigare, de styrs inte av att ingå i en kontext. I samband med kastrationskomplexet, som är att likställa med barnets inträde i den språkliga strukturen, försvinner barnets omnipotens samtidigt som lineariteten blir manifest.

Linearitet och dubbel artikulation är två sidor av samma sak. Etikettfunktionen ersätts med associationer, och lineariteten uppstår genom att de språkliga tecknen nu hänvisar till varandra och inte till objekt. Ikoniciteten försvinner och kontexten träder i kraft. Den dubbla artikulationen innebär främst att bokstäver samtidigt är analyserbara dels på bokstavnivån, dels på nivån för kontexten. Medan mindre barn exempelvis kan hjälpa de vuxna med att lösa korsord genom att snabbt och lätt fylla i de tomma rutorna med bokstäver, så avstår de i ett nästa utvecklingssteg helt från något

sådant under hänvisning till att det är allt för svårt. Den dubbla analysnivån har blivit gällande och bokstäverna kan inte längre behandlas som om de vore frikopplade från sammanhanget.

Den dubbla artikulationen är en central term i den strukturella lingvistik. Härmed menas att språket organiseras på två plan, som just motsvarar signifiant och signifié. Det plan vi spontant föreställer oss hos språket är monemplanet, eller ordens nivå, där betydelse finns, alltså en semantisk nivå som utspelar sig på jagets område, och det är det som är signifié hos Saussure och Lacan. Det andra planet, det som är styrande, är fonemnivån som är omedveten. Det är den nivå som är orsak till den semantiska nivån. På fonemnivån driver signifianten sitt spel genom att hänvisa subjektet till nästa signifiant, vilket får jaget på den semantiska nivån att snava över sina förehavanden, glömma vad det höll på med eller göra något som det absolut inte avsåg.

Fonem är den minsta 'betydelsediakritiska' nivån. Precis som för bokstäverna finns det ett begränsat antal fonem, med vilka man dock kan åstadkomma obegränsade yttranden. Liksom man med en skrivmaskins tangentbord kan skriva hur många romaner som helst. Fonemen (eller signifianterna) utgör sinsemellan en struktur, där elementen förhåller sig till varandra genom sina skillnader, genom att ingen är identisk med den andra samtidigt som de hör ihop. Liksom i talsystemet är det skillnaden mellan elementen som är det konstanta. En sådan konstant skillnad representeras på ett speciellt sätt, nämligen genom att man anger alternativen. Roman Jakobson⁴¹ använder följande illustration från Alice i Underlandet: 'Sa du pig eller fig', frågade katten. 'Jag sa pig, svarade Alice'.

Nu finns det olika lingvistiska arbetshypoteser om fonemen. De kan ses som fiktiva entiteter, som algebraiska funktioner eller som mentala ekvivalenter till ljud - den senare uppfattningen kommer inte längre till användning. Hur det än är med det, så kan man jämföra fonemen med bokstäver. De täcker visserligen inte helt varandra, exempelvis anses antalet fonem vara mindre än antalet bokstäver, men de fungerar på ungefär samma sätt.

I Lacans schema L återfinns man fonemstrukturen i $a \text{ --- } a'$, som således är en representation av skillnaden, av negationen som i sin tur hör till A.

---

⁴¹ Roman Jakobson, Två kapitel om språket, Poetik & Lingvistik, Pan/-Norstedts 1974.

Fonemen (och bokstäverna) är i sin tur uppbyggda av distinktiva drag⁴² som särskiljer bokstavspår (p-b, t-d, a-o osv), och som styr vilka som kan kontrasteras mot varandra (st, ra, di, va, ri, us, osv).

Bokstäverna (fonemen, signifierna) fungerar alltså på två olika nivåer och därmed på två olika sätt samtidigt. Dessa nivåer hålls isär utom i vissa speciella situationer (vitsar, drömmar, symptom). Det som håller isär dem är ett synkront avstånd, inbyggt i bokstäverna, det som hos Saussure markeras med ett streck (—) Vad är då ett synkront avstånd? Det är en negation som gör bokstaven olik sig själv, och som förlägger lösningen på denna osäkerhet till följande bokstav i en diakron utveckling.

Det finns pedagogiska byggklossar med bokstäver på. Intill en viss utvecklingsnivå hos barnet fungerar dessa som alla andra klossar som de kan blanda huller om buller i byggnationer. Senare får klossarna med bokstäver på en särställning och tas endast i nödfall med bland övriga.

Strukturen på fonemnivån griper in på monemnivån och yttrandenivån osv, så att orden genererar betydelse genom kontextbildning, och den vokativa funktionen förpassas till en sidofunktion som i trafikskyltar. Nu leder i stället det ena ordet till det andra. Har man sagt A får man också säga B. Så på ordens nivå genererar det synkrona avståndet språkets linearitet, som är en mera begriplig form för avstånd.

Det är en allmän erfarenhet att man inte kan sätta ihop bokstäverna hur som helst. Det finns 'förbjudna förbindelser' av bokstäver. Det som styr hur de kan kombineras är samma kontext som den som ska bildas. Det finns en inbyggd korrektionsfunktion i språket som därigenom fungerar som ett lagkomplex. Men inte bara som lag, utan också som platsen för nya möjligheter. Och om man ser situationen från den enskilda bokstavens synpunkt, så lokaliserar lagen för dess funktion till de andra bokstäverna. Det är hos dem dess betydelse bestäms. Detta förhållande, som är strukturimmanent, uttrycks som den Andre med stort A, den symboliska ordningen. Det är i den symboliska ordningen människans betydelse och 'livets mening' uppstår och sedan fastställs när först en symbolisk identifikation genom kastrationskomplexet har blivit möjlig. En symbolisk identifikation är så att säga en identifikation med en bokstav. Man får då sin betydelse i sammanhanget med andra bokstäver samtidigt som man behåller sin identitet, sin särskildhet. Människans symboliska identifikation medför på så sätt att hennes innebörd fastställs hos den nästa människan, hennes

---

⁴² Jakobson & Halle, Fundamentals of language, Mouton 1956, Haag.

nästa, och dialogen blir mediet för detta fastställande. Det är alltså en djuptgående förändring som sker hos människan när språkligheten blir effektiv. Det är både förlust, man betyder inte längre vad eller hur mycket som helst, och fördjupning, betydelsen beror nu även på tidigare bokstäver man har identifierat sig med. Människans språklighet är således mycket mera omfattande än hennes förmåga att läsa och skriva, det är hela hennes livsstil som kommer till stånd i och med hennes språkliga strukturering.

Signifianterna som sådana är omedvetna och det var just deras spel av kombination och substitution som Freud i Drömtydning kunde fastställa som det omedvetnas funktionssätt.

De olika exemplifieringarna av signifianten, och de olika beteckningarna kan verka förvirrande. Det är trots detta frågan om en och samma språkfunktion, den som också ger definitionen på en signifiant, nämligen det som hänvisar subjektet till en annan signifiant. Då spelar det sedan ingen roll vilken materialitet signifianten använder sig av, denna kan sträcka sig från en punktuering till ett helt verk, och även till sekvenser utanför den traditionella språkliga genren.

I allt som ovan nämnts har kanske det språkliga tecknets främsta funktion kommit i skymundan, nämligen det att vara i stället för något, att ersätta den äkta varan. Det är behändigt när man ska diskutera valarnas öde, man slipper ta fram ett sådant djur i var och varannan mening. Man kan lättare prata om dem om man har dem på ett visst avstånd. Det gäller även för immateriella ting. Just efter en omskakande upplevelse har man inte så mycket att säga, först efter en tid kan man börja tala om det man har varit med om. Kan man tala om det föreligger det inte, och tvärtom. Det finns på så sätt en förlust av omedelbarhet i det att vara en talande varelse. Lacan kallade detta hinder i den omedelbara relationen till objekten för 'språkets vägg'. Att då vilja ta reda på hur någonting egentligen är blir som att försöka utröna om ljuset i kylskåpet släcks när man stänger dörren.

Människans inträde i språket sker till priset av förlusten av omedelbarhet, en förlust som samtidigt binder henne till att ständigt förfölja en flyende innebörd, en sanning.

Enligt utvecklingspsykologin är det förlusten av symbiosen som blir till den senare drivkraften i språket, för att inte säga drifterna. Det är också av den anledningen som drifterna knyter an till kroppens öppningar efter att ha gjort en lov runt övergångsobjekten, som i sin tur är tingsrepresentationer av delobjekten, exempelvis av bröstet.

Vad som har förlorats kan man inte veta, eftersom detta, alltså vetandet, hör till en språklig struktur som just börjar instiftas i och med förlusten. Den tysta kunskapen eller det icke-verbala vetandet kan man ju inte ha så mycken nytta av så länge det är otänkbart.

Alltså först förloras något, sedan kan man veta om det. Helt en parallell till berättelsen i Adams och Evas memoarer om paradiset. Vinsten i denna process är att världen blir begriplig, det vill säga att den blir läslig.

Världens läslighet baseras på en ny anordning av världen och dess objekt inklusive människan. Denna anordning är en strukturering av språklig art som mer eller mindre fullständigt äger rum i samband med människans utveckling. En sådan strukturering är å ena sidan ett villkor för det specifikt mänskliga hos människan, å andra sidan är det fråga om en sorts utdrivning ur paradiset med förlust av odödlighet och en begränsning av möjligheterna.

Man brukar säga att förlusten beror på pappan, men det är en sanning med modifikationer. Det är nämligen moderns dubbla artikulering som gör att hon inte är lik sig, och att man får gå till fadern, nästa signifiant, om man vill veta vad hon egentligen menar. Pappan får åta sig denna fadersroll, som inte är olik funktionen hos en fotbollsdomare som ska ange vilka regler som gäller, men förövrigt inte blanda sig i spelet. Faderns funktion är symbolisk, nämligen den att vara den Andre med stort A. Det är pappan som under en period får åta sig en sådan uppgift, ifall mamman erkänner honom. I så fall kommer han att finnas med som en auktoritet i hennes umgänge med barnet, alltså som den tredje instans som alltid existerar i samtal.

Om nu pappan inte är lika neutral som en fotbollsdomare, utan umgås med det ena laget utanför matcherna, då uppstår den konflikt som vi brukar känna igen i mytens form som oedipuskomplexet. Det är denna pappans brist på neutralitet som blir den faktiska kastrerande faktorn för barnet. Han som i den grad brister i neutralitet är den reale fadern. Barnet blir brädat, och det på grund av något så ofattbart som sexualiteten, som kommer in som ett svårt streck i räkningen och som drar med sig döden som ett hot.

Signifianten skrivs med stort S, signifié med litet. Om nu modern är den första signifianten S_1 och den symboliska fadern S_2 kan det följande härledas.

$$\frac{S_1}{s}$$

Modern är signifiant och barnet är hennes (blivande) signifié, alltså det som hon betyder, vilket är det samma som hennes begär såsom moder. Men i egenskap av signifiant fungerar S_1 först i sin hänvisning till nästa signifiant S_2 , som då kommer att bli den första betydelseproducerande signifianten. S_2 kommer att stå för s_1 . En process som i allmänhet initierar metaforens och metonymins funktion, alltså det som Freud kallade förtätning och förskjutning.

Följande formel är Lacans⁴³. S är signifianter, S/S är en substitution och S . S en kombination. Genom substitution får en signifiant stå för en annans funktion. Som när man i ett äldre schackspel tvingas ersätta en vit springare med exempelvis en knapp. I kombinationen genereras en ny betydelse som när man av H_2 och O gör H_2O . Strecket mellan signifianterna och det som de åstadkommer - signifiéet - är åtskillnaden mellan det omedvetna och värld, och alltså det som gör objekt olika sig själva. Det omedvetnas struktur får effekter i vår värld. Värld ska här uppfattas som en fenomenologisk värld, på samma sätt som 'Damernas värld' eller 'Teknikens värld', eftersom varje människas värld har en personlig färg som den får av den pågående intrig som kallas oedipuskomplexet. Att diskutera med en annan människa hur världen ser ut kan visserligen vara till lindring i många besvärliga situationer, men det är strukturen hos det omedvetna som bör åtgärdas om någon ska komma ut ur sin neuros. För att förstå hur detta kan gå till måste man skärskåda karaktären av denna grundstruktur i det omedvetna.

I formeln nedan ersätts S_1 av S_2 - i en sifferanalogi skulle man kunna säga att noll byter ut symbiosen mot binariteten - vilket retroaktivt ger samma symbios mening i form av begär, samtidigt som symbiosen själv försvinner och hägringen om begärets stillande ständigt flyttar vidare till nästa kombination. Det genereras således en betydelse i stället för ett tillstånd, denna betydelse produceras på platsen för x.

---

⁴³ Du traitement possible de la psychose, s. 557, Écrits, Seuil 1966, Paris.

Då kan man fråga sig: När sker detta? Svaret är att det alltid redan har skett, men vetenskapen om denna betydelse lokaliseras olika beroende på den gällande existentiella strukturen.

$$I: \frac{S_2}{S_1} \cdot \frac{\$1}{s_1} \longrightarrow S_2 \left(\frac{A}{s_1} \right)$$

det omedvetnas struktur $\longrightarrow$ språkets struktur

något som i detta speciella fall avsåg:

$$II: \frac{\text{Fadersnamnet}}{\text{Modersbegäret}} \cdot \frac{\text{Modersbegäret}}{\text{Subj.s signifié}} \longrightarrow \text{Fadersnamnet} \left(\frac{A}{\text{fallos}} \right)$$

Punkten mellan leden på vänstra sidan ska läsas som 'i kombination med' och det är samma typ av kombination som den mellan två bokstäver i ett ord, eller mellan två ord i en sats. Förloppet är inte alltid från vänster mot höger, det kan vara från höger mot vänster om man exempelvis utgår från sista ordet i en sats, varifrån meningen fixeras retroaktivt. Det som står ovanför strecket genererar det som står under. Om något trängs bort så flyttas det uppifrån och ned till platsen under, signifiéets plats. Det är därför bortträngning vid neuros genererar ett nytt signifié, det bortträngdas återkomst, nämligen det specifika neurotiska symptomet som ingår i subjektets värld som ett värdeladdat element, samtidigt med att bortträngningen blockerar den bortträngda signifiantens hänvisning av subjektet till nästa signifiant, den bortträngda signifianten är alltså inte längre tankeväckande. Neurotikern förstår inte sitt symptom.

Begär är lika med det man avser. En enkel formel som dock just markerar att begäret är omedvetet, ty man kan endast tro att man vet vad man avser. Modersbegäret är just så dubbeltydigt som det ska vara här, dels är det fråga om vad modern begär - vilket är målet för barnets strävan, dels är det begäret efter modern - i meningen det begär som består sedan modern har försvunnit.

$$\frac{S_2}{S_1} \cdot \frac{S_1}{x} \quad \begin{array}{l} \text{x i stället för } s_1 \text{ då} \\ \text{det är det som ska beräknas} \end{array}$$

Denna del av formeln kan exemplifieras av relationen: far - mor - barn. Om x är det blivande subjektet (barnet), då kan funktionen av S_1 beskrivas som: Vad vill hon? Moderns begär är barnets lag. Men om nu modern har samma förhållningssätt till fadern som barnet har till modern (sett från

barnets horisont), då kommer faderns lag S_2 i sin tur att bestämma moderns begär, och det på basis av sexualiteten. Eftersom det här är frågan om den symboliska fadern, fadersnamnet, ligger det ingenting könsdiskriminerande i detta. Kvinnans man undrar i stället: Vad vill hon att jag önskar av henne?

Fastän begäret inte har något objekt, så uppfinner i alla fall jaget ett sådant, och det är ett imaginärt objekt som kallas fallos, nämligen det objekt som förloras på grund av uppdelningen i två kön, vilket just är vad modern saknar om hon kan föredra fadern framför barnet, ett objekt som sedan kan representeras på många olika sätt. Fallos uppkommer alltså ur själva kastrationens strukturering som ett mervärde, på samma sätt som trumfen i ett kortspel, och barnet övertrumpas här av fadern i den situation som kastrationens könsuppdelning medför. Det är på grund av denna genes som det uppkomna mervärdet blir sexuellt.

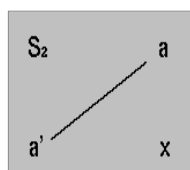
Vänstra sidan i formel I kan skrivas med ett förbindelsestreck

$$\frac{S_2}{S_1} \text{ --- } \frac{S_1}{x}$$

mellan S_1 uppe respektive nere som uttryck för en genombrytning av gränsen mellan signifiant och signifié:

Genombrytningen visar hur en signifiant inverkar på signifié som en överdeterminering eller merbetydelse. Härigenom uppkommer det som kallas en stoppningspunkt för den annars ohejdade glidningen av signifianterna i förhållande till signifié. Vid psykos fattas just stoppningspunkten, varför mening inte kan förankras någonstans och psykotikern engageras inte av en egen tillvaro utan uppgår i en kosmisk samhörighet som andra människor i samma värld upplever som autism.

Överdetermineringen uppkommer genom att avigan kommer i kontinuitet med rätan och därigenom kringskrivs en brist precis som den linje man kan dra på ett Moebiusband kringskriver en lucka. I den lacanska algebran visas hur objekt a uppkommer ur S_1 , modersbegäret. Denna första, icke-verbala signifiant bildar efter insnittet av S_2 såsom objekt a underlaget för den perceptionsidentitet som primärprocessen eftersträvar. För att illustrera detta ligger det nära till hands att skriva formeln som schema L som är en mera generell algebra för mänsklig aktivitet och som har med en plats för narcissismen som ju grundar sig på perceptionsidentiteten.

Värdet med formlerna är av två slag. Dels är det viktigt att uttrycka det omedvetnas innersta struktur i lingvistiska termer, om man vill hävda tesen att det omedvetna är strukturerat som ett språk, dels ger det en nyckel till förståelsen av vad som går fel vid neuros där S_2 styr symptomet från sin metaforiska position i a eller a' eller A.

Innan formlernas värld lämnas ska en analogi dock få illustrera att Fadersnamnet såsom 'mästarsignifiant' är något som motiveras inom själva strukturen, och att den också garanterar att strukturen fungerar. När den struktur det är frågan om är språket, då är det Fadersnamnet som ansvarar för att världen blir läslig, men på bekostnad av att ingenting är som det är, utan allt har en (annan) betydelse.

Att underkastas signifiantens lag för att tillvaron ska bli läslig, är inte i princip annorlunda än att underkastas ett talsystems strukturella lagar för att kunna räkna.

Vad innebär det nu att språk utgör en struktur? Jo, till grund för en struktur ligger vissa element jämte en lag som styr relationerna mellan dessa element, på följande sätt⁴⁴:

Inom parentes finns aritmetiska exempel.

1. Vid kombination av två element bildas alltid ett element som hör till elementen.

$$E * E \text{ ----> } E \qquad (2 + 3 = 5)$$

2. Kombinationen av element kan ske med början från vilket element som helst.

$$(a * b) * c = a * (b * c) \qquad (2 + 5) - 3 = 2 + (5 - 3)$$

---

⁴⁴ Joël Dor, Introduction à la lecture de Lacan, s. 20-30, Denoël 1985, Paris.

3. I mängden av element finns ett element som kan betecknas som neutralt, på så sätt att dess kombination med vilket annat element som helst lämnar detta identiskt med sig självt.

$$\forall e \in E \text{ således att } e * a = a$$

$$(1 * x = x \text{ och } 0 + 4 = 4)$$

4. För varje element finns ett annat element som är symmetriskt, på så sätt att kombinationen av dem ger ett neutralt element.

$$a * a' = e \quad (3 * 1/3 = 1, 2 + (-2) = 0)$$

Dessa olika lagars aritmetiska tillämpning kan sammanfattas som matematikens sanningsfunktion. Skulle de sättas ur spel, då kunde man inte längre kontrollera ett kassakvitto, eftersom man inte längre kunde lita på addition. Noll är på så vis en mycket speciell siffra bland siffrorna, en vars placering inte bör rubbas, samtidigt som noll inte själv direkt deltar i räknandet. I mängdläran är noll den tomma mängden, vilket vill säga mängd som sådan. Vad är detta om inte själva definitionen på mängd, eller mängdlagen?

I signifianternas struktur motsvaras nollan av Fadersnamnet som är en garant för språkets struktur och därmed för begäret, och som därför ger subjektet visshet om att det finns en mening, liksom man kan vara viss om att det finns ett facit när man sysslar med siffror.

Att till och med siffrorna kan generera begär kan man få se om man ritar in siffrorna 1 till 6 på en kub. Då upphöjs kuben till att bli ett ombud för ödet och siffrorna får innebörder av vinst och förlust.

Så om människan är strukturerad på ett språkligt sätt, då är hon underkastad signifiantens lag, den som gäller för strukturens alla element, och hon är begärande. Signifiantens lag kallas hos Lacan för faderns lag, och det är den som splittrar upp mor-barndyaden genom att tränga bort modersbegäret och i stället låta det bortträngda begäret återkomma som sexuellt begär. Att det är faderns lag beror alltså på att han är den utanför stående referenspunkten, liksom domaren är det i förhållande till de två lagen i en fotbollsmatch.

Förlusten av symbiosen, som bryts upp av den dubbla artikuleringen genom Fadersnamnet, instiftar människans omedvetna begär. Det är i sin tur ett annat sätt att uttrycka att signifianten är att se såsom orsak. Människan är indragen i dess struktur på ett oåterkalleligt sätt. Ofta ser man en hänvisning till Wittgensteins språkspel när olika sociologiska och antropologiska fenomen ska förklaras. I detta fall är det dock inte fråga om ett spel, som ju skulle kunna ge antydningar om att man kan välja att delta eller ej, att man kan styra spelet som man vill. Man är i det föreliggande sammanhanget snarare en pjäs i spelet, underkastad regler som föregick en och som var den styrande konstellationen vid ens tillkomst. Dessa människans första steg in i en språklig struktur hör till människans arkeologi, historien börjar först efter kastrationskomplexet som är historieskrivningens start, i och med att världen blir läslig. Men liksom vi i vår nationella historia har ett mytiskt förflutet så har varje människa i grunden en individuell myt, som anordnar världsuppfattningen på samma sätt som Askungens liv struktureras av elaka styvsläktingar, prinsar och feer och hädiga djur ingående i en intrig kring sexualiteten. Denna grundläggande myt är Fadersnamnets effekt, eller snarare dess uttolkning, dess signifié. Vad Freud fann som genomgående tema i neurotikerns myt var oipustemat. Detta tema speglar således generellt den neurotiska tolkningen av kastrationen, men det är en myt och ingenting som faktiskt har ägt rum. Enligt det oipala temat är begäret förbjudet, det har nämligen blivit incestuöst. Och den symboliska fadern har efter sin bortträngning genom skulden inkarnerats som en världslig auktoritet. Ytterst är detta att se som ett försvar mot att acceptera kastrationen, ty om begäret är förbjudet, då finns ju dess objekt, det är bara en annan som har rättigheterna, och enkom att hysa en sådan hypotes ger skuld. Hatet mot fadern blir på så sätt ett skydd mot att acceptera förlusten. I neurosen fyller hatet just funktionen som skydd mot kastrationens sorg, och den diffusa skulden uppkommer utav en abdikation från begäret som fortlever i självförebårelsens form. Hos neurotikern har S_2 trängts bort, och återkommit i symptomet, som är isolerat från resten av associationerna och därför vare sig kan korrigeras eller förstås, vilket är något som Freud tidigt påvisade. Att Oidipus faktiskt kunde döda sin far och äkta sin mor berodde på att han var hittebarn, och därför blev handlingarna först i efterskott till brott, när de disparata händelserna genom Tiresias' förmedling bildade kontext.

Inför symptomet förblir neurotikern mållös. Endast upprepningstvångets sterila charad återstår som utläggning. Stoppningspunktens värdeladdning är således närvarande, fast utesluten ur subjektets diskurs som därför saknar den tyngd som skulle göra ordet gällande. Det är också därför neurotikern kan prata på utan personligt engagemang med det som kallas ett tomt tal, i lärda föredrag, i belevade diskussioner och i omständliga redovisningar av vardagsdetaljer.

Stoppningspunktens funktion är inte att knyta ihop orden med objekten, utan signifiant med signifié. Den värdeladdning av inomvärldsliga fenomen som stoppningspunkten medför kommer, när inte neurosens bortträngning dominerar, att gälla den reale Andre i dennes egenskap av den symboliska ordningens ombud för det sanna begäret som har dialogen som medium. Det är faktiskt något sådant som föresvävar neurotikern när beslutet om att gå i psykoterapi tas och det är samtidigt ett bevis för en viss liten öppning mot sublimeringen.

Bortträngning och symptombildning är vid neuros ett och samma fenomen, det bortträngda förpassas alltså inte till något skrymsle eller källarutrymme, utan omvandlas direkt till symptom. Symptomet blir därigenom laddat med mening, utan att subjektet kan säga vilken. Symptomet blir en metafor, en förtätning med vitt förgrenade effekter i kontexten, effekter som är lika obegripliga för neurotikern som symptomet självt, eftersom det är isolerat från associationerna och uteslutet ur dialogen.

$$\begin{array}{c} A \\ S_2 (\text{---}) \\ s_1 \end{array}$$

Således skrevs upplösningen av kastrationskomplexet. Urbortträngningen har lyckats, och förlusten har genomlidits och S_2 har trätt i kraft. Det primära objektet 'Tinget' är borta och rör inte upp hat och konflikter. I stället vidmakthålls begäret av lagen, och döden ses inte enbart som en fiende och sexualiteten inte som en skandal. Men neurotikern är inte riktigt där än. I den neurotiska lösningen har S_2 trängts bort och återkommit som ett symptom som dominerar med sin makt. Neurotikern är då kvar i kastrationskomplexet och orienterar sig i förhållande till ett brott och en orättvisa i stället för till en saknad. Med andra ord tolkas förlust automatiskt i termer av brott och skuld på grund av att det oedipala incestuösa begäret har trängt bort det verkliga begäret.

Om Fadersnamnet har förpassats från funktionen som gällande referens för subjektets diskurs, genom att isoleras i symptomet, då medför det att subjektets tillvaro inte uppvisar en aktiv relation till lagen. Fadersnamnet är nämligen i sin egenskap av lag sanningen om begäret, och fastän det inte är någonting som direkt kan tänkas eller utsägas, så ger referensen till Fadersnamnet en subjektiv visshet om vad som är meningsfullt och gällande. Fadersnamnet har vid neuros aldrig riktigt kommit till sin rätt, och neurotikerns tal saknar därför denna sanningsfunktion beträffande den egna existensen, och yttre auktoriteter får ta vid. Neurotikerns tal blir ett tomt tal, ett tal som inte gäller den talandes existens. Av samma anledning avstannar neurotikerns utveckling, eftersom den

personliga historieskrivningen inte kan komma vidare utan går i cirkel i det som kallas upprepningstvånget.

I motsats härtill är det fulla ordet ett som är präglad av en visshet om det omedvetna begäret. Det fulla ordet är ett sant ord. Om man på allvar vill övertyga någon om sitt ärliga uppsåt, då börjar man dröja medan man letar efter något att ge eftertryck med, efter ett ord som håller inför den Andre. Då letar man i det sanna ordets domäner och illustrerar att människans begär är den Andres begär. Under terapins gång frigörs Fadersnamnet från symptomet och börjar i stället visa sig som en tyngre mening i klientens ord, som nu har fått en sanningsreferens som gör ordet mera osäkert och sökande.

Neurotikern är innan dess utlämnad åt andras åsikter, massmedier eller modet, åt en passiv underkastelse under en lag som saknar subjektiv motivering. Denna den egna osäkerheten och benägenheten att förlägga avgörandet till andra visar sig också i överföringen, som således både är ett hinder och en inkörsport för en framgångsrik neuropsykoterapi. Om den ska bli det ena eller det andra beror främst på psykoterapeuten.

Den psykoterapeutiska kuren har som mål att låta begärets signifiant - Fadersnamnet dyka upp i diskursen. Från att vara dold i symptomet ska signifiante börja visa sig som tyngd och kreativitet hos klienten. Psykoterapi syftar därför inte till att bota någonting, det skulle nämligen innebära att man strävade efter att återskapa tillståndet innan symptomet uppstod, att klienten skulle bli som förr. I stället vill psykoterapin låta Fadersnamnet bli effektivt, vilket ju också leder till att symptomet tappar sin betydelse, men framför allt återupprättas historieskrivningen genom att ge klienten tillgång till en öppning mot en egen väg i livet utifrån en visshet om en historisk delaktighet i det föreliggande.

Sammanfattningsvis kan man säga att neurosens bortträngningsmekanism isolerar signifiante, medan det som faller i glömska är signifié. En isolerad signifiant kan nämligen inte åstadkomma associationer. Symptomet blir en ersättningssignifiant, alltså en metafor för den strukna signifiante. Själva det skrämmande inuti hissen vid en hissfobi är inte bortträngt, men det är omedvetet och främmande för subjektets värld, fobins signifié är däremot bortglömt, fobikern vet inte om innebörden av sitt symptom, och är främmande för sitt begär. Symptomet utgör istället en agerad och oidipalt tematiserad hypotes om begäret.

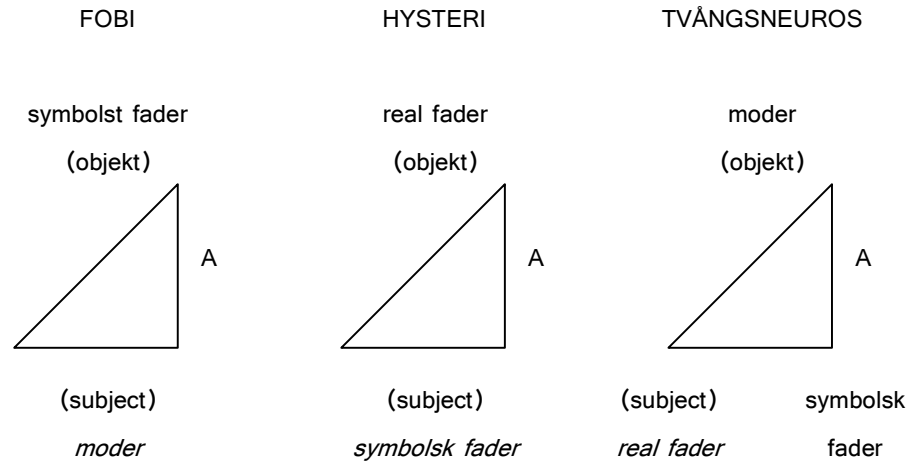
Neurotikern är så att säga kvar i sin ursprungsfamilj beträffande synen på sexualiteten. Dora identifierade sig med herr K.. och med sin fader i sin fascination inför fru K... och madonnabilden. Med sina konversionssymptom, sin falliserade kropp som fadersnamnets hemort, håller hon fadern i schack, samtidigt som hon gör vad hon kan för att vidmakthålla intrigerna och faderns begär medelst fru K... som sitt ombud. Det Dora på så sätt iscensätter är frågan om kvinnligheten. Hon ser fru K... som ett lysande exempel att hålla upp för männen samtidigt som hon identifierar sig med dem i tur och ordning för att försöka fatta vad de ser. Inför männen agerar Dora alltså sin fråga, men deras sätt att svara missar poängen, nämligen fru K... som är frågans inkarnation. Både herr K..., fadern och Freud tror att det är Doras person det gäller, varför Dora på olika sätt säger dem: 'vad dum du är'. Doras fråga gäller förhållandet mellan könen, men frågan ställs som ett agerande från ett nästan ovetande barn. Då svaren försöker dra in samma barn som ett vuxet exempel är det inte att undra på att Dora inte tycker att någon har förstått frågan.

I fobins fall anträffas Fadersnamnet på objektets plats, ute i världen varifrån det kallar subjektet till ordning genom att ifrågasätta dess existens. Symptomet blir här ett undvikande av mötet med kastrationssignifianterna som uppfattas som något hotfullt. Fobikern tränger bort kastrationen för att behålla tron på allmakten - en moder utan annat begär - som en möjlighet, och därmed illusionen om en fulländat liv för subjektet som också vill ogiltigförklara ändligheten.

Tvångsneurotikerns tvivel, som kan exemplifieras med Hamlet, styrs från åskådarplats utanför världens scen varifrån Fadersnamnet gör subjektets göranden och låtanden till kontextfrämmande ritualer i avvaktan på bättre tider. Här finns vare sig någonting att hävda som i hysterin eller att undvika som i fobin, så ingenting har längre något verkligt intresse. Fortinbras' inträde på scenen kan kanske rädda Danmark, men knappast Hamlet från neurosen.

Vid neuros kan man alltså identifiera lokaliseringen av Fadersnamnets signifiant i symptomet genom att identifiera den plats varifrån resten av symptomet regisseras, och på så sätt kan man avgöra vilken typ av neuros det gäller. Platsen kan man lokalisera, inte själva signifianten som endast finns där som överdeterminering.

Neurosens existentiella struktur diskuteras ingående av Alain Juranville⁴⁵ som i sin bok har följande tre figurer för de möjliga neurotiska strukturerna:

Trianglarna anger det omedvetnas grundläggande struktur för 'existensens drama', där modern är S_1 och den symboliske fadern S_2 och den reale fadern S_3 . Att det blir trianglar beror på att endast de första signifianterna är angivna. Den fjärde termen, signifié åt subjektet, är det som neurosen smusslar undan.

Med kursiv anges platsen för den imaginära identifikationen. För neurosen är denna plats det talande subjektets. Den subjektet vänder sig till är objektet, och utanför i tredje position befinner sig den Andre. Platsen för det bortträngda begäret varifrån symptomet regisseras är understruken. Ett begär som alltså i detta fall blir ett incestuöst begär.

Neurotikerns imaginära identifikation på platsen för den reale fadern såsom subjekt under lagen, drar med sig neurosens alla karakteristika: symptomet utgör det som fattas i neurotikerns tal, begäret är förbjudet och genererar konflikter, hatrelationen till lagen och till lagens Andre dominerar.

I överföringen identifierar neurotikern terapeuten med oedipuskomplexets imaginära fader, den som både är hatad och älskad.

Om nu terapeuten kan avstå från sin imaginära identifikation som neurotikerns motpart kan begärets signifiant, S_2 , befrias från bortträngningen och dyka upp hos klienten med kastrationens sorgearbete som följd. Klienten kan då börja identifiera sig med den symboliske fadern, en position som är

---

⁴⁵ Alain Juranville, Lacan et la Philosophie, kap. V, PUF 984, Paris.

subjektets imaginära identifikation i sublimeringen där symptomet är skrivandet och inte bortträngningen.

Om terapeuten istället fattar sin uppgift i termer av behandling och bot, då förblir terapeuten stora A, den professionellt kunniga som försöker modifiera och komplettera klienten, och hur väl man än lyckas reponera symptomet så kvarstår neurosen som struktur. Det var vad Freud lärde sig av Dora.

VI ROBERT ERIKSSON

För att exemplifiera neurosens grunddrag kan det vara en fördel att använda ett litterärt exempel eftersom underlaget då finns tillgängligt för varje intresserad läsare, och det utan risk för sekretessbrott. Att det inte rör sig om en historisk person uppvägs mer än väl av berättelsens kvaliteter när det är fråga om stor konst. Per Gunnar Evanders bok 'Måndagarna med Fannym'⁴⁶ är just en sådan berättelse.

Huvudpersonen är Robert Erikson. Han är en 41-årig lagerarbetare, anställd på en rörledningsfirma. Lagret där Robert arbetar ligger i en källarlokal under en bank. Robert är sedan fem år gift med Gudrun, som tidigare hade varit gift med en lärarkollega, men Gudrun blev änka redan i 28-års åldern. Gudrun och Robert har inga barn.

Roberts moder Elin dog för 15 år sedan, och hon ligger begravd på några tiotal meters avstånd från Gudruns första mans gravplats. Roberts fader - Hilding - är pensionerad skollärare, han lider av lungförstoring och kronisk bronkit efter livslång tobaksrökning. Vid berättelsens början är Hilding inlagd på lasarettet, men han kommer senare att flyttas till ett närliggande sanatorium som fungerar som lungklinik.

Robert är yngst av två bröder. Hans äldre broder Sigvard är ingenjör och gift, har barn och bor i villa. Sigvard förekommer inte personligen i berättelsen.

I skolan var Robert inte framgångsrik. Däremot visade det sig att han hade läggning för friidrott, nämligen löpning, vilket även fadern hade sysslat med som ung.

Förutom vissa obestämda och nyckfulla magsmärtor, som Robert lindrar med konjak, finns ett obeslutsamt drag hos honom. En viss brist på målmedvetenhet framgår av att han hoppade av realskolan, gav upp sin idrottskarriär och nu har arbetat på lagret i tio år utan befordran. Av Roberts neurostecken ska genast nämnas ett av de mest iögonfallande: Medan fadern ligger för döden på lungkliniken förälskar sig Robert i Fanny som är sköterska där.

---

⁴⁶ Per Gunnar Evander, Måndagarna med Fanny, Bonniers 1974, Stockholm.

Ramen kring berättelsen som utspelar sig under de månader som förlöper från vinter till sommar är det spårlösa försvinnandet av Egon Backmans mor. En söndag i januari, då det redan var tecken på vårvinter, hade Egon Backman hämtat sin mor på åldersomshemmet för att bjuda på en åktur som gick förbi Backmans sommarstuga. När han ändå var där ville han i förbifarten se till stugan, varför han lämnade bilen med modern uppe på landsvägen och tog sig till fots ned till stugan vid sjön.

Vid återkomsten fann han bilen tom.

Så länge berättelsen pågår förblir Egon Backmans mor som sjunken i jorden. Man får endast veta att letandet fortgår.

Ett stycke inne i boken beskrivs Roberts ångestattack, som är ett centralt symptom, på följande sätt:

..... Inte långt före arbetstidens slut händer det någonting med Robert, det är någonting som hänt under många år men med ganska stora mellanrum. Det brukar hända i någon av de oförutsedda pauserna, det brukar hända när han står mitt på golvet i den största lokalen, den med disken och de stora öppningarna in mot facken och hyllorna.

Och det som händer är ingenting annat än att han plötsligt och fullkomligt överraskande genomborras av en rädsla. Den tar tillfälligt plats i bröstet på honom, kramar till några ögonblick innan han blivit medveten om vad som har hänt.....

Det som händer är ett möte med signifianten i en stoppningspunkt. Och den signifiant som kan väcka en sådan ångestattack är Fadersnamnet. Freud beskrev detta 1926⁴⁷:

.....Men ångesteffekten som var fobins essens, kom inte från bortträngningsprocessen, inte från den libidinösa laddningen av de bortträngda impulserna, utan från själva den bortträngande instansen. Den till djurfobin hörande ångesten var en ohöjd fruktan för kastration. Det var därför en realångest, en fruktan för en fara som var aktuellt hotande eller bedömdes som så. Det var ångest som framkallade bortträngning och inte, som jag tidigare trodde, bortträngningen som framkallade ångest.
...

---

⁴⁷ Sigmund Freud, Hämning, symp-tom och ångest' (1926) 4. kapit-let, Om psykopatologi, s. 262 - 264, vol 10, SE.

En signifiant uppträder dock inte ensam vid neuros, utan den dras dit av det som har förevarit. Det är av den anledningen att det är intressant att veta vad som föregår en ångestattack. För Roberts del handlade det om en serie tillsynes betydelselösa detaljer.

Det är fredag på lagret. Aronsson har samlat ihop pengar och sedan varit på systemet. Under smygfestandet kommer samtalet in på Backmans mor som fortfarande är borta. Och Egon Backman som tidigare var högerhalva och straffläggare springer därute och letar alltjämt efter henne. Robert som ändå har förstahands information eftersom han var med vid det första letandet, sitter helt tyst under samtalet om Backman. Denna scen avbryts av lagerförmannen Berglunds tordönstämna. Berglund hittar inte de högergångade sexkantnipplarna. Antingen var det fel i lagerboken, eller också hade nipplarna placerats fel. Så får det inte vara på ett lager, en rörmokare som behöver nipplarna kan inte genast få dem, han försenas och hela arbetet bromsas upp. Berglund är rasande och han försöker placera åtminstone skulden rätt. Senare hittar Robert nipplarna, men det blidkar inte helt Berglund och Robert får ytterligare tillrättavisning. Berglund försonas dock med sina underlydande och stämningen blir bra igen.

En stund senare, mitt i en paus, slår ångesten till i bröstet på Robert. Han är inte medveten om vad som sker med honom, men en utomstående kan utifrån hans efterföljande agerande få en fingervisning. I boken står:

.... Och det som har hänt är att modern just gått förbi uppe på gatan, han får en ingivelse som omedelbart övertygar honom om att mamma Elin alldeles nyss gått förbi och att han måste skynda uppför trappan och ut på gatan och se efter. Fast oftast stannar han på översta trappsteget och står en stund och ser nedåt gatan mot stationen till. ....

Roberts symptom innehåller metaforiskt en sanning som han ignorerar, kastrationens faktum. Däremot varseblir han symptomets fantasmatiske sida, den som upprepas i hans drömmar och hans förälskelse i Fanny. Det missade mötet med mamman är det närmaste verkligheten kan komma neurosens incesthypotes.

Redan på nästa sida kan Robert som en annan miss Lucy komma ihåg den scen som innehöll traumat:

.... Alltihop påminner Robert om en gång när han var mycket liten och fick följa med sin mor och handla i mjölkaffären. Medan hon gjorde sina uppköp förirrade sig den då fyra- eller femåriga Robert

in bland de stora krukorna i rummet bakom disken, naturligtvis på något sätt driven av en lika omisskännlig som outhärdlig nyfikenhet. Han sprang och såg sig omkring därinne och slutligen blev han tillsagd av ett biträde att genast gå ut i butiken igen.

När han väl hade rundat disken kunde han inte upptäcka modern. Hon hade lämnat affären. Robert skrek åt expediterna med de svarade bara att mamman nyligen gått.

Och Robert rusade ut, fylld av en gränslös förtvivlan. Men långt borta såg han i alla fall modern och han skrek och skrek, men när han försökte springa tyckte han att hans ben inte lydde honom längre och för ett kort ögonblick såg han modern bara försvinna och överge honom.

Strax var emellertid Robert ändå ikapp sin mor, och modern var sträng och lät honom med hård röst veta att man minsann inte fick springa och gömma sig så där som han hade gjort. ....

Trots att Robert minns episoden fortsätter symptomet att överraska honom och han lämnar nästan alltid lagerlokalen och skyndar trappan upp mot gatan och ställer sig där och spanar. Det måste således finnas mer bakom detta täckminne som även har inslag av drömmens sätt att driva gäck med kroppen.

Kastrationens andra aspekt, nämligen dödens realitet är också skotomiserad av Robert. Det är inte bara så att han blundar för allvaret i pappans sjukdom, utan blundandet tar sig ännu mera påfallande uttryck när Gudrun och Robert en söndag ska vårda sina respektive anhörigas gravar:

..... De promenerar på söndagen ut till kyrkogården, det är ganska kallt, och de gör sällskap, och de köper först lite blommor och ett tjockt ljus som brinner som en marschall enligt expediten.

Det är på förmiddagen och ganska tidigt. Det har snöat en aning under natten och det har slagit om och blivit kallare mot morgonsidan. Innan de kommit ut till kyrkogården har också molntäcket spruckit, och man anar solen bakom det tunna diset.

Det magra snötäcket döljer nästan hela gravstenen, men Robert stryker den ren och tänder ljuset. Gudrun arrangerar blommorna och sitter en stund på huk och plockar med bladen och stjälkarna.

Robert står sedan och ser på stenen och på mamma Elins inristade namn. Han tänker på att femton år är en lång tid, han tänker på vad mycket som har hänt och så mycket det är som modern aldrig fick vara med om.

Men för övrigt säger inte graven honom någonting, för övrigt påminner den inte Robert om modern och om hur hon egentligen var. I likhet med de flesta gravstenar så väcker inte heller den här några konkreta minnen, den uppfordrar inte till någonting och Robert kommer på sig själv att han en lång stund står och tänker på ingenting. ....

Robert besöker ofta sin far på lungkliniken. Det är uppenbart att före detta skolläraren Hilding Erikson är besviken på sin yngste son. Robert gör grammatikfel, och han har inte förvaltats sitt pund - sin idrottstalang. Sigvard däremot har blivit till någonting i livet. Robert menar å sin sida att fadern var orättvist sträng mot honom. Förhållandet mellan Robert och hans fader sammanfattas träffande i bokens extremt korta prolog:

- Tror du inte att det ändå finns en lycka i världen, farsan?
- *Kalla mig inte farsan!*

En gång när Robert under inverkan av alkohol vågar sig på att påminna fadern om hur han bemöttes när han som pojke ville fråga om någonting kring det sexuella, utvecklar fadern en akut attack av andnöd. Under denna attack tappar fadern sin inhalator på golvet och tecknar åt Robert att ta upp den, han behöver den för att få lättnad i sin andning. I motsats till så många gånger förr står Robert kvar och betraktar faderns kamp för att få luft.

Något ögonblick senare råkar en sköterska komma in och hon börjar genast att professionellt och effektivt hjälpa Hilding Erikson. Robert konstaterar från sitt håll:

..... att hon är ganska snygg, det är inte utan att han imponeras av hennes lugn och hennes vana rörelser. Dessutom är hon väldigt mjuk i sitt tal, hon pratar till fadern med mycken värme i rösten. ....

På vägen tillbaka från Norråsens lungklinik träffar han Fanny som han vid ett tidigare besök har givit skjuts ner till stan. Det visar sig att Fanny inte sköter om fadern alls utan arbetar på en avdelning en trappa ner. Det finns en uppenbar attraktion mellan dem, och det som kanske gör störst intryck på Robert är en scen flera tiotal sidor längre fram:

..... Fanny håller kvar Robert i ena armen, tar sedan tag i den andra också. Därefter släpper hon båda och lägger sina öppna, bara händer mot Roberts kinder och säger med ett brett och varmt leende .....

Om det skulle finnas kvar något tvivel om Roberts oidipala tolkning av begäret så drömmer Robert en vecka senare följande:

..... han sitter bland publiken på Stockholms stadium. Det är fullsatt och alla skriker och sjunger kampsånger, och emellanåt reser man sig upp för att se bättre vad som händer nere på planen och löparbanorna. Det är som en blandning av landskamp och första majmöte.

Också Robert själv reser sig när de andra gör det, och det är en gång när han står upp på det där sättet som han ser sin gamla kutryggige far helt suveränt vinna en spurtuppgörelse på upploppssidan. Fadern har ett långt och kraftfullt steg, och Robert kan se hur han kastar fram sin bröstkorg, som är som en tunna, mot det spända målsnöret när han just når det.

Och fadern är sig helt lik, när han kommit i mål andas han på precis samma sätt som han gör uppe på Norråsen, och han är lika mager och lika tunnhårig.

Så plötsligt är Robert nere på innerplan, han befinner sig själv bland alla som vill gratulera skollärare Erikson till segern. Men Robert kommer aldrig fram till fadern, det samlas så mycket folk omkring segraren att det inte går att komma fram, det går knappast att få syn på honom, så stor är folksamlingen kring honom.

Men så med ens kommer en massa bekanta fram till Robert istället. Det är Ture Berglund och Sven Andersson nere på lagret, det är firmachefen och alla gubbarna i styrelsen, det är springpojkar och chaufförerna och rörmokarna, det är biografmaskinisten Verner Nordin, och det är faktiskt också Gudrun och gamla döda mamma Elin. Och alla gratulerar de nu Robert som får vara son till en sådan duktig man.

Där står han alltså själv och bara tar emot den ena gratulationen efter den andra, och alla pratar de i mun på varandra och säger att det var fantastiskt gjort av fadern som fast han är så sjuk ändå kunde slå hela den samlade eliten av löpare, det är helt enkelt fantastiskt och de börjar till sist klappa om Robert och de ser beundrande på honom, och med stor avund upprepar de att det måste kännas väldigt fint att ha en sådan baddare till far i alla fall. ....

Inför Fanny känner Robert sig tvungen att dölja sin identitet, sitt äktenskap, sitt yrke och merparten av sina tankar. Till Fanny lokaliserar Robert inte sanningen om sin existens, han saknar i en viss betydelse respekt för Fannys åsikter eftersom hon inte för Robert representerar den Andre. I längden blir det naturligtvis ohållbart. Sedan Fanny nästan pressat honom till att ljuga genom att fråga honom om han har en annan flicka, skiljs de utan att avtala någon tid för nästa träff. Efter några dagar och ytterligare motgångar finner Robert det nödvändigt att ringa till Fannys arbetsplats, men det är besvärligt och det dröjer innan Fanny kan komma till telefonen och hon verkar då upptagen.

..... Robert märker att Fanny låter korthuggen och jagad, hon är inte avvisande på något sätt, men på tonfallet och brådskan har Robert svårt att riktigt känna igen henne. ....

Efter ett kort ordbyte med Berglund går Robert ut i den stora lagerlokalen.

.... Det är tomt kring disken just nu och Robert går runt på golvet några varv. Han känner sig ganska påverkad av spriten, men det är ingen fara med honom. Inifrån det så kallade frukostrummet kan emellertid Robert höra hur de andra fortsätter med festandet. Det är just när Robert bestämt sig för att gå in till dem igen och medan Ture Berglund ännu uppehåller sig i det lilla orderrummet som han plötsligt känner hur den där korta rädslan borrar sig igenom honom igen, den är som en påle som hade stötts rakt genom bröstet på honom. Robert vänder sig omedelbart om och skyndar upp för den lilla trappan till dörren och fortsätter sedan den lite större upp mot gatan. Robert stannar till på översta trappsteget och ser nedåt stationen till. Det är som om han nästan hade varit alldeles säker på att modern hade passerat, han står och håller sig i handräcket och ser sig vilset omkring en kort stund. Sedan släpper rädslan, och han kan konstatera att någon mamma Elin nog inte passerat ändå. ....

Robert har sin egen förklaring på varför han inte har lyckats så bra i livet, åtminstone inte enligt pappans jämförelse med brodern Sigvard. Robert anser att om inte pappan så konsekvent hade kritiserat och rättat honom, då hade Robert kunnat utveckla sina inneboende möjligheter, men pappans allmänna negativa inställning till barn, och i synnerhet skolbarn, var ett avgörande hinder. När Robert försöker påpeka detta för pappan då minns denne ingenting, eller också kommer han ihåg en annan och för honom fördelaktigare version. Och dessemellan klankar han på Robert för användandet av dubbla supinumformer.

Konflikten mellan Robert och pappan får ett vikarierande uttryck i misshandeln av biografmaskinisten Nordin. Robert arbetar extra som biografvaktmästare några kvällar i veckan. Någon lysande sådan är han inte. Biografens uppgift är att tillfredsställa publiken, gärna med det lyckliga slutet på en film. Vid ett tillfälle går filmen av några minuter före slutet, och Nordin hinner inte laga felet under den pågående föreställningen, varför han skickar ned Robert för att tala om för publiken att slutet är det som alla ändå redan har räknat ut, de två huvudpersonerna får varandra och det är inget mer med det. Robert gör dåligt ifrån sig och utbuas naturligtvis. Då och då är Robert onykter i tjänsten, och när han vid en incident ska avhysa ett störande element ur salongen råkar han få tag i stans apotekare i stället. Att Robert därefter sägs upp, beror enligt Robert på Nordins fega och orättvisa skvallrande för ägaren, järnhandlare Gustafsson. I detta fall finner Robert det berättigat att straffa Nordin, som han därför under lättare berusning misshandlar utan att det ger honom någon lättnad.

Det finns ett par episoder i samband med dialogen mellan Robert och pappan som fungerar som psykoterapeutiska tolkningar. Den första handlar om hur många mål Hinden Larsson gjorde i fotbollmatchen mot GAIS 1957. Robert är tvärsäker på att det var ett hattrick, alltså tre mål, medan Hilding vet med sig att det var fyra. När Robert återkommer till lagret frågar han i alla fall Aronsson om han kommer ihåg resultatet.

- *Visst, fyra noll, Hinden gjorde fyra strutar! Har du glömt den matchen?*
- *Nej, men jag hade för mig att det blev tre noll.*
- *Fyra noll blev det, Hinden gjorde alla målen. Den matchen lever han på än alltså!*
- *Är du säker på att det inte blev tre noll då?*
- *Fyra noll var det! Det kan jag sätta kärringen min i pant på!*
- *Så du menar att Hinden gjorde fyra mål!*
- *Det menar jag och det menar tjugotvåusen andra också för det blev publikrekord den matchen! Hurså förresten?*
- *Inte för nåt särskilt, det var bara det att jag fick för mig att det var tre noll, att Hinden bara gjorde tre mål. Men det var alltså fyra?*
- *Det kan du hoppa upp och klappa dig i arslet på!*
- *Ja, det går ju lätt att kolla förstås.*
- *Det behöver inte kollas, det blev fyra noll och därmed jämnt ser du!*

Robert blir stum och betänksam, och till middagen hemma med Gudrun avstår han helt från snaps till maten. Lite senare slår han en signal till en gammal kompis från ungarstiden och frågar om fotbollsresultatet i GAIS-matchen. Kompisen går och kollar i några listor han har. Jodå, han kommer tillbaka till telefonen och meddelar att det är riktigt som Robert antar, att det alltså blev fyra noll och att Hinden Larsson gjorde fyra mål och att det blev publikrekord just den gången.

Detta rubbar Roberts oidipala myt om pappans dåliga minne. Om pappan kunde ha rätt på den punkten fanns det risk att han kunde minnas rätt beträffande annat också.

Den andra episoden rör direkt pappans förhållningssätt gentemot skolbarnen. En av de senast anställda chaufförerna kommer fram till honom och pratar med honom om att han har hört att Roberts pappa är sjuk:

.....

- Han var en jävla bra lärare.

- *Du säger det.*

- *Visst, ser du, det var han. Han kunde vara lite hård kanske men han var rättvis, han var förbannat rejäl och så. Sen var han hygglig om man ville ut och kicka boll eller hoppa höjd eller nåt sånt, han var aldrig omöjlig när det gällde det. Fast det är klart, det blev ju mest under gymnastiktimmarna förstås.*

- *Jaha.*

- *Joda, han var en jävla bra lärare!*

- Det låter ju trevligt. ....

..... Robert sitter kvar och svarar inte mer, han ser efter chauffören som går runt bordet och antagligen letar efter ytterligare en burk öl. Han tänder en ny cigarett och kommer sedan i samspråk med ett par andra som sitter vid bordet.

Robert dricker ur vinet och pratar inte med någon på en lång stund. ....

Återigen rubbas grundvalarna för Roberts självuppfattning. I en psykoterapi skulle det vara terapeutens uppgift att, sedan överföringen hade flyttat auktoriteten dit, ifrågasätta och stegvist dementera denna oidipala fördom hos Robert. Utanför terapisituationen sker sådant slumpvist och osystematiskt, men för Roberts del får dessa episoder en viss effekt på hans relation till sin döende fader. De kommer varandra lite närmare och Robert börjar känna värme och ömhet mot sin far.

Kastrationen och det sanna begäret ligger hela tiden bakom skeendet, och bryter igenom i tomheten efter faderns död, helt i överensstämmelsen med krisens teori. Robert lämnar lungkliniken i ett tillstånd av bedövning. Han har till och med glömt Fanny. Då dyker ett minne upp:

..... Och medan han sitter där kommer han av någon anledning att tänka på den gången när han var elva eller tolv år, och det var julafton och han fick ett par tumvantar i julklapp av mamma Elin. Det var väldigt fina vantar, det var något slags skinn på insidan och mamma förklarade att de aldrig kunde gå sönder eller slitas ut om man bara var riktigt rädd om dem. De var så fina att de inte ens var gjorda i Sverige, och mamma upprepade flera gånger att de var mycket dyra, det var nog den dyraste julklapp som Robert någonsin hade fått.

Men strax efteråt råkade han tappa den ena vanten när han sprang och lekte med några kamrater på en åker inte långt hemifrån. Både mamman och pappan blev så obeskrivligt arga, det kom ett häftigt snöväder sedan och Robert hittade aldrig sin tumvante.

Men han fortsatte att leta efter den i alla år, han fann den alltså aldrig men han gav heller aldrig upp hoppet.

Och när han nu sitter i bilen kan han se den där tumvanten framför sig igen, precis som så många gånger förr kan han se exakt var den ligger, det är egentligen bara att gå och hämta den, att plocka upp den precis där han tappade den för över trettio år sedan. ....

I Fanny tyckte sig Robert ett tag ha hittat den andra vanten. Men det var ännu en upprepning av förlusten som i trogen oidipal anda är hans eget fel. Och Roberts relation till Fanny genomgår just den utveckling som tumvanteminnet illustrerar, åtminstone om man ger detta tackminne den utläggning som Piet Hein ger uttryck för i ett 'Trøste-Gruk' från 1940⁴⁸:

Den som taber sin ene handske
er heldig i forhold til dèn,
som taber den ene,
kasserer den anden ...
og finder den første igen.

---

⁴⁸ Piet Hein, Gruk fra alle årene, Borgens Forlag 1969, Köpenhamn.

VII TEKNIKEN

Psykoterapins teknik är trots beteckningen gärna för teoretisk för nybörjarens smak. I starten vill man helt enkelt veta vad man ska säga till klienten, men det är något som faktiskt ingen kan ge ett riktigt bra svar på. Anledningen härtill är att man för att kunna yttra passande fraser måste känna till kontexten och överföringen och terapeutens syfte med interventionen. Den enda som kan ha en någorlunda autentisk uppfattning om alla dessa tre är just terapeuten. Så frågaren får ge sig till tåls. Innan man har träffat klienten några gånger är det inte lätt att veta hur man ska intervensera, det gäller både för den erfarna och nybörjaren. Så det är bäst att man i början håller sig till uppgiften att introducera klienten i arbetssättet.

Tekniken handlar snarare om den konkreta situationen och dess implikationer, psykoterapins dynamik och dess krav på metod och ram. Det bästa sättet att bibringa en uppfattning om dessa olika faktorer är att ingående beskriva vad psykoteraپی är.

Psykoteraپی är möten. Det är den mest basala existensutsagan man kan göra om psykoteraپی. Det handlar om upprepade möten, som sedan systematiseras på ett visst sätt, utifrån vad som krävs för att den psykoteraپیiska processen ska optimeras.

Nu kan man ju invända att människor möts överallt och i allahanda sammanhang. Det är förvisso sant, men mestadels undviker man mötet genom att ha ett ärende, eller genom att man blir uppsökt av någon som har ett ärende. Man träffas för att diskutera en sak, och när man har kommit fram till ett samförstånd om ett hyggligt resultat, då avslutas samtalet och man övergår till handling. I vardagliga möten mellan människor strävar man efter att komma fram till ett samförstånd, ett samtycke i ett sakförhållande, vilket var vad som behövdes för att man skulle kunna komma vidare. Det är i sådana sammanhang vi använder kommunikation, för att framlägga problemet, diskutera det och vända och vrida på olika förslag.

Psykoteraپی är däremot bara möten. Man rensar mötena från åtgärder, uppdrag och utfrågningar, och vad gäller kommunikationen, så begränsas den till det som behövs för att man ska komma överens om de yttre ramarna, nödvändiga uppehåll och hur man ska tackla oförutsedda praktiska hinder. Till dessa formalia bör man också foga en viss initial undervisning i psykoterapins villkor och deltagarnas respektive åligganden.

Alltså, fortsätter skeptikern, psykoterapi är bara prat. Möten kan väl inte bota någon, särskilt inte om man inte får något råd om vad man ska prata om. Här behöver man oftast bara påminna om att det vi är som människor, det har vi blivit genom möten med viktiga personer utan att veta vad saken gällde, varför det kanske inte är så långsökt att anta att möten kan få påtagliga följder.

För att rensa mötena från allt onödigt bråte, måste man börja med att organisera sekretessen. Det är nödvändigt att framhäva psykoterapins speciella sekretess, eftersom de flesta psykoterapeuter har ett förflutet inom sjukvården, och de kan därför tro att sjukvårdens sekretess räcker till även för psykoterapi.

I första hand anordnar vi i psykoterapi situationen för samtalet så att sekretess råder för bägge deltagare, ingen annan hör eller får veta. Så förhåller det sig inte inom sjukvården, där ju hela vårdteamet bör vara insatt i den enskilda patientens sjukdom och behandling, och där journalen är åtkomlig för en större krets av vårdgivare jämte en myndighet, socialstyrelsen. I psykoterapi händer det att en psykoterapeut ska berätta om sin terapi för en handledare, men klientens identitet röjs inte i en handledning, varför handledaren inte vet vem den person är, som utöver terapeuten är indragen i terapin. Till detta kommer att en patient inom sjukvården bör informera sina anhöriga om sitt tillstånd, och i vissa fall informeras de anhöriga även direkt av vårdgivaren, medan en dubbel sekretess gäller i psykoterapi eftersom även klienten har tystnadsplikt, och alltså inte bör diskutera sin terapi med sina närmaste så länge terapin pågår.

Psykoterapins strikta sekretess har flera skäl. Mycket av arbetet som utförs i psykoterapi sker mellan sessionerna. Det gäller förvisso bägge deltagarna, men för klientens del är det i form av funderingar som omgivningen kan uppfatta som en viss självupptagenhet. Det är en nödvändig tankeverksamhet, som kan störas om andra tar del av funderingarna. När flera ska lösa ett och samma problem finns alltid risken att ingen på allvar tar itu med det, och om någon annan engagerar sig, så är det genom att erbjuda lösningsförslag utifrån sin egen erfarenhet, och hur djup och omfattande denna än är, så hör den inte direkt till klientens kontext.

Klienten kan också behöva sekretessargumentet som skydd mot andras nyfikenhet. Det är inte alla som har förståelse för psykoterapins verksamhetsform, och ibland kan anhöriga ha åsikter om vad som får avhandlas och vad som inte får komma fram i klientens terapi.

Ett tredje skäl är just det förhållande att psykoterapi bara är samtal. Man ska kunna säga vad man kommer på utan att ställas till svars eller utkrävas förklaringar utöver ytterligare associationer. Här samverkar sekretessen med abstinensregeln på så sätt att allt får yppas, och ingen har rätt att ta anstöt, vare sig den dagliga omgivningen eller terapeuten som inte heller i handling får visa sitt gillande eller ogillande på ett sätt som inte kan motiveras som en intervention. Klienten ska vänja sig vid detta märkliga mellanläge, där det talade ordet inte får de vanliga praktiska konsekvenserna, inte leder till handling, i första hand, men inte heller till samförstånd. Man ska alltså i terapin kunna säga saker som man, på grund av konsekvenserna, inte skulle våga säga i andra sammanhang. Och om man ska kunna förvänta sig något sådant från en annan människa, så bör ramarna tydligt vara gjorda för detta.

Till sekretessen hör, som det har framgått, att man inte använder remisser eller hänvisningar som innehåller annat än namn och adress, och att man inte för journal. Detta kräver att en psykoterapiverksamhet i allmän regi förläggs utanför Hälso- och sjukvårdsområdet, i linje med instanser som vårdskola, centralkök och förråd eller, kanske mera relevant i sammanhanget, familjerådgivningsbyråer.

I psykoterapi har man alltså inget ärende. Man har inte med sig ett problem att lösa. Även detta väcker invändningar. Alla har ju problem, och söker ju psykoterapi för att lösa dem. Men psykoterapi är inte en rådgivningsverksamhet, utan möten som systematiseras i syfte att möjliggöra en granskning av varför än det ena och än det andra framstår som problem. Om man har fastnat på något problem, så kan det hända att problemet är det viktigaste och mest hårdnackade hinder för vägen fram, det vill psykoterapin på intet sätt förneka. Men söker man psykoterapi i en sådan situation då har man nog en misstanke om att det även finns en möjlighet för att man har hamnat på en blindväg i tillvaron, och att man kan behöva revidera sin navigation. Trots detta känner terapeuten ändå på sig att klienten ställer krav, explicit och implicit, på någonting, om inte annat så på sympatittringar och samförståndshummanden. Det är ett spontant förhållningssätt mellan människor, men det är en lika vanlig iakttagelse att det som människan kräver inte är det hon begär. Krav missar poängen, i bästa fall. Ställer man upp på klientens krav uppnår man att bli uppfattad som en hygglig prick, men det hjälper inte mot neurosen. Att det förhåller sig så beror på att den omedvetna önskan som begäret är, endast i förvanskad form kan uttryckas som krav, och ställer man upp på kravet bidrar man till förvanskningen.

Lika lite som klienten har ett ärende, så har psykoterapeuten en lösning. Man bemödar sig om att inte ens antyda någon form för lösning genom det sätt varpå man inreder sin mottagning. Det finns

inget medicinskåp, och självklart inga kirurgiska instrument, men även mera subtila fingervisningar bör man vara återhållsam med och inte fylla sina bokhyllor med en viss typ av facklitteratur. Man bör ha bekväma, men inte förföriska möbler, och så vidare. Att det därutöver krävs en oföränderlighet kring sessionerna kommer att motiveras senare.

Att klienten betalar för sin psykoterapi är också ett sätt att renodla terapisessionerna. I annat fall störs klienten av fantasier om vilket intresse terapeuten kan ha av mötena, är det forskning, eller ett personligt intresse, eller är terapin rent av värdelös?

Psykoterapi är alltså en talkur - Anna O.s beteckning - och mötena ordnas så det blir sagt så mycket som möjligt. Inte till varandra, utan klienten talar till terapeuten, som lyssnar. Här finns igen en fördom att granska. Man sitter bara och lyssnar, sägs det. Ja, det är sant. Men det är inte alls bara. När någon uppmärksamt lyssnar på vad man säger, utan att ha krav på att själv få komma till orda, och när vederbörande dessutom vill att man ska komma tillbaka och fortsätta berätta, vecka efter vecka, då har man hittat en unik samtalspartner, som det knappast går att möta i något annat sammanhang. Därtill kommer att själva lyssnandet inte alls är ett oreserverat mottagande. Närhelst någon lyssnar på oss, särskilt om det är någon (eller några) vi inte känner, innebär lyssnandet en granskning av det som sägs. Det är kort sagt det uppmärksamma lyssnandet som bidrar med en sanningsdimension till det vi säger - och inte säger.

Lyssnandet gör klientens monolog till en dialog och en dialog strävar mot en sanning, i motsats till kommunikation som strävar mot ett samförstånd, som då ofta upphöjs till sanning och handlingsunderlag. I den psykoteraeutiska dialogen är samförstånd inte möjligt, och den sanning som eftersträvas är inte en delad, inte en gemensam sanning, utan en som gäller klienten fast den från början, genom överföringen, lokaliseras till terapeuten, varifrån den utövar sin inverkan. Det är det som är den psykoteraeutiska processens motor, liksom det är motorn i alla dialoger, men psykoterapin organiseras systematiskt utifrån detta förhållande.

När någon beslutar sig för att gå i psykoterapi sammanhänger detta beslut med fantasin om den insiktsfulla och förstående psykoteraeuten till vilken lösningen förläggs. Neurotikern håller sig ju med auktoriteter, och en psykoteraeut kan bli en av dem. I så fall antas psykoteraeuten sitta inne med den kodnyckel som skulle göra världen och tillvaron begriplig. Det handlar just om Fadersnamnet, som på grund av den isolering från neurotikerns diskurs som bortträngningen innebär, dyker upp i symptomet, och från symptomet flyttar det över till psykoteraeuten, som antas vara den som kan uttala det. Det är av den anledningen som klienten tillägger terapeutens yttranden så stor betydelse.

Samtidigt med att psykoterapin inleds börjar därför symptomen att blekna såsom tandvärken i tandläkarens väntrum. Exempelvis flyttas makten hos hissen i en hissfobikers värld mer och mer över till terapeuten, vars yttranden nu börjar tillskrivas vikt. I den psykoanalytiska terminologin heter det att utvecklingen av överföringen åtföljs av överföringsbot.

Redan beslutet om psykoterapi ändrar alltså kraftspelets natur. En situation eller en sak kan vara gåtfull, mystisk, men den tillskrivs inte vetande. Det gör däremot psykoterapeuten, som ju antas kunna tala om eller räkna ut det man borde veta för att komma vidare. Och eftersom det både i symptomet och i överföringen är fråga om en effekt av Fadersnamnet, så innebär en lokalisering av denna funktion till en annan människa samtidigt ett erkännande av Fadersnamnets lingvistiska karaktär, att det är något som man kanske får höra.

Den obeslutsamhet och brist på målmedvetenhet som kännetecknar neurotikern märktes hos miss Lucy, som under de månader hon hade sina symptom, var håglös och inte alls så energisk som hon brukade vara. Även Robert var stillastående i sitt liv och han föreföll snarare sörja det förflutna än spurras av framtiden. Fadersnamnets isolering gör att det fattas en referenspunkt för vad som gäller, både i positiv bemärkelse som ett attraherande värde och i styrande form som norm för vilka handlingar som stämmer eller inte stämmer med människans syn på sig själv. Det blir då omöjligt att ta ut en färdriktning i tillvaron, varför ju också neurotikern i stället litar till andras åsikter.

I och med psykoterapin och överföringen tillkommer en ny referenspunkt. När man har kommit i gång med sin psykoterapi upptäcker man att man till vardags kan tänka 'Det här ska jag berätta för min psykoterapeut.' Därmed har man ju inte fått ett mål i livet, men det är början till en referens, och som sådan ett tecken på att Fadersnamnet har dykt upp i anknytning till psykoterapin.

Man brukar säga att alla människor är olika, och brukar därmed ange en viss tolerans för skillnader i smak och tycke. Men det finns en annan konsekvens av olikheterna, nämligen den att varje annan människa är en obekant, så även bekanta. Vi människor känner inte varandra särskilt väl, och när det gäller människor vi inte brukar umgås med, inte alls. Den andra människan är med Emmanuel Levinas ord kategorirefraktär, omöjlig att rubricera. Så när vi, som vi ju brukar göra, säger att klienten är en neurotiker, så säger det inte mycket utöver att vi tror att det är den analytiska insiktsterapin som kan erbjuda en lösning. Vi vet ingenting om den andra människans tankar, hennes historia, hennes situation och hur hon ser på den. Vad vi kan se i ansiktsuttryck och gester är att där, lokaliserat till en annan person, finns en reflex av en helt annan värld, som vi inte ens i en lång psykoterapi får annat än en fragmentarisk inblick i. Dock är just överföringen ett uttryck

för att terapeuten har kommit att ingå i den andra människans struktur, i hennes värld, men vilken roll terapeuten spelar där, vad det är terapeuten antas veta, är lika fördolt för terapeuten som för klienten. Något som dock terapin ska ändra på.

I och med överföringen uppfattar klienten alltså terapeuten som det subjekt som antas veta⁴⁹. Härmed menas att terapeuten och den terapeutiska situationen medelst sin materialitet förser klienten med små distinktiva drag⁵⁰ i rummet och hos terapeutens person, drag som får sin betydelse i klientens värld, nästan som ett piktogram. Ett piktogram är en bildsymbol, såsom många trafikskyltar är. Men innebörden av en skylt med ett ånglok är helt olika för den som letar efter järnvägsstationen och för den som ska fram för att nå ett annat mål. Så betydelsen av mottagningens och terapeutens materialitet uppstår i en kontext som hör till klienten, och terapeuten kan inte genom något slag av empati få kännedom om betydelsen av dessa distinktiva drag. Det är just därför som den psykoterapeutiska situationen måste förbli så konstant som möjligt, nästan bli som en lagerlokal för en Robert. Då vet man i alla fall att klienten varje gång kommenterar samma text, och det blir lättare att få ett grepp om vad det är man som psykoterapeut antas veta.

Psykoterapisituationen kommer därmed att ge klienten inspiration som en gåtfull text, men eftersom man i terapin inte som Robert kan fara upp för trappan, utan bör sitta kvar på sin plats, då kommer samma incitament att generera tankar i stället för handling. Här ligger en av orsakerna till abstinensregeln, som ju säger att man ska avhålla sig från att agera, för på så sätt hejdas symptomets upprepningstvång till förmån för överföringen, och neurosen har därigenom blivit närvarande i psykoterapisessionen. Och då finns det ett faktiskt underlag för terapeuten att arbeta med.

Om klienten talar och terapeuten är uppmärksam på vad som sägs - explicit och implicit - då kan terapeuten efter sessionen skriva ned vad som har förevarit, och vara förvissad om att det som dukades upp var styrt av de första signifierarna som klienten ser inskrivna i terapirummet och hos terapeuten. Både symptomet och sedan överföringen är en mytisk utläggning av Fadersnamnet, kort sagt styrs sessionen av det omedvetnas realitet.

Psykoterapins vetenskapsteoretiska position är att vara den komplicerade övergången mellan tal och skrift, mellan lyssnande och läsande. Traditionellt brukar man anse att skriftspråket uppkommer senare än talspråket eftersom vi ju uppenbart talar innan vi lär oss skriva. Men det är en förenkling.

---

⁴⁹ Jacques Lacan: Le Séminaire, livre XI, Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse, s. 209 ff., Seuil 1973.

⁵⁰ Roman Jakobson & Morris Halle: Fundamentals of Language, Mouton Publishers, New York 1956.

Man kan nämligen läsa annat än vanlig text, och utan att förstå i vanlig mening. När Robert drabbades av sin ångestattack befann han sig i snarlika situationer i lagerlokalen. Robert 'läser' sekvensen av händelser som leder fram till att han ensam befinner sig i lokalen, och det som sätter pricken över de distinktiva drag som behöver en sådan, är hyllorna och de stora öppningarna.

Robert ser inte signifianterna, det är inte bokstäver, men betydelsen är helt klar för honom: Mamma Elin har gått ....., inte bort, utan förbi, och Roberts upprepningstvång utgör en exakt utläggning av det han har läst, fast man inte i vanlig mening vill säga att han har förstått det. Efteråt kan Robert reflektera över sitt agerande och finna det löjligt, men han kan också associera och komma ihåg scenen i affären. Hade man bara tillgång till detta enda kapitel av boken skulle man dock knappast kunna förstå kraftspelet, eftersom man saknade den vidare kontexten. I psykoterapi upprepas mötena för att bilda en kontext för terapeuten, som annars är chanslös. De olika sessionerna kommer inte heller i den ordningsföljd som gäller för kapitlen i en bok. Det är kontexten av upprepade sessioner som medför att terapeutens förståelse av ett fall är som mest nyanserad vid terapins slut, något steg efter klientens förståelse.

För att en förståelse av metapsykologin ska kunna växa fram bör klient och psykoterapeut inte känna varandra utanför terapin, vare sig före, under eller en viss tid efter. Det beror på att terapeuten ska vara ett oskrivet blad för klienten. Det är i den egenskap terapeuten kan tillskrivas lösningen på gåtan. Och det är i egenskap av lösning som terapeuten inskrivs i klientens kontext. Klienten blir alltså uttolkare, fast utan att inse det, och terapeutens strategi blir att ånyo få klienten att läsa det han själv har tillskrivit terapisituationen, och det gör terapeuten genom att inte passa in allt för väl i kontexten. Skulle terapeuten i stället sträva efter att leva upp till överföringens invit, fördröjs klientens upptäckt av densamma, då det ju främst är det som inte fungerar som får oss att tänka.

Överföringens inverkan på psykoterapeuten kallas motöverföring. Vilken effekt överföringen får beror sedan på terapeutens grundläggande myt som även där har karaktären av fördomar. Motöverföringen visar sig på många olika sätt. Vanliga manifestationer är önskan om att vilja vara till hjälp, att trösta och förklara, och kanske framför allt att förstå. Även aversion och fruktan kan väckas. Att dela känslor med varandra är inte att förstå. Närhelst två människor möts så har de en benägenhet att dela känslor. Om vår avvisande attityd till en medpassagerare i en hiss är vi aldrig ensamma, inte heller om den lilla sympativåg som kan väckas av att man utväxlar några ord. Detta beror inte på någon förståelse, utan på en identifikation på jagets område, en som gör människor till ögonblickskopior av varandra, när de ligger under för samma signifiant, samma villkor.

Överföringen tenderar att bli ett gemensamt villkor, men i stället för att anpassa sig ska terapeuten både låna ut sig till den och samtidigt förhålla sig affärsmässigt beräknande till den. Som Freud påpekade i Dorafallet, så kommer hur som helst överföringen som en överraskning. Vi dras omärkligt in i den, och upptäcker den först i efterskott.

Överföringen är som tidigare nämnts både en nödvändig drivkraft och ett hinder. Å ena sidan är den klientens motivation, å andra sidan är den det som ska klarläggas och återlämnas. Ifrån början kommer klienten för att finna bot, och det är det krav som primärt ställs till terapeuten. Bot i diffus bemärkelse, eftersom klienten ju knappast förmår formulera vad som fattas. Kravet uttrycks snarare som en fråga om vad man ska göra för att bli bra. Svaret på denna fråga är så att säga klientens investering i företaget, nämligen överföringen. Det är alltså överföringen som ska behandlas, formuleras och utläggas, inte klienten som person. Innebörden i klientens krav är som oftast en önskan om att allt ska bli som förr, innan symptomet gjorde sig gällande. Alltså att vara som nu, fast utan symptom. Men det är en hägring. För neurotikern är symptomet en fördold sanningsreferens, liksom noll var det för talräckan, fast där inte dold. Att göra sig av med en sådan referens genom någon form för amputation leder in i psykos och inte till någon tänkt harmoni. Symptomet bildades genom bortträngning av något som störde harmonin, och en framgångsrik psykoterapi leder inte till harmoni, utan till ett konstruktivt accepterande av disharmonin, eller kastrationen, samt ett (åter-)vinnande av subjektets visshet om begäret, och därav följande styrförmåga i tillvaron.

Psykoterapeutens främsta uppgift i terapin är att underlätta för klienten att tala. Och det som begränsar talförmågan är överföringen. Liksom samförstånd får överföringen ett samtal att rinna ut i sanden. Överföringen gör terapeuten till en så viktig instans att man som klient blir besvrad. Lämnas överföringen därhän innebär det att klientens förväntningar på terapeuten förblir gällande. Ingenting motsäger eller hindrar dem, utom en gradvis besvikelse eller uttröttnings. Klientens version av överföringssituationen rubbas inte. Men om klienten i stället varseblir en viss diskrepans mellan sina antaganden och deras utfall, tvingas han först förstärka sina krav och sedan skriva om vissa delar av sin version, vilket i sin tur gör att även andra delar måste revideras. Under denna process dyker infall upp ur det omedvetna, infall som är nya och oväntade men som måste införlivas i sammanhanget. Ibland får en version helt överges och en annan ta form i stället. På så sätt kan den ena versionen efter den andra skalas bort, som det illustrerades i Freuds och Lacans genomgång av Dorafallet. Därigenom renskrivs under terapins gång klientens historia, på det villkor alltså att terapeuten avstår från att veta vad som komma skall, och just därigenom gör det möjligt för något nytt att dyka upp.

Sammanfattningsvis kan man säga att genom överföringen deponeras meningen i klientens belägenhet hos terapeuten, som genom sitt lyssnande samlar på sig mer och mer. Det är inte så märkligt att det att förkroppsliga en annan människas mening kan väcka motöverföring, om man tar det för personligt, och därmed lockas till ett samförstånd som motverkar terapiprocessen, medan en återhållsamhet skulle ge upphov till en fortsatt dialog. Genom sitt lyssnande blir terapeuten även en granskande instans, som klienten försöker argumentera med, övertyga, ja till och med leda på villospår. Det är den som lyssnar som prövar det som sägs.

Terapeuten bör intervensera i överföringen, 'tolka' denna. Och det innebär inte att försöka leva upp till klientens förväntningar, inte heller att 'klä dem i ord', utan snarare att som en våt tvål förbli svårgreppad. Interventionernas syfte är att i viss mån dementera överföringen, och i viss mån stimulera klienten till att ta nya tag. Terapeuten bör alltså inte försöka tala om för klienten vad det hela betyder, terapeuten ska inte förstå och inte förklara, det är snarare att se som uttryck för motöverföring eftersom terapeuten då har förletts till att tro sig veta. Psykoterapins tolkningsbegrepp är något annat än det hermeneutiska tolkningsbegreppet, som ska komma till användning inför den senare skrivna texten. Psykoterapeutens interventioner under samtalet har i stället karaktär av teckensättning som skanderar klientens tal, och av ordlekar som får klienten att växla spår i en metafor, så en annan mening kan aktualiseras. Det är inte frågan om någon komisk fonetisk teckensättning som den som Viktor Borge har gjort berömd, utan det handlar om att med en viss beräkning placera tecknen såsom logiska operatörer så de får en effekt på innebörden av klientens yttranden. Interventionen ska kort sagt fungera som en signifiant, och inte bestå av signifié hämtat från terapeutens värld.

Det att sätta punkt för en session leder exempelvis till att det senaste yttrandet blir sista ordet i samtalet, och den som får sista ordet har tolkningsföreträde beträffande samtalets innehåll. Det yttrande som på så sätt utnämns till att bli det sista ordet ändrar därmed sin innebörd och blir tankeväckande, och klienten fortsätter associera även efter sessionen. På samma sätt som man ibland efter ett vanligt samtal kan börja fundera över varför man sa det eller det och hur den man pratade med kan ha uppfattat de formuleringar man använde. Varefter man vid nästa träff ger sig in på att förklara sig, vilket visar sig vara helt onödigt och man kan nu konstatera att missförståndet var ett missförstånd. Något som kan få en att tänka.

I arbetet med överföringen bör man också beakta att den medför att terapeuten framstår på ett visst sätt i klientens tankevärld, så alla kommentarer till överföringen bör hållas allmänna eller avse terapeuten. Att yttra sig om klienten vore däremot missriktat om man syftar till att tydliggöra

överföringen. Det är, med Lacans ord, viktigare varifrån interventionen kommer, än vad den faktiskt innehåller.

Ska man kunna dementera sin funktion i en annans värld måste man försöka räkna ut denna funktion. Det är här man kan luras av sina fördomar till att tro att man redan vet vad man betyder för en annan människa. Psykoterapeutens omtalade neutralitet syftar just på en reservation mot att allt för snabbt falla in i en samförståndsempati som skymmer sikten. Till sin hjälp har terapeuten härvidlag sitt textarbete mellan sessionerna, det är nämligen inte bara klienten som ska fundera mellan sessionerna.

I motsats till tal har skrift den egenheten att den består över tid. Ett brev som väcker tankar kan man återvända till och läsa om, medan innehållet i ett telefonsamtal snabbt bleknar och förvanskas i minnet eftersom samtalet inte kan korrigera sig själv.

Därför ska terapeuten göra anteckningar som i allra första taget ska bestå av en notering av de viktigaste nyckelorden genast efter varje samtal. Däremot bör man vänta med att skriva en sammanhängande berättelse. Det behövs nämligen ett tidsavstånd innan man kan greppa vad man har varit med om. Alla har erfarenhet av att korsord hakar upp sig ibland, men om man då lägger det åt sidan ett tag, då har mycket löst sig när det tas fram igen. Det man just har varit med om har man ingen klar uppfattning om. Först efter ett tag kan man redogöra för skeendet. Om psykoterapeuten därför först nöjer sig med att anteckna enstaka ord för minnet, då blir det efter en dag eller två möjligt att utifrån dessa ord skriva ned en berättelse om sessionen.

Eftersom överföringen är en iscensättning av Fadersnamnets myt är det sessionens intrig som är av intresse. Klientens tal utgör en allegori till den grundläggande myten. Berättar klienten om sitt äktenskap då angår det terapeuten, antingen såsom den som ansvarar för äktenskap, eller som den som står i vägen för sådana förbindelser, eller den som bedömer dem. Allt i överensstämmelse Fadersnamnets karaktär av lag. Terapeutens skrivna berättelse om sessionen bör i lika hög grad handla om terapeuten som om klienten. Att återge vad klienten sa kan endast ses som en inledning till berättelsen om vad man var med om i sessionen. Man kan jämföra varje session med ett avsnitt i en följetong där man inte har följt med från början, och där det fattas en resumé. Dessutom kommer avsnitten huller om buller och vissa upprepas medan andra fattas. Varje avsnitt ger dock sin aspekt som man efteråt kan återge som en episod.

När sedan terapeuten har skrivit sin berättelse i form av en text, då kan man i nästa steg utläsa berättelsens sens morale, dess hypotes. Det är det närmaste man kan komma det som överföringen

antar att terapeuten vet, alltså Fadersnamnet. Gör man så, får man under följden av sessioner bättre och bättre grepp om vad som regelbundet förekommer manifest och man kan härleda vad som fattas i berättelsen, och som är dess orsak.

Vad gör man sedan med denna kunskap? Om man som psykoterapeut skulle förhålla sig till det man hade härlett ur anteckningarna som om det vore ett för klienten gällande faktum, då skulle man spela med i klientens manövrer för att undkomma Fadersnamnet och kastrationen. Man ska däremot hjälpa klienten på traven så han kommer på 'sin' överföring, vilket ju innebär att man själv avstår från den, att man så att säga återlämnar den till klienten. Det är vad man kan använda sin härledning till. Man ska alltså 'räkna ut' överföringen för att kunna få distans till den funktion man indras i av sessionens struktur och för att kunna anspela på den som ett generellt faktum, eller som en hypotetisk fråga, eller rent av neka till den, allt i syfte att befördra klientens tankeverksamhet. Enkom det att man arbetar med sina anteckningar mellan sessionerna har en intervenerande effekt på överföringen. Man förändras av att förstå något nytt. Detta kan jämföras med förhållandet mellan två bekanta, som ju brukar förbli tämligen konstant, men om den ena av de två någon gång från ett tredje håll får höra något nytt och oväntat om bekantingen, då kommer denna nya kunskap att ändra hela attityden från den första mot den andra, som när de träffas nästa gång mycket väl känner på sig att allt inte är som det brukar, och han ändrar då i sin tur sitt förhållningssätt mot den första, varför de två bekanta kanske övergår från kommunikation till dialog ett tag innan de åter sjunker in i bekantskapens samförstånd.

När klienten börjar få syn på sin överföring förändras den också. Däremot ska man inte, som det ofta sägs, delge klienten någonting beträffande psykodynamiska samband, eller konfrontera honom med någon förment verklighet eller motsägelse. Inte heller ska man försöka peta i det man kallar klientens motstånd, som blott är uttryck för hur långt han har hunnit i sin egen tolkning. Som terapeut bör man i stället arbeta med sitt eget motstånd, som är det viktigaste hindret för terapins framsteg, och det är vad terapeuten gör mellan sessionerna utifrån anteckningarna, som motståndet just hindrar att man förstår, det kanske till och med hindrar att man producerar några anteckningar.

Denna syn på den psykoterapeutiska interventionens funktion är en konsekvens av Freuds upptäckt av överföringen som huvudproblemet i psykoterapi. Hur interventionen sedan fungerar har klarnat i och med den koppling av psykoanalysen till lingvistik som Lacan står för. Förändringen är viktig ur effektivitetssynpunkt, eftersom det var tolkningsförfarandets ineffektivitet som gjorde (och fortfarande gör) att terapier och analyser kunde dra ut hur länge som helst i tid. Genom att terapeutens interventioner hålls korta och mångtydiga kommer klienten att tillägga dem den betydelse som

överföringen har förberett, och det blir i stället klienten som talar om hur det hänger ihop, vilket i sin tur kan kasta ett nytt ljus över angränsande problem för klienten.

Med Lacans ord: Överföringen ger terapeuten en makt, en makt som kan fås att fungera bara på det villkor att man inte använder sig av den.

Nu kan man ju undra var den klassiska psykoanalytiska terminologin tog vägen i allt detta. Precis som ett vin kommer facktermerna ibland bättre till sin rätt om man avsmakar deras innehåll innan man läser etiketten. Det finns många sorters tystnader i sessionen, en av dem är en vädjan som avser ett oralt objekt, där det läggs på terapeuten att både hitta på menyn och välja bland rätterna, något man får bejaka men inte göra. Ett analt objekt utväxlas under sympati och medkänsla, om det inte i sadistisk triumf göms för senare bruk. Dessa exempel på jagets manövrer ska desarmeras så långt det går utan att det blir traumatiskt. Blickens dominerande roll på jagets och narcissismens område kan motverkas genom att klient och terapeut avstår från att ha varandra inom synhåll. Att placera sittplatserna så att ögonkontakt försvåras är till fördel för bägge, eftersom det underlättar arbetet med det oidipala objektet som är det som överföringen handlar om.

VIII STRATEGIN

Ett människoliv gestaltar en hypotes om varat. Denna hypotes är identisk med den ursprungliga myten, dvs. Fadersnamnets signifié som inte 'finns' eftersom S_2 saknade signifié. Men just därför används de följande signifianterna till att generera dess signifié, och det som iscensätts har den ursprungliga myten som underliggande hypo-tes.

Den ursprungliga myten fungerar således som en tolkningsmall för människans erfarenheter. Människans inställning till tillvaron och till andra människor bygger dessutom på hennes egen position i myten. Precis som för Askungen, Snövit eller den ståndaktiga tennsoldaten.

Ett människoliv kan därför ses som en berättelse som skrivs utifrån en viss idé, och det var det som uttrycktes i:

$$S_2 \left(\begin{array}{c} A \\ \text{---} \\ s_1 \end{array} \right)$$

Där S_2 är den sanningsreferens som gör det möjligt att 'fortskriva'. Vid varje vägskäl i livet kan man utifrån denna referens göra ett personligt val och är därför inte enbart hänvisad till andras anvisningar. Det går att räkna ut en egen lösning, en som ger ett resultat som är personligt tillfredsställande, och man har då fogat ytterligare en sida till sitt livs diktverk.

Vid neurosen har S_2 inte intagit positionen som den första signifianten med sin funktion som sanningsreferens, utan den har i symptomet gömmts undan bland alla de andra signifianterna och åstadkommit överdeterminering och upprepningstvång.

I siffrornas värld kan det vara lättare att se konsekvenserna av denna kastrationens bortträngning.

Exemplet består i en enkel addition.

$$\begin{array}{r} 13 \\ +7 \\ +4 \\ +3 \\ +0 \\ +5 \\ \hline 32 \end{array}$$

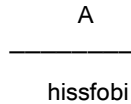
Detta sätt att räkna kan
alla acceptera eftersom
nollan garanterar siffrornas
relativa position genom
fasta skillnader.

Om nu noll trängs bort, exempelvis således: $0 = 3$. Då tar additionen slut efter halva uppgiften

$$\begin{array}{r} 13 \\ +7 \\ +4 \\ +? \\ \hline ?? \end{array}$$

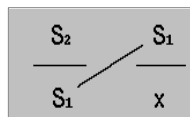
Man kommer inte vidare. Siffran 3 är inte längre lik sig, den har nu fått samma funktion som hissen i en hissfobi och är inte längre ett led i kedjan, utan en hårdknut och en stoppningspunkt.

Uttryckt i språkets struktur har det blivit till:

det sanna begäret (fallos) har trängts bort av det förbjudna begäret, ett begär som lever under hot, och livsloppet har som meningsproduktion hakat upp sig. Det går inte längre att göra ett personlig val vid vägskälet, utan man får förlita sig till andras förslag eftersom det egna begäret är bortträngt och ersatt med ett otillåtet oidipalt begär som andra auktoriteter har synpunkter på, och man vågar inte stöta sig med auktoriteten.

Orsaken härtill är en ofullständighet i det omedvetnas struktur

där S₂ inte har fått sin fulla inverkan och trängt bort S₁ - modersbegäret -, utan endast givit detta lockelsen hos det förbjudna.

Som illustration kan följande bild användas: Om det på ett barns födelsekalas regnar så hela tillställningen med alla grannbarnen måste äga rum inomhus, då kan de vuxna försöka att begränsa framfarten genom att förbjuda barnen tillträde till vissa särskilt ömtåliga rum. I de legitima rummen kommer barnen att iscensätta lekar med innebörder som hemligheter, gömda skatter och mystiska riter eller annat som kan tänkas förklara det förbjudna rummet. På ett barndaghem utan sådana restriktioner kommer andra aktiviteter att dominera.

Människans historia befinner sig inte i det förgångna, utan den är inskriven i kroppen och världen, där den förekommer som överdetermineringar, som ärr eller som luckor. Vardagens rutiner är vårt mer eller mindre automatiska umgänge med en mer eller mindre läslig text. Roberts tillvaro fortgick rutinmässigt till dess att yttre skeenden bröt mönstret och öppnade upp för en nyläsning som höll på att få Robert ur fattningen.

Mestadels håller vi oss till det invanda mönstret, men vi förändras och utvecklas också. Våra åsikter och livsstil, smak och böjelser ändras efterhand som uttryck för att vårt förhållande till vår historia ändras i en hermeneutisk spiral. Detta påstående behöver dock en mera detaljerad redovisning för att framstå som trovärdigt.

Att förstå sig själv innebär att förstå sin historiska existens, var man kommer ifrån och vart man är på väg i livet. Hermeneutiken lär oss att en sådan tematisering av den enskilda människans situation kräver en horisont, en avgränsning, som för den enskilda människan utgörs av livstiden, om vilken man bara vet att den redan har börjat och fortfarande pågår. Fanns ingen effektiv borte gräns skulle tillvarons mening lösas upp. Ambition, prioritering, vila och rekreation skulle alla förlora innebörd om tidsgränsen försvann. En sådan effektiv borte gräns är livets slut. Nu kan dock människan inte fatta sin egen död eftersom ju allt fattande är i efterskott, men det hindrar inte döden från att vara en väsentlig förutsättning för människans självförståelse.

Om döden saknas som förståelsehorisontens borte gräns då avstannar historieskrivningen. Innebörden av de historiska fakta, som annars har sin utläggning i vårt vardagliga liv, återgår till ett traumatiskt värde när de inte längre mildras genom en utläggning. I stället blir upprepningstvånget det styrande och ingen ytterligare utveckling sker. Den neurotiska bortträngningen innebär ett avbrott i en historisk kontinuitet. Stora delar av historien är förfalskade eller rent av strukna.

Det är inte så att den neurotiskt strukturerade tror sig vara odödlig. Tvärtom lider många av en rädsla för döden, vilket dock måste ses som ett sätt att komma undan dödens ovisshet. För den obekymrade som reserverar döden för gamla och sjuka gäller också att döden inte blir någon effektiv borte gräns för självförståelsen.

Ett autentiskt accepterande av döden visar sig däremot som en meningsfullhet i vardagen och som möjligheter. Det är i detta perspektiv man kan få ett grepp om dödsdriftens betydelse för människan. Vissa människor kan berätta att de till och med utsätter sig för livsfara för att få en förhöjd livskänsla.

Den hermeneutiska cirkeln blir vid neuros en rundgång som får människan till att längta efter något nytt för att åtminstone för en tid komma loss. Ibland kan traumatiska kriser leda till en öppning av cirkeln så den igen kan bli en spiral och en viss utveckling kan ske, men det är osäkert och inte utan risker.

I kapitel VI exemplifierade Robert den neurotiska tillvaron och dess brist på utveckling. De kriser han råkade i skakade honom, men åstadkom knappast någon utväg ur neurosen. Man kan undra om det överhuvudtaget finns någon spontan lösning av det neurotiska tillståndet och det är en ständigt aktuell fråga för författare av biografier. Särskilt känd i Sverige är August Strindbergs dramatiska liv. I *Skaparkriser*⁵¹ jämför Johan Cullberg Strindbergs och Dagermans olika öden. Medan Strindberg åtminstone någorlunda lyckades komma ut ur den neurotiska strukturen via Infernosammanbrottet så gav Dagerman upp. Dessa två lysande författare ger oss en ovanlig inblick i spontanförloppets risker och möjligheter, och visar på stadier i förloppet som man återfinner i den analytiska neuropsykoterapin.

Den psykoanalytiska kuren har som mål att leda till en identifikation med den symboliska fadern, en identifikation som inte väcker hat och avund eftersom det handlar om en symbolisk funktion och inte om en imaginär roll. Medan den reale fadern (enligt barnet i visan) blir svartsjuk om tomtens kyssar mamman, så är det omvända inte fallet.

Begärets signifiant ska dyka upp i klientens tal, som då från att vara ett tomt tal, utan förankring i en subjektivt gällande sanning, blir ett fullt tal som riskerar sig i ordets öppning mot den Andre. Detta innebär inte att Fadersnamnet kan yttras, utan bara att det nu blir effektivt i den symboliska ordningen och därmed i signifié och världen. Att acceptera kastrationen är inte det samma som att bejaka den, utan bara att inte längre utesluta den genom bortträngning. Kastrationen möts, men under protest och drabbad av förnekande. Men förnekandet är en kreativ förställning i motsats till neurotikerns sterila upprepning. Det är en avgörande skillnad på att inte tänka och på att tänka 'det kan inte vara så att...!'.⁵¹

Den existentiella struktur neurotikern genom terapin kan ledas in i kallas sublimering, och det symptom som är karakteristisk för sublimeringen är skriften. Upprepningen gäller här bokstaven som artikuleras i en imaginär tid, den samma som gäller för driften, som är lika närvarande i människans intellektuella liv som annorstädes.

Identifikationen med den symboliske fadern är en identifikation med den döde fadern, utanför livet, en identifikation som aldrig kan vara fullständig för en levande människa. Förutom denna symboliska identifikation kvarstår en imaginär identifikation med den reale fadern såsom begärande och

---

⁵¹ Cullberg, Johan, Skaparkriser - Strindbergs Inferno och Dagermans, Natur och Kultur 1992, Stockholm.

underkastad lagen, men det neurotiska symptomet bleknar till sin laddning eftersom Fadersnamnet har flyttat därifrån.

Psykoterapin har som strategi att lösgöra Fadersnamnet från symptomet och dess upprepningstvång så det i form av överföring kan komma in i terapisituationen där upprepningen hejdas av abstinensregeln. Genom terapeutens arbete med att greppa överföringen och sedan inte stämma för väl med den, återgår Fadersnamnet till klienten, men inte längre som bortträngt utan som något förnekad som dock med tiden blir allt mera verkligt.

Egentligen är det inte Fadersnamnet som flyttas, utan klientens och terapeutens imaginära identifikationer som skalas bort. För terapeutens del sker detta genom att avstå från att vara den som sitter inne med svaren eller den som ska komplettera klienten i livet. En förväntning på terapeuten som kan ta sig olika uttryck i klientens fantasi, och vars uteblivna inlösen för klientens del leder till besvikelse och sorg innan kreativiteten träder in. Terapeuten får alltså avstå från att vara den som behandlar eller förbättrar klienten, eftersom en sådan position sammanfaller med Fadersnamnets auktoritet. Under terapins gång ändras Fadersnamnet från att vara en särskild kunskap hos en auktoritet som man kan beundra eller bekämpa, till att bli en generell språklig funktion.

Fadersnamnets samlade väg i terapin går således från symptomets gåta till överföringens lockelse och därifrån till levnadshistoriens sanningsfunktion och till ett återupprättande av historiseringsprocessen. Det är därför man kan karakterisera psykoanalytisk insiktsterapi som en renskrivning av historien, varvid ordet befrias från sin fångenskap i symptomet, och det sterila upprepningstvånget övergår till att bli ett utvecklande hermeneutiskt förhållningssätt till den egna historien och dess framtida möjligheter.

I enlighet med ovanstående förlopp kan terapin delas i skeden, där varje fas har sina karakteristika. Värde med att göra en sådan indelning ligger i det förhållande att man då i grova drag kan bedöma om en terapi förlöper på ett förväntat sätt eller om den har hakat upp sig i en viss fas.

Förhoppningsfas

Klientens tro att psykoterapeuten vet någonting som kan vara avgörande för den rätta vägen till ett tillfredsställande liv väcker förhoppningar och krav. På grund av jagets dialektiska konstruktion manifesterar dessa förhoppningar sig också som farhågor. Klienten kan känna sig utsatt för en bedömning med risk för att bli funnen för lätt, olämplig eller inte tillräckligt behövande för att komma i åtnjutande av psykoterapeutens insatser. Dessa fantasier om tillkortakommande ger i sin tur, särskilt hos vårdpersonal och psykoterapiutbildningselever, upphov till en initial strävan efter att etablera en jämlik relation till terapeuten, ja till och med en identifikation med terapeuten så klienten tar över bestämmandet över terapins villkor och uppläggning. Som terapeut får man därför i de första samtalen vara tolerant, men inte vika från sitt ansvar för terapins design.

I andra fall blir klientens respekt för terapeuten så stor att den förlamar associationerna. Detta gäller främst för fobiker för vem det kan vara en kris att börja i psykoterapi. En sådan reaktion kräver då initialt samma teknik som i en krisintervention eller i en jagstrukturerande psykoterapi.

Tvångeneurotikerns förhoppningar ser genast rätt så normala ut, men snart kommer tvivlet in och stör. En ovan terapeut faller då lätt för frestelsen att förstärka sina instruktioner och försätter sig därmed i en position som stora A med all den suggestiva kraft som där finns.

Allt som allt kan förhoppningsfasen dock bli rätt idyllisk. Klienten tillskriver terapeuten äran för den överföringsbot som utvecklas, och även terapeuten kan känna sin professionella självkänsla växa. Klienten anspelar på sin samhörighetskänsla med terapeuten genom att vara lätt kritisk mot personer i sin vardag.

Missräkningsfas

Idyllen består inte så länge. Fastän man har redogjort ordentligt för arbetssättet kommer man inte undan klientens besvikelse över att inte bli hjälpt på ett handfast sätt. Kraven på terapeuten ska ju tas litterärt och inte bemötas. Klientens missräkning aktiverar dock terapeutens önskan om att vara till hjälp och nytta för en annan människa. Det är i denna fas man lättast glömmer bort att fokusera på överföringen till förmån för en strävan efter att förändra klienten eller bli populär. Om inte av andra skäl så för att terapisituationen nu börjar bli olustig. Och om terapeuten är strukturerad och i balans så förefaller det ju vara klientens mående som förstör det goda arbetsmiljöet, men i

verkligheten är det terapeutens medagerande i överföringen som har blåst upp denna till ohanterliga dimensioner.

De temata som klienter tar upp i denna fas handlar ofta om att de är illa omtyckta på arbetsplatsen eller om att andra personer i familjen är missnöjda med dem. De känner sig oförstådda av, eller uttrycker besvikelse på, föräldrarna, som ägnade sig mer åt andra syskon, om ens det.

Många terapier slutar här. Antingen för att klienten hoppar av, eller för att terapeuten tappat greppet och i sin önskan om att komma ur det hela någon gång inför en slutpunkt för terapin som ett slags alexanderhugg. Lösningen ligger dock snarare i att känna igen ett låst läge och begära konsultation hos en kollega eller en handledare innan det spårar ur.

Sorgefas

Lyckas man hålla den terapeutiska stilen under misräkningsfasen, alltså vare sig ge efter för överföringen eller framstå som avvisande likgiltig, inträder nu en fas med sorg. Klienten berättar om förluster som bekanta har lidit, avlägsna dödsfall i släkten eller om egna tidigare traumatiska upplevelser. Existentiella och religiösa frågor tränger sig på och man kan konstatera en ökad eftertänksamhet samtidigt som kraven riktade mot terapeuten avtar.

Ofta pendlar klienten mellan denna fas och den föregående från en session till den nästa. Detta kan få terapeuten att åka berg-och-dalbana mellan terapeutisk hopp och förtvivlan, eftersom lättnaden över att komma ifrån den påfrestande misräkningsfasen gör dess återkomst dubbelt tung.

Arbetsfas

Sorgefasen leder över i ett skede med en lättare sinnesstämning och med kreativitet. Nu börjar gamla minnen få en ny innebörd och klienten upptäcker samband som tidigare saknades. Personerna i klientens omgivning är de som först uppvisar en förändring. Maken/maken blir mänsklig och möjlig att prata med, föräldrarna lägger av sin monsterförklädning och arbetskamraterna förefaller ha genomgått en charmkurs, eller åtminstone fått flera nyanser. Fasen kallas arbetsfas på grund av att klienten nu arbetar väl och självständigt. Terapeuten kan då och då gripa sig i att tänka 'Vad är jag här för?'. Endast ibland hakar överföringen upp associationerna och kräver en

intervention. Det är i denna fas det är som mest tacksamt att hjälpa klienten med att växla metaforiskt spår genom mångtydiga interventioner.

Har en klient hunnit till arbetsfasen är terapeutens arbete mestadels klart. Det gäller dock att ta det lugnt och inte för fort introducera en avslutning. Ibland kan klienten behöva gå en vända till i en lätt missräkning, en viss sorg och återkomma till arbetsfasen innan andra intressen i livet börjar tävla med psykoterapin på prioriteringslistan.

Avslutning

Tanken på en avslutning brukar dyka upp samtidigt hos klient och terapeut. Så när terapeuten känner på sig att det är dags att ta upp om avslutningen gäller det att få klienten att formulera det. På så sätt får klienten sista ordet och det har en gynnsam affekt på klientens autonomi senare.

Så länge överföringen dominerar terapirelationen har terapin en hög prioritet för klienten. Allt eftersom överföringen verbaliseras och Fadernamnet i stället ger auktoritet till klientens associationer börjar andra aktiviteter konkurrera med psykoterapin, man börjar få annat i tankarna.

När man skiljs i den sista sessionen kan man känna ett visst vemod som uttryck för att det aldrig går att helt radera ut vare sig överföring eller motöverföring. Dock brukar det vara så att de lyckade terapierna glömmes mest effektivt. Det är de mindre lyckade som fortsätter med att göra sig påmindna.

En viss tid efter en neurospsykoterapi som har genomlöpt faserna, och som vid avslutningen inte rörde upp större förluster, är det fullt möjligt att terapeut och den tidigare klienten kan umgås normalt. Det är faktiskt det som är institutionaliserat i många psykoterapiutbildningar där tidigare elever senare är kolleger. Något som naturligtvis endast kan fungera om terapin i praktiken är själveliminering genom att ha klientens autonomi som mål.

De beskrivna faserna gäller en analytisk insiktsterapi som tillsammans med reguljär analys är det enda sättet som med en viss säkerhet kan leda ut ur neurosen.

Alla psykoterapier har inte samma målsättning.

Det finns en avgörande skillnad på en behandlande psykoterapi och en personlighetsutvecklande psykoterapi. Den förra är en psykoterapi i sjukvårdens tjänst, en som delar målsättning med sjukvården iövrigt, nämligen att reducera symptom, optimera hälsa och stöjda patienten i känsliga lägen. En behandlande psykoterapi ser symptomen som något icke-önskvärt och strävar efter att patienten ska bli som förr. I detta syfte förblir psykoterapeuten den som vet och kan. En position med suggestiv utstrålning som bevis för närheten till stora A. Den behandlande psykoterapeuten vet att det finns bot eller lindring och förespeglar just detta i sitt utbud, där det också hör till att man aldrig får ta hoppet ifrån patienten. Det är med Colette Solers ord en psykoterapi som vårdar genom att få tyst på det omedvetna⁵². Det följer också härav att överföringen i en sådan terapi inte kan komma i blickpunkten annat än genom terapeutens pedagogiska förklaringar för patienten. Någon egen upptäckt och verbalisering kommer patienten inte fram till i en symptombehandlande terapi. Symptomen kan dämpas eller helt reponeras, men neurosbenägenheten kvarstår. Att symptomen bär på kastrationen och begäret bortser man ifrån. Efter avslutningen av en behandlande psykoterapi består en viss ojämlikhet mellan terapeut och patient, som därför inte heller kan umgås lika lätt senare.

Den personlighetsutvecklande psykoterapin syftar däremot till en strukturförändring, från neurosens struktur till sublimeringens. En sådan övergång är aldrig helt fullständig, utan mera att se som en vidgning av existensens möjligheter och en mera 'filosofisk' inställning till tillvaron. Återupprättandet av historiciteten ger en subjektiv visshet om vad som gäller och på köpet slipper man mycket av symptomens tyranni. Man blir dock inte som förr, utan i stället påbörjas en ny epok. Den personlighetsutvecklande psykoterapin ser neurosens symptomtombildning som ett kodat budskap om kastrationen, och överföringen som en öppning mot en ny struktur samtidigt som den är ett hinder. Denna öppning är således ett steg som klienten påbörjar redan genom att besluta sig för att söka psykoterapi.

I den behandlande psykoterapin talar man om indikationer för psykoterapi och patienten remitteras till behandlingen. I personlighetsutvecklande psykoterapier tar man emot de klienter som kommer och anpassar i stället terapin till den personlighetsutveckling som kan bli aktuell.

Det kan också vara på sin plats att framhålla att det slumrar en behandlare i oss alla. Klienternas krav har en benägenhet att locka fram en sådan sida hos oss. Inte heller vi är helt sublimerade utan jaget och narcissismen faller ibland för frestelsen att axla expertens mantel i en liasion med stora A. Ett sådant misstag får vi dock betala för med ett avstannande av processen och en stigande olust

---

⁵² Colette Soler, L'intraitable, artikel i La Cause freudienne 1992, Paris.

som först visar sig som en lättnadskänsla vid återbud. Men även om vi kan gå i fällan så kan vi också ta oss ut igen. För detta krävs dock ibland att vi kan tumma på prestigen och be en kollega om hjälp.

Konsultation

Har terapin kört fast vinner man ingenting på att fortsätta i gamla hjulspår. Ingenting sker av sig själv, och låsningen beror på något man inte kan få syn på. Det är i denna situation man kan behöva 'dra sitt fall' för någon annan. Det vanligaste är att man vänder sig till sin tidigare utbildningshandledare, men en annan handledare kan vara en lika bra lösning.

Konsultation kräver en del förberedelse av terapeuten. Man måste i någon mån försätta sig tillbaka i sin utbildningshandledning och utföra några moment på samma sätt som då. Först läser man igenom sina anteckningar, vilket för de flesta är ett åskådningsexempel på hur mycket man har glömt. Därefter gör man en sammanfattning som exempelvis kan anordnas på följande sätt:

1.   Beskriv klienten och dennes egenheter. Använd vanliga ord som om du var journalist, och inte psykoterapeut.
2.   I vilken kontext skulle dessa egenheter vara helt relevanta? I vilket barndomsskede kan det till exempel vara på sin plats att vara rädd för straff? Det är här man ska försöka formulera den intrig som är på gång.

Denna punkt innehåller den metapsykologiska förklaringen, som ju alltid har karaktär av en hypotes.

3.   På vilket sätt är terapeuten indragen i intrigen? En åhörare är ingen åskådare, utan en medaktör. Den metapsykologiska intrigen har åtminstone två närvarande aktörer, och deras relativa positioner styrs av överföringen.

4. Vilka interventioner görs, och hur verkar de? Korrekta interventioner leder till produktion av mera material medan missriktade interventioner inte gör det. Det är faktiskt det enda sättet varpå man kan utvärdera sina interventioner.

När man har formulerat sig på dessa punkter vet man också om det är nödvändigt att avtala tid med en handledare. Själva förarbetet leder i många fall till att man får syn på en utväg. Men det kan ju även vara konstruktivt att diskutera denna med någon.

Det vanligaste felet.

Den vanligaste orsaken till att processen stannar upp är troligen att man inte är tillräckligt noga med sina anteckningar. Man litar till sitt minne och sin rutin. Men utan tillgång till ett textmaterial minskar avsevärt möjligheterna för att greppa överföringen. Har man tillgång till hyggligt utförliga anteckningar kan man övertyga sig om minnets brister genom att läsa om sessioner som ligger något halvår tillbaka. Man överraskas oftast av skillnaden mot den minnesbild man hade av dessa sessioner.

Inom sjukvården där man visserligen skriver journal medför dock en hård censurering av psykoterapianteckningarna att texten närmast blir intetsägande, om man inte hela tiden har två uppsättningar, en för journalen och en som är på riktigt.

Som privatpraktiserande psykoterapeut är man ibland stressad och skjuter upp skrivandet till sedan, då i regel något annat har hunnit lägga beslag på uppmärksamheten.

Denna bromseffekt av ofullständiga anteckningar är kanske förklaringen till att själva förberedelsen inför en tänkt konsultation så ofta kan räcka för att processen ska komma igång igen.

LITTERATUR

- Cullberg, Johan, *Skaparkriser - Strindbergs Inferno och Dagermans*, Natur och Kultur 1992, Stockholm.
- de Saussure, Ferdinand, *Kurs i allmän lingvistik*, svensk översättning A. Löfqvist, Bo Cavefors 1970.
- Dor, Joël, *Introduction à la lecture de Lacan*, Denoël 1985, Paris.
- Evander, Per Gunnar, *Måndagarna med Fanny*, Bonniers 1974, Stockholm.
- Freud, Sigmund & Breuer, Josef, *Studien über Hysterie*, Fischer Bücherei GmbH, 1977, Hamburg.
- Freud, Sigmund, *Fragment av en analys av ett fall av hysteri*. (1905)
- Freud, Sigmund, *Drömtydning* Svensk övers. John Landquist, Bonniers 1958.
- Freud, Sigmund, *Hämning, symptom och ångest*, Om psykopatologi, 1926, vol 10, SE.
- Gadamer, Hans-Georg, *Truth and Method (Wahrheit und Methode)*, Sheed and Ward 1975, London.
- Gay, Peter, *Freud*, Bonniers 1990, övers. Margareta Edgardh, Stockholm.
- Hein, Piet, *Gruk fra alle årene*, Borgens Forlag 1969, Köpenhamn.
- Jakobson, Roman, *Två kapitel om språket*, Poetik & Lingvistik, Pan/Norstedts 1974.
- Jakobson, Roman & Halle, Morris, *Fundamentals of language*, Mouton Publishers, New York 1956.
- Jones, Ernest, *The Life and Work of Sigmund Freud*, Penguin Books 1977, Middlesex.
- Juranville, Alain, *Lacan et la Philosophie*, PUF 1984, Paris.
- Lacan, Jacques, *Écrits*, Seuil 1966, Paris.
- Lacan, Jacques, *Le Séminaire, livre I, Les écrits techniques de Freud*, Seuil 1975, Paris.
- Lacan, Jacques, *Le Séminaire, livre II, Le moi dans la théorie de Freud et dans la technique de la psychanalyse*, Seuil 1978, Paris.
- Lacan, Jacques, *Le Séminaire, livre XI, Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse*, Seuil 1973, Paris.
- Lyons, John, *Semantics II*, Cambridge University Press 1977, Cambridge.
- Soler, Colette, *L'intraitable*, La Cause freudienne 1992, Paris.
- Villemoes, Palle, *Hur jaget struktureras*, 1989, Psykoterapienheten i Härnösand.